

Şifâî Mehmed Dede'nin *el-Kasîdetu'l-khamriyye* Şerhi

Shafi'i al-Mawlawi's Commentary of al-Qasidatul-khamriyya

- Halim YAR^a,
• Hadi Ensar CEYLAN^b

^aŞırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü,
Türk-İslam Edebiyatı ABD,
Şırnak, TÜRKİYE
^bAnkara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü,
İslam Hukuku ABD,
Ankara, TÜRKİYE

Received: 23.10.2020
Accepted: 10.12.2020
Available online: 31.12.2020

Correspondence:
Halim YAR
Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü,
Türk-İslam Edebiyatı ABD,
Şırnak, TÜRKİYE
hyar@ankara.edu.tr

Bu makalenin yazımında
değerli katkılarından dolayı
Emre YÜKSEK ve
Doç. Dr. Necmettin Pehlivan'a
teşekkür ederiz.

Bu çalışmada eserin çevriyazısı ve
edebi incelemesinden Halim YAR,
eser ve makalenin Arapça incelemesinden
Hadi Ensar Ceylan sorumludur.

ÖZ Şarap, Araplarda Câhiliye döneminden başlayarak şiirlere konu olmuştur. Şarap hakkında yazılan şiirler, sonrasında *hamriyye* denilen bir tür ortaya çıkarmıştır. Bu şiirlerin yazımı İslâmiyet'in içki yasağı sonrasında azalmış, Emevîler ve devamında Abbâsîler döneminde eğlence hayatının canlanmasıyla artmaya başlamıştır. Sonraları *sâkinâme* denilen bir türe tema ve tiplerini sunan bu şiirin ilk temsilcileri arasında Muallaka şâirleri de yer almaktadır. Şarap, şiirlerde hem gerçek sahnelerle hem de istiâre olarak işlenmiştir. Mutasavvıflar, şarabı istiârî olarak Allah aşkını ifade etmek için kullanmıştır. Bunlardan bir tanesi de ünü İbnu'l-Arabî (ö. 638/1240) ile birlikte anılacak kadar yaygın olan Ömer ibnu'l-Fârız'dır (ö. 632/1235). O 13. yüzyılda, hayatının çoğunu Mısır'da yaşamış mutasavvıflardandır. İbnu'l-Fârız'ın tek eseri divanıdır. Divanı içerisinde *el-Kasîdetu't-tâiyye* ve *el-Kasîdetu'l-mîmiyye* onun önemli eserlerindedir. Arap, Fars ve Türk mutasavvıflar onun bu şiirlerini şerh etmişlerdir. *el-Kasîdetu'l-mîmiyye* onun ikinci önemli şiiridir. Eserde şarap alegorik olarak işlenmekte, şarap talibin Allah aşkını karşılamıştır. Türkçede bu kaside ile ilgili bilebildiğimiz dokuz tane şerh bulunmaktadır. Bu şerhlerden birisi de 17. yüzyılda yaşamış; ilmiye sınıfından ve Mevlevî şeyhlerinden olan Şifâî Mehmed Dede'ye (1082/1671-72) ait, *Hedîyyetu'r-rahme*'dir. Eser hakkında şimdiye kadar herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Biz bu makalede, kasidenin konusu olan şaraba kısaca değineceğiz. Şâir İbnu'l-Fârız ve şarih Şifâî Mehmed Dede hakkında bilgi vereceğiz. *Hedîyyetu'r-rahme*'nin içeriğini yorumlayacak, küçük bir sözlük ile birlikte transkripsiyonlu çalışmasını sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Edebiyatı; Şifâî Mehmed Dede; İbnu'l-Fârız; Hamriyye; şarap

ABSTRACT Wine has been the subject of poems in Arabs starting from the Age of Djâhiliyya. Poems written about wine, later became a type called khamriyya. The writing of these poems decreased after the prohibition of Islam. It started to increase with the revival of the entertainment life during the Umayyad period and later the Abbasids. Among the first representatives of this poem, which presented themes and types to a genre called saqinama, the Muallaqat poets are also included. Wine has been used at poetry both in real scenes and in a representational way. Sufis used wine to express love of God in an metaphor. One of them is Ibn al-Farid (d. 632/1235), whose fame is so common to be mentioned with Ibn Arabi (d. 638/1240). He is one of the Sufis who lived most of her life in Egypt in the 13th century. The only work of Ibn al-Farid is Diwan. *al-Qasidetu't-taiyya* and *al-Qasidetu'l-mîmiyye/al-Qasidetu'l-khamriyya* are among his important works. Arab, Persian and Turkish sufis have written commentaries on his poems. *al-Qasidetu'l-khamriyya* is his second important poem. Wine is used allegorically in the work. Wine is divine love in this poem. We know that there are nine commentaries about this qasida in Turkish. One of these commentators lived in the 17th century; Shifa'i el-Mawlawi (d. 1082/1671-72). He is one of the scholars and Mawlawi sheikhs. The name of commentary is *Hadiyyatu'r-rahma*. There has not been any academic study on this commentary so far. In this article, we will briefly touch upon the wine that is the subject of qasida. We will give information about poet Ibnal-Farid and commentator Shifa'i el-Mawlawi. We will interpret the content of *Hadiyyatu'r-rahma*. We will present the transcription work with a small dictionary.

Keywords: Turkish Islamic Literature; Shifa'i el-Mawlawi; Ibn al-Farid; Khamriyya; wine

EXTENDED ABSTRACT

Wine is a product used both in daily life and in religious rites. It has been the subject of poems in terms of its unique space, human types and the feelings it gives rise to in humans. In Arab society, this kind of poetry has been named Khamriyya. It is seen that this genre of poetry expanded after the Umayyads and entered among eleven subjects in Arabic diwans. In old poems, wine is often included in poetry along with real scenes. However, wine was also used as a metaphor by sufis. As it can be understood from al-Hucwiri's *Kashf al-mahcub*, the characteristics of the wine and the loved one started to enter Sufism poems after the h. 5th century. Ibn al-Farid, who lived and died in Egypt in the 13th century, is one of the representatives of the khamriyye poem written with sufi metaphor. Ibn al-Farid's name is often mentioned with his contemporary Ibn al-Arabi. The reason for his fame is his Diwan. The *al-Qasida al-taiyye* and *al-Qasida al-mimiyye* in his Diwan are very popular poems about which were commentated. *Al-Qasida al-mimiyye* is also known as *Qasida al-hamra*. In order to understand this qasida better, commentaries in Arabic, Persian and Turkish were written. The qasida has nine commentaries that we know in Turkish. One of the commentators of this qasida is Shifâi al-Mawlawi. Shifâi, born in 1614 in Istanbul, is an important scholar. He entered the Mawlawi order, became a sheikh in the Egyptian Mawlawi Lodge and died in Egypt in 1671. His works are *Commentary of Shebistan-ı Khayal*, *Hadiyyatu'l-fuqara*, *Commentary of Masnawi*, *Hadiyyatu'r-rahma* (*Commentary of Qasidatu'l-Khamra*). There has not been any academic study on this commentary so far. Scientific publication and presentation of the work is important in terms of showing its place among other comments. In addition, the meanings of the wine metaphor in the poem and the explanations of the sufi's terminology can be shown in this way. We obtained the manuscript of this work from the British Museum and wrote the transcribed text. Shifâi after the hamdalah discuss the purpose of created, and says that the purpose of creation is to know God. He establishes a relationship between knowing Allah and worshiping and love. He states that İbn al-Farid wrote *Qasidetu'l-hamriyya* for the description of knowing Allah. He say that there is no Turkish commentary of this qasida. This is the proof that he was unaware commentaries of Khalil b. Numan and al-Ankarawi. He think that it was God's mercy to write commentary on such a work. Therefore, he named the work Hadiyyatu'r-rahma. Shifâi; cites the passage from Abdurrahman al-Cami that talks about the metaphorical relationship between wine and divine love. Annotations are made under each couplet in the text. This place is divided into two parts as "al-lugat wa'l-irab" and "al-mana". In the first part; Arabic words are analyzed in terms of their structures, origins or historical developments. Shifâi also shows the use of the word in sentence to indicate the meaning of the word. He discusses whether another meaning of the word is suitable for the couplet. In "Al-Mana", the terminology and metaphorical meanings of words are discussed after the couplet translation. Possibilities of meaning are shown in couplet translation. In addition, information about concepts of sufi is given here. These parts in "al-mana" are longer than others. It is seen in the commentary that section "al-lugat wa'l-irab" is longer than "al-mana". It is clear that Shifâi wanted to write a commentary that anyone unfamiliar with Arabic words would understand.

Şarap üretim tarihi oldukça eskiye uzanır.¹ Şarap geçmiş toplumlarda günlük hayatta eğlencenin yanı sıra; dini ayinlerde² ve tıpta kullanılagelmıştır. Söz konusu içkinin kullanım yaygınlığı dolayısıyla geniş bir hayal çizilebilecek alanı şaire tanıdığı söylenebilir. Meyhane, şarap sunan kişi (sâkî), şarap çeşitleri, şarabı içenin coşkun ve düşkün halleri gibi şiire sahne olabilecek; ayinlerde kullanıldığından mecâzî benzetme ve betimlemeler kurulabilecek imkânları şaire sağlar. Bu yüzden şarap edebiyat dünyasında sıkça kullanılan bir malzeme ve istiâre olmuştur.³

Şarabın hususen İslam sonrası edebiyattaki yerini tespit edebilmek için eski Arap şiirine bakmak gerekmektedir. Genellikle şaraba dâir gerçek sahneler bulunan bu şiirlere Arap edebiyatında hamriyye ismi verilmiştir. Sonraları oluşacak *sâkinâme* türündeki tip ve motiflere örneklik teşkil edecek olan

¹ Tevrat'ta yapımı Hz. Nuh'a atfedilir. (Kutsal Kitap [Tevrat, Zebur, İncil], Yaratılış; 9/20-21, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2016, s. 8. Efsanelerde Hz. Âdem veya Cemsid'le ilişkilendirilir. (Efsanelerin edebiyattaki kullanımı hakkında bilgi için bkz. Hasan Özdemir, "Şarabın icadı ve Dört Vasfı", *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, 1993, c. 11, s. 137-160. Modern bulgularla milattan önce 7000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Rod Philips, *Alcohol a History*, The University of North Carolina Press Chapel Hill, 2014, s. 18.

² Hıristiyanlıkta önemli sakramentlerden biri olan Eucharistie/Evharistiya ayininde şarap ve ekme kullanılmaktadır. Bkz. Xavier Jacob, *Hristiyan Terimleri Sözlüğü*, Ohan Matbaacılık, İstanbul 2004, s. 233-34. Hıristiyanlık öncesinde ismi Bakkhos veya Dionysos bereket tanrısı, aynı zamanda şarap tanrısıdır. Onunla ilgili ayinlerde şarap kullanılmıştır. Meselâ, bayramlarda şarabın kullanımını Mircea Eliade ve Ioan Petru Caulino'nun *Dinler Tarihi Sözlüğü*nde şöyle anlatılıyor: "İlk baharda şarap yeni mayalandığında, üç gün boyunca süren Anthestaria isimli eski ve yaygın bir bayram, Dionysos adına kutlanırdı. Bütün şehir kokteyl içerek veya büyük bir içki âlemi düzenleyerek bu bayramı kutlardı". Mircea Eliade; Ioan Petru Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (çev. Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 99. Ayrıca şarabın dinlerle ilgisi için bkz. Savaşkan Cem Bahadır, *16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul 2012, s.19-32.

³ Mesela Dionysos dininin İncili diye nitelenen Euripides'in trajedyası Euripides, *Bakkhalar*, (çev. Güngör Dilmen), Mitos ve Boyut Yayınları, İstanbul 2001, s. 22. *Bakkhalar*'da Dyonisos'a övgüler düzülür ve şöyle denir: "Haydin Frigya, Lidya dağlarına!

O törenlerin başı Bakkhos işte

Hoy hoy!

Ovalarından süt akar, şarap akar, bal akar" (Euripides, *Bakkhalar*, s. 34.)

hamriyye,⁴ İslam öncesinde İmrü'l-Kays (ö. 540 [?]), Lebid b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661), Zuheyr (ö. 609 [?]) gibi muallaka şâirleri tarafından da kaleme alınmıştır. Bununla birlikte Câhiliye döneminde şarabı en fazla şiirlerine konu edinen şâir; A'sâ (ö. 629) olmuştur. Hassan b. Sâbit (ö. 609 [?]) Müslüman olmadan önce şiirlerinde şaraba yer vermiştir. Arap şiirinde erken dönemde daha çok eğlence ve etkisi bakımından işlenen şarap, çeşitli benzetmelere de konu olmuştur.⁵ İslam'ın şarabı yasaklamasından sonra şarap konulu şiirlerin önü kesilmiştir. Hicri 2. yüzyılda özellikle Emevîlerin eğlence hayatını canlandırmaları dolayısıyla şarap,⁶ divanlara dâhil olmaya, on bir konu içerisindeki hamriyyât bölümleri hacimce genişlemeye, *hamriyye* söylemek revaç bulmaya başlamıştır.⁷ Bu konuyu şiirlerinde işleyen Arap şâirler yukarıda ismi geçenlerle birlikte şunlardır: Tarafa b. Abd el-Bekri (ö. 560), Adî b. Zeyd (ö. 600 [?]), Antere b. Şeddad ((ö. 614 [?]), Ebû Mihcen (ö. 30/650), Yezid b. Abdülmelik (ö. 105/724), II. Velid (ö. 126/744), Müslim b. el-Vâlid (187/803), Muhammed b. Abdullah (195/811), Ebû Nuvâs (ö. 198/813 [?]), Muti b. Ayas (ö. 205/821), İbnu'l-Mûtez (ö. 296/908), İbnu'l-Fâriz (ö. 632/1235), Muhammed es-Siirdî (651/1254), Şemsuddin Muhammed en-Nâvecî'dir.⁸

1. İBNU'L-FÂRİZ VE *el-Kasîdetu'l-hamrâ*

Şarap, eğlence hayatına dair sahnelerle birlikte tasavvufi bir alegori olarak da işlenmiştir. İlk dönemde Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Zunnûn el-Mısrî (ö. 245/859 [?]), Bâyezid-i Bestâmî (ö. 234/848 [?]) gibi mutasavvıfların eserlerinde işledikleri ilâhî aşk düşüncesi, tasavvufi anlamda şiirlerde kullanılan şarap için bir düşünce art alanı açmıştır.⁹ Ayrıca ilk dönem tasavvuf eserlerinde sekre/sarhoşluğa dair görüşlerin yer alması daha sonra böyle bir şiir dilinin oluşmasına ön ayak olmuştur. Bununla birlikte Hucvîrî'nin (470/1077) *Keşfu'l-mahcûb*'undan anladığımız kadarıyla, şarap ve sevgilinin özellikleri; tasavvufi şiirlere hicri 5. yüzyıldan sonra dâhil olmaya başlamıştır.¹⁰ Tamamen tasavvufi manada şarabı işleyen ilk mutasavvıflardan biri olan İbnu'l-Fâriz'ın¹¹ asıl adı Ebû Hafs Şerefüddîn Ömer b. Ali'dir. İbnu'l-Fâriz; 1181 yahut 1182 yılında Kâhire'de dünyaya gelmiştir. Babası mahkemede mirasın taksimi ile ilgili bir memur olduğundan 'Fâriz' lakabı ile biliniyordu.¹² Bundan dolayı, İbnu'l-Fâriz olarak tanındı. İbnu'l-Fâriz züht hayatını tercih etmiş, çile içinde bir hayat sürmüştür.

⁴ Kontantamer buna tipik bir örneğin İbn Nuvaz divanı olduğunu söylemektedir. Tunca Kortantamer, "Sâkinâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1983, sayı: 2, s. 82.

⁵ Adiy b. Zeyd şarap sürahilerini benzettiği şey ceylandır. Şubrume b. et-Tufeyl şarabı kazlara, el-A'sâ horozun gözüne; Ebu Nuvas bakire kıza benzetir. Bu benzetmeye Mısırlı şâir Muhammed b. Ali el-Hâşimî ve Hibetullah b. Vezir'de de rastlanılır. Bununla birlikte şarabın verdiği zararlar Kays b. Amir el-Minkârî ve Amir b. el-Zarab şiirlerinde dile getirir. Muallaka şâirlerinden Antare b. Şeddad ve el-Mutenebbi zararlarıyla birlikte yararlı yönlerini de ön plana çıkarmışlardır. M. Faruk Toprak, "Arap Şiirlerinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyât Terimleri", *Ekev Akademi Dergisi*, 2000, c.2, sayı: 3, ss. 169-173.

⁶ Emevîlerde şarap kullanımının artışı Nebi Bozkurt şöyle anlatılır: "Emevî döneminde refah seviyesinin yükselmesi ve farklı kültürlerin tesiriyle içki kullanımını yaygınlaştı. Yezid b. Muâviye, Abdülmelik b. Mervân, Yezid b. Abdülmelik ve Velid b. Yezid gibi Emevî hükümdarlarının içki kullanmaları da bunda etkili oldu". Nebi Bozkurt, "İçki", TDV *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, s. 456.

⁷Tunca Kortantamer, "Sâkinâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", s. 82.

⁸Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 22-25. İslam öncesi Sâsâniler devrinde şarabın İran edebiyatında işlendiği bilinmektedir. Hamriyye türü İran edebiyatında hicri dördüncü asırda Dakikî'nin şiirleriyle başlar. İran şiirinde Rudekî-i Semerkandî, Ömer Hayyam ve Hâkânî-i Şirvânî şarap şiirlerinde Arap edebiyatındaki hamriyye ile İran edebiyatında ayrı bir tür haline gelen ilk defa Nizâmî-i Gencevî tarafından isimlendirilen sâkinâme arasında geçiş özelliği taşıyan şiirler yazmışlardır. Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, s.25-32. İlk defa Nizâmî-i Gencevî tarafından İskender-nâme içerisinde bir başlıkla sunulan sâki-nâmenin; Mesnevî nazmıyla, mütekarib bahrinde yazılması hamriyyelerin İran Edebiyatında ayrı bir tür olmasına sebebiyet vermiştir. VII. yüzyıldan itibaren Nizâmî'nin etkisinde şarap şiirleri yazılmıştır. Fahreddîn-i İrakî şarabı terci-i bendinde tasavvufi neşveyle işlemiştir. Selmân-ı Sâvecî ilk müstakil sakiname örneğini verir. Hafız'dan sonra sakiname İran şiirinde yaygın bir tür haline alır. Sâkinâme türünde eserler veren diğer İranlı şâirler için bkz. Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, s. 32-41.

⁹ Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2012, c. 30, s. 449; Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", *İlmi Araştırmalar*, 2014, sayı: 10, s.136.

¹⁰ Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", s. 136-140.

¹¹ Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", s. 136.

¹² Fâriz burada fariza terimi ile aynı kökten gelen bir ism-i fâildir. Farıza ise İslam Hukukunda bir kişinin mirastan alacağı hissedir. Bkz. Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c. 12, s.362-63.

Mısır ve Mekke’de yaşamış, Mısır’da 632/1235’te vefat etmiştir.¹³ O, Mısır’da doğmuş ve ölmüş olmasına rağmen bütün İslam âleminde tanınan bir mutasavvıftır. Annemarie Schimmel onun ününü, “*İbn Arabî’nin adını, çağdaşı İbnu’l-Fârız’ın adıyla birlikte anmak adet olmuştur*”¹⁴ sözleriyle vurgular. İbnu’l-Fârız’ın tanınmasında divanının büyük payı vardır.¹⁵ Süleyman Uludağ, “*İbnu’l-Fârız vahdet-i vücûda yabancıdır. Şiirleri, Bâyezid-i Bestâmî’nin sözleri ve Attar’ın şiirleri gibi ilahi aşkı yansıtır*” diyerek onu İbn Arabî’nin vahdet-i vücud görüşünden ayırır ve varlık ile ittihâda dâir sözlerini mânevî hâlin tesirine bağlar.¹⁶ Divanı içerisinde en çok *el-Kasîdetu’l-tâiyye (Nazmu’s-sulûk)* ile *el-Kasîdetu’l-mîmiyye (el-Kasîdetu’l-hamrâ)* beğenilmiş ve bu iki kaside hakkında tasavvuf erbabları tarafından şerhler kaleme alınmıştır. Bununla birlikte İbnu’l-Fârız *el-Kasîdetu’l-tâiyye* dolayısıyla hem kendi döneminde hem sonraki dönemlerde tartışma konusu olmuş, hatta tekfir edilmiştir.¹⁷ *el-Kasîdetu’l-mîmiyye*’nin *el-Kasîdetu’l-hamrâ* şeklinde isimlendirilmesi, Allah aşkını anlatmak için, şarabın alegorik bir nesne olarak kullanmasından ileri gelir.

el-Kasîdetü’l-hamra, 41 beyitten müteşekkil olup vezni “fe’ûlün mefâ’îlün fe’ûlün mefâ’îlün”dür. Alâiyeli Kara Mustafa Hulûsî (ö. 1886), Ahmed Sâfi Bey Tatlızâde (ö. 1926) ve Mehmed Nâzım Paşa’nın (ö. 1926) dışındaki şârihler 33 beytini şerh etmekle yetinmiştir. Yusuf Yıldırım bunun sebebinin iki ihtimale bağlar: “*Birincisi, şârihlerin kasidenin 33 beyitten oluştuğunu zannetmeleri ihtimalidir. Yani kendilerine kasidenin ancak bu kadarı ulaşabilmiştir... İkincisi ise kasidenin bu bölümleri vahdet-i vücud, ittihad, hulûl vb. akidelerle yorumlanabilecek yapıya sahip olduğundan dolayı şârihler kasıtlı olarak bu beyitleri şerh etmekten kaçınmışlardır.*”¹⁸ İbnu’l-Fârız’ın *el-Kasîdetu’l-mîmiyye*’sine Türkçe şu şerhler yazılmıştır: Abdüsselâm b. Numan b. Halil’in (ö. 1000/1592[?]) *Şerhu’l-Kasîdeti’l-Hamriyye*’si, İsmâîl Ankaravî’nin (ö. 1041/1631) *Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*’si, Şifâi Mehmed Dede’nin *Hediyyetu’l-rahme*’si, Salâhî Abdullah Efendi’nin (ö. 1197/1783) *Tercümetu’l-ışk*’ı, Mehmed Said’in (ö. 1871 ?) *Tarab-engîz*’i, Alâiyeli Kara Mustafa Hulûsî’nin *el-Leme’âtu’l-berkiyye fi-şerhi’l-kasîdeti’l-mîmiyye*’si, Ahmed Sâfi Bey Tatlızâde’nin *İbnu’l-Fârız’ın Kasîde-i Hamriyye Tercümesi*, Mehmed Nâzım Paşa’nın *İbnu Fârız Tercümesi*, Ali Salâhaddin Yiğitoğlu’nun (ö. 1939) *el-Menhelü’l-fâ’iz fi-tercemeti divâni İbni’l-Fârız*’ı.¹⁹

2. ŞİFÂİ MEHMED DEDE’NİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Şifâi Mehmed Dede 1014/1605-06’da dünyaya gelmiştir. Babası Biber Biraderi Hasan Efendi (ö. 1046/1637)²⁰ bu esnada Süleymâniye Medresesi’nde müderris olduğundan kuvvetle muhtemel İstan-

¹³ Süleyman Uludağ, “İbnu’l-Fârız”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul 2000, c.21, s. 41.

¹⁴ Annemarie Schimmel, *İslam’ın Mistik Boyutları*, (çev. Ergun Kocabıyık), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 271.

¹⁵ Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi nr. 7838’de bulunan nüsha en eski nüshadır. (Süleyman Uludağ, “İbnu’l-Fârız”, s. 41.) İbnu’l-Fârız’ın torunu Şeyh Ali (ö. 577/1182) tarafından derlenen nüsha, sonrasına aittir. Şeyh Ali, dayısı Kemaleddin Muhammed’in elindeki sağlam nüsha ile diğer nüshaları karşılaştırmış ve tahkik etmiştir. Muhammet İnce, *İbnu’l-Fârız’ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2018, s. 10.

¹⁶ Süleyman Uludağ, “İbnu’l-Fârız”, s. 41.

¹⁷ Halit Özkan, *Memlüklerin Son Asrında Hadis Kahire 1392-1517*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 180-82; Süleyman Uludağ, “İbnu’l-Fârız”, s. 42.

¹⁸ Yusuf Yıldırım, “Abdülmeccid-i Sivâsî’nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Çevirisi”, *İstem Dergisi*, 2015, sayı: 25, s. 159.

¹⁹ Ayrıca Arapça; Dâvûd-ı Kayserî’nin (ö. 751/1350) *Şerhu’l-Kasîdeti’l-mîmiyye*’si, İbnu’l-Kemal’in (ö. 940/1534) *Şerhu’l-Kasîdeti’l-hamriyye*’si, Sibtu’l-Marsafî’nin (ö.965-66/1558-59) *ez-Zucâcetu’l-billûriyye fi şerhi’l-Kasîdeti’l-hamriyye*’si, Bedreddin Hasen el-Bûrîni’nin (ö. 1024/1615) *Bahrü’l-fâ’iz fi-şerhi divâni İbni’l-Fârız*’i, Abdülganî en-Nablusî’nin (ö. 1143/1731) *Keşfu’s-surri’l-gâmız fi-şerhi divâni İbni’l-Fârız*’ı, İbn Acîbe’nin (ö. 1224/1809) *Şerhu Hamriyyeti İbni’l-Fârız*’ı, Emin el-Hûrî’nin (1338/1919) *Cilâ’ü’l-gâmız fi-şerhi divâni’l-Fârız*’ı ve Farsça; Muhammed Hemedânî’nin (ö. 786/1385) *Meşâribü’l-ezvâk*’ı, Molla Câmî’nin (ö. 898/1492) *Levâmi-i Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*’si, İdris-i Bitlisî’nin (ö. 926/1520) *Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*’si sayılabilir. Bu şerhler hakkında -Şifâi Mehmed Dede’nin *Hediyyetu’l-Rahme*’si hariç- ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet İnce, *İbnu’l-Fârız’ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*, s.16-115.

²⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâiyü’l-Fuzalâ*, (haz. Ramazan Ekinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, c.1, İstanbul 2018, s. 264; Uşşâkî-zâde İbrahim Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ’ik*, (haz. Ramazan Ekinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, s. 246.

bul'da doğmuştur.²¹ Şifâî; babası ve büyük amcası Biber Mehmed Efendi (ö. 1005/1596)²² gibi ilmiye sınıfına dâhil olmuştur. İlköğrenimini babası yanında tamamlamış ve amcasının kayın biraderi Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin (ö. 1053/1644) gözetiminde mülâzemetle başlamıştır. 1036/1627 yılında Nişancı Paşa-yı Cedîd Medresesi'ne hoca olarak atanmış, bundan sonra ilmiye sınıfında basamak basamak ilerlemiş ve nihayetinde 1068/1657 yılında Anadolu Kazaskerliği görevine getirilmiştir.²³ Esrar Dede'ye göre sık sık yerinin değiştirilmesinden bıkmış²⁴, bu göreve atandıktan sonra, Hacc'a gitmeyi kurmuş ve yolda Konya'ya uğramıştır. Pîr Hüseyin Efendi'den (ö. 1077/1666-67)²⁵ el alarak Mevlevî dergâhına bağlanmıştır. Konya'da iken devlet görevine defalarca geri çağırılmasına rağmen o, Mevlevî çilesini tamamlamayı tercih etmiştir. İki kere kadı olarak bulunduğu Mısır'daki Kâhîre Mevlevîhânesi şeyhliği görevini uhdesine almış, hac ibadetini ifâ ettikten sonra 1072/1661'de Mısır'a varmıştır. Mevlevîhâneye ermesi akabinde dünya hayatından soyutlanmak adına, İstanbul'a haber göndererek eşini boşamış, mal ve mülkünü satmıştır. Kâhîre Mevlevîhânesi'nde şeyhlik görevini icra etmiş, hizmeti ölene değin sürmüştür. 1082/1671-72 senesinde Mısır'da vefat etmiş²⁶ ve Mevlevîhâneye defnedilmiştir.²⁷

2.2. ESERLERİ

2.2.1. Şebistân-ı Hayâl Şerhi

*Şebistân-ı Hayâl*i Muhammed b. Yahyâ Sîbek (852/1448[?]) kaleme almıştır. O, Fettâhî olarak tanınmıştır.²⁸ Şebistân-ı Hayâl nasihat-nâme şeklinde yazılmış, muamma sanatının ağırlıkta olduğu bir eserdir. Eserde sekiz bölümde, iman ve İslam; adl ve siyâset; âlimlerin ahlakı; âbidler ve şeyhlerin zikir ve halleri; güzel ahlak; mal ve mülk sahipliği; şehvet ve yıkıcılığı; insan ömrünün devreleri ve azlığı konuları işlenmiştir.²⁹ Eser, Şifâî'den önce Surûrî tarafından Türkçeye şerh edilmiştir. Şifâî kendinden önce kim ne yapmış diye kitapları araştırırken Surûrî şerhinin eline geçtiğini söyler. Muamma sanatında kendini yeterli bulmamasına karşın, *Şebistân-ı Hayâl*'in Surûrî şerhini beğenmez. Yine de eseri, şerhe başlama cesareti bulamaz. Fettâhî'yi rüyasında görerek ve ondan izin alarak *Şebistân-ı Hayâl*i şerh etmeye koyulur. Muhtemelen Konya'da Mevlevî çilesini tamamlarken 23 Cemâziyel-evvel 1070'te (5 Şubat 1660) başlar ve 4 Ramazan 1070'ta (14 Mayıs 1660), yüz gün içerisinde bitirir.³⁰ Eserin tek nüshâsı, Süleymâniye Kütüphânesi Serez 2656 numarada kayıtlıdır.

2.2.2. Hediyyetu'l-fukarâ

Eser Millî Kütüphâne nâdir eserler bölümünde 06 Mil Yz A 6026/1'de kayıtlıdır. Şifâî Mehmed Dede'nin bu eseri Esmâ-i Hüsnâ şerh tercümesi, tercüme ve alıntudan müteşekkildir. Şifâî, bin yetmiş bir senesinde Hacc'ı tamamladıktan sonra, Mısır'a deniz yolu ile yöneldiklerinde yanında iki tane Farsça Esmâ-i Hüsnâ şerhinin bulunduğunu ve bunları çalıştıktan sonra Türkçe daha kolay mütalaa edilebilmesi için tercüme ettiğini belirtir. İsmi ise *Hediyyetu'l-fukarâ* koymuştur.³¹ Mukaddime kısmında alıntıladığı

²¹ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâyiü'l-Fuzalâ*, c.1, s. 263; Uşşâki-zâde İbrahim Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, s.245.

²² Nev'i-zâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî-Tekmiletî's-Şakâ'ik*, (haz. Suat Donuk), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, c. 1, İstanbul 2017, s. 935.

²³ Görev yaptığı diğer yerler için bkz. Uşşâki-zâde İbrahim Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, s. 645; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâyiü'l-Fuzalâ*, c.2, s. 1028-29.

²⁴ Esrar Dede, *Tezkîretü's-Şuarâ-yı Mevlevîyye*, (haz. İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 254.

²⁵ Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, (haz. Cem Zorlu), İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 307.

²⁶ Uşşâki-zâde İbrahim Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, s. 646; Şeyhî, Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâyiü'l-Fuzalâ*, c.2, s. 1030; Esrar Dede, *Tezkîretü's-Şuarâ el-Mevlevîyye*, s. 255.

²⁷ Esrar Dede, *Tezkîretü's-Şuarâ-yı Mevlevîyye*, s. 255.

²⁸ Tahsin Yazıcı, "Fettâhî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c. 12, s. 485-86.

²⁹ Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Şebistân-ı Hayâl*, Süleymâniye Kütüphânesi Serez nr. 2656,35b-38a.

³⁰ Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Şebistân-ı Hayâl*, 2b.

³¹ Şifâî Mehmed Dede, *Hediyyetu'l-fukarâ*, Millî Kütüphâne 06 Mil Yz A 6026/1, 1b.

hadisten hareketle 'ihşâ etmek' fiilinin âvâm, âlim ve ârif için anlamlarını açıklar. Âvâm için bu kelime sayma, âlim için doğru düşünme ve ârif için amel etmeyi ifade eder.³² Şerh kısmında Allah'ın isminin anlamı; avam için belli bir zaman onu tekrar etmenin yararlarını belirtir. Havas yerindeki ârifin bundan hissesini açıklar. İkinci kısım, *Tezyilu'r-risâle* aslında Şifâî'nin önceden çevirdiği Abdürrezâk-ı Kaşânî'nin (ö. 736/1335) *Istılâhâtü Süfîyye* eserindedir.³³ Kâşânî burada "el-Abâdile" başlığında abd- ve Allah'ın isimleriyle oluşan kişi isimlerinden doksan bir tanesini yazmıştır. Son olarak "tezyîl-i tezyîl" başlığı altında İbn Abbâd er-Rundî'nin (ö. 792/1390) *Ed'îye Murettebe alâ-Esmâ'illâhi'l-Husnâ* adlı münâcât eseri alıntılanmıştır.³⁴ Şifâî, şerhi bitirdikten sonra kitabın bitirilişine manzum tarih düşer: "Didüm ben de târîh aña el-ÿitâm". 'El-ÿitâm' ise 1072/1662 tarihine tekâbül eder.

2.2.3. Mesnevî Şerhi

Eser, İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi, Dâru'l-Mesnevî nr. 209'da kayıtlıdır. Şerhin bir isminin olup olmadığı metinde belirtilmemekle birlikte giriş kısmındaki serlevhada "Şerhu 'Kitâbu'l-Mesneviyyi'l-Mâneviyyi el-Muhtasar" ibâresi bulunur. Şifâî Mehmed Dede -şerhin dibâcesinde- 1073 tarihinde, kendisinden bir *Mesnevî* şerhi yazması istendiğini; yanında Ankaravî ve Surûrî şerhlerinin bulunduğunu ve onları iyice tetkik ettiğini söyler. Onlarda fazlalık gördüğü yerleri, vaaz verdiği topluluğa usanç gelmesi adına kısaltmış ve dersten derse kendine özgü üslup ve katkılarıyla bir şerh ortaya koymuştur. Ona göre Ankaravî hadis ve âyetlerle, Surûrî hikâyelerle şerhi uzatmıştır³⁵. Yazdığı nüshayı gören Derviş Mustafa el-Ispartavî bunu temize çekmeye gönüllü olmuş, 1080 Zilkadesi'nde (11. ay) bu işe başlamış ilk cildi 1081 Ramazan'ında (9. ay) yaklaşık on ayda, ikinci cildi 1083 Şaban'ında bitirmiştir. Elimizde bulunan yazma iki cildin şerhini içermekle birlikte çoğu yerde tam tercüme hüviyetini arz eder. Bununla birlikte yer yer serbest tercüme, uzun tercüme, tercüme ve açıklama gibi yollara başvurulmuştur. Eserin; notların temize geçilmiş bir çalışma olduğu düşünüldüğünde, metin içerisinde herhangi bir düzenin olmaması anlaşılabilir. Şerh halk diline yakın, külfetsiz bir Türkçeye yazılmıştır. Metin içerisinde çoğu yerde Ankaravî'den yararlanılmakla birlikte, ondan ayrılan yerleri de bulunmaktadır.

2.2.4. Hediyyetu'r-rahme

Eser British Museum yazmalar koleksiyonunda Harl nr. 5490 yer numarası ile kayıtlı bulunan eser içerisinde 286b. ile 325b. arasında, 15. çalışma olarak bulunmaktadır.³⁶ 8 inç (203 mm) x 5 inç (127 mm) ölçülerinde aharlı, söz başları kırmızı, Arapça ibareler kırmızı keşideli, cetvelsiz 15 satır ile ve nesih hatla yazılmıştır. Yazar ismini şerhin başında "Dervîş Şeyh Mehmed Şifâ'î el-Mevlevî eydür ki" şeklinde geçirmektedir. Eserin ne zaman yazılmaya başlandığı ve bitirildiği metinde bulunmamaktadır. Metin kırk varak olup, metnin istinsahı 1093/1682'de bitmiştir. Eserin ferağ kaydında müstensihnin ismi yer almamaktadır.

Şifâî; şerhe hamdele ve salvele ile başlar ve kendisinden önce Dâvûd el-Kayserî (ö. 751/1350)³⁷, Muhammed Hemedânî (ö. 786/1385) ve Molla Câmî'nin şerhlerinde olduğu gibi muhabbet kavramına açıklık getirerek devam eder. Hemedânî ve Câmî'nin kaynağı Muhammed İnce'nin tespitiyle, İmâm

³² Şifâî Mehmed Dede, *Hediyyetu'l-fukarâ*, 1b-2a.

³³ "Tezyîlu'r-Risâle, evliyâ' u'llâhdan 'abâdile, ismiyle müsemmâ olan sâlikin beyânındadır ki, *Istılâhât-ı Süfîyye* şerhinde tercüme olunup bu mahalle sebt olund". (Şifâî Mehmed Dede, *Hediyyetu'l-fukarâ*, 12b.) Bu ifâdeden *Istılâhât-ı Süfîyye*'nin şerh edildiği yahut bu bölümünün tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Bu bölümü Kaşânî'nin metni ile karşılaştırdık. Bir isim dışında çevrinin Kâşânî'nin sözlüğü ile örtüştüğü görülmüştür.

³⁴ Rundî'nin hayatı için bkz. Mustafa Kara, "İbn Abbâd er-Rundî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 19, s. 266-267.

³⁵ Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Daru'l-Mesnevî nr. 209, 1b.

³⁶ Charles Rieu, *Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum*, Londra 1888, s. 237.

³⁷ Davud el-Kayserî, *Aşk Şarabı ve Hayat Kaside-i Hamriyye Şerhi*, (çev. Turan Koç - Mehmet Çetinkaya), İnsan Yayınları, İstanbul 2015, s. 39-50.

Gazzâlî'dir. Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* kitabındaki 'kitabu'l-muhabbeti ve ş-şevki ve'l-unsu ve'r-rızâ' kısmında, muhabbetin sebepleri bu iki yazar gibi beş kısma ayrılmıştır.³⁸ Şifâî'de muhabbet, tasnif gözetilmeksizin kısaca ele alınır. Şifâî, yaratılmaktan muradın mârifetullah olduğunu söyler ve "ve mâ halâktu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budûn"³⁹ âyetini Abdullah b. Abbas'ın "ey li-ya'rifûnî ileyhi/yani bilinmek için" yorumuyla ilişkilendirir. Mârifetullâh, ibadete ilişik; ibadet, muhabbete bitişiktir. Dolayısıyla insanda marifete iştîyak, muhabbetle; o yönde merak ve heyecanı diri tutmakla mümkündür. Şifâî; eğer ibadet, muhabbetsiz olursa âdet halini alır, der.

Şifâî, sultânü'l-âşıkîn olarak bilinen Ömer İbnu'l-Fârız'ın, *el-Kasîdetu'l-mîmiyye*'yi mârifetullâhın târif ve tavsifi için kaleme aldığını dile getirir. Şerhi neden yazdığını, "gerçi 'ulemâ ve meşâyih-ı Arabî ve Fârisî şerhler yazmışlar ve lâkin Rûm halkınuñ lisânları olmamağın, ekseri fehminden 'âciz olduklarına binâ'en, bu 'abd-i fakîr, murâd itdüm ki icmâl üzre bir Türkî şerh yazam"⁴⁰ cümlesi ile açıklar. Kaside ile ilgili Arapça ve Farsça şerhler yazıldığını, fakat Türkçesinin bulunmadığını söylemesi; Numan b. Halil ve Ankaravî'nin şerhlerinden haberdar olmadığı düşüncesine bizi sürüklemektedir. Eserlerden habersiz olduğu varsayımı kaynağa uzaklıkla açıklanabilir. Bunu iki husustan hareketle söyleyebiliriz: Bunlardan birincisi Şifâî'nin Mısır'da olma ihtimalidir. Şifâî diğer nesir şerhlerini Mevlevîliğe girdikten sonra yazmıştır⁴¹. Ayrıca *Hediyetu'r-rahme* yazması British Museum'da⁴² bulunmaktadır. Bu ikisi, Şifâî'nin *Hediyetu'r-rahme*'yi yazdığı zaman diliminde büyük ihtimalle Mısır'da bulunmakta olduğunu bize göstermektedir. İkinci husus, Şifâî'nin *Mesnevî* şerhi dersi için Surûrî ve Ankaravî'nin şerhlerini bulduğunu ve kendi şerhini şekillendirirken bunlardan yararlandığını dile getirmesidir.⁴³ Buna dayanarak diğer *Mesnevî* şerhlerine müracaat etme imkânından, Mısır'da bulunması hasebiyle mahrum kaldığı, Ankaravî ve Numan b. Halil'in *Kasîde-i Hamra* şerhlerini de benzer bir durumdan dolayı zikretmediği ileri sürülebilir.

Şifâî eser isminin neden *Hediyetu'r-rahme* konulduğunu şöyle açıklar: "Çünkü şerh müsveddesi âhîr oldu. Kalbe taraf-ı Haq'dan bu hâîra huûr itdi ki (bu kaşîdede beyân buyurulan 'aşk-ı ilâhî, taraf-ı Haq'dan mahz-ı rahmetdür...) Bu kaşîdeye şerh yazmak dahî mahz-ı rahmet-i Hüdâ'dur. Pes nâmını Hediyetu'r-rahme diyü tesmiye itdüm".⁴⁴

Şifâî, girişten sonraki mukaddime kısmında Arap ve Fars edebiyatında şarabın; hakîkî aşk istiâresi yoluyla tarikat şeyhlerini karşıladığını söyler. İbnu'l-Fârız'ın; şarap yerinde müdâme kelimesi sarfının, 'içmeye devamdan, tiryakilikten' kaynaklandığını -Câmî gibi⁴⁵- ifade eder. Bu, ehl-i tasavvufun hakîkî aşk ile ilişkisinin devamlı olduğu manasına işaretir. Şarap istiâresi ile ârif arasındaki benzeşime değinmek için Molla Câmî'nin *Levâmi-i Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*'sinden birkaç mana alıntıyla sıralar.⁴⁶

³⁸ Muhammet İnce, *İbnu'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*, s. 64.

³⁹ "Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zâriyât, 51/56)

⁴⁰ Şifâî Mehmed Dede, *Hediyetu'r-rahme*, 2a.

⁴¹ Şebistân-ı Hayâl'i Mevlevî çilesini çıkardığı hengâmda 1070/1660'da tamamlamıştır. (Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Şebistân-ı Hayâl*, 2b.) *Hediyetu'l-fukarâ'yı* 1072/1662 senesinde Mısır'a vardığından sonra tamamlamıştır. (Şifâî Mehmed Dede, *Hediyetu'l-fukarâ*, 24b.) *Mesnevî Şerh'i*ni yazması Mısır'da kendisinden istenilmiş ve elimizdeki ilk iki deftere ait şerhin istinsahı ölümünden sonra 1083/1672 Şaban'ında tamamlanmıştır. (Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Mesnevî*, 388b.)

⁴² Mısır 1882'de işgali ile birlikte İngiliz sömürgeciliğiyle tanışmıştır. Bkz. Ahmet Yaramış, "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, c. 9, sayı: 2, ss. 121-130. Bu eserin British Museum'da 1888 tarihli bir mecmuada bulunması İngilizlerin eseri Mısır'dan aldıklarını göz önünde bulundurmaya neden olmaktadır.

⁴³ Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Mesnevî*, 1b.

⁴⁴ Şifâî Mehmed Dede, *Hediyetu'r-rahme*, 2b-3a.

⁴⁵ "Şeyh-i nâzım kuddise sirruhü hazretleri de 'aşk u mahabbet ma'nâsını şarâb kisvesiyle ihhâr itmiş ve şarâba 'â'd kelimelerden "müdâme" lafzını tercih eylemişdir ki maqsadı bunuñ şübhüne müdâvemet ve muvâzebet olundığına imâdır. Zâten bundan daha devâmlı ne olabilir?" Halil Karabulut, *Tahir Olgun'un Levâmî Tercümesi (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi SBE., Edirne 2014, s. 64.

⁴⁶ Halil Karabulut, *Tahir Olgun'un Levâmî Tercümesi (İnceleme-Metin)*, s. 53-61.

Birinci benzeşme, şarabın dışarıdan herhangi bir müdahale olmadan kendi kendine küpten taşması ile sâlikin kalbinden muhabbet sırrının ve aşkın kendiliğinden âşikâr hale gelmesidir. İkincisi; şarabın kendine has rengi olmadığı ve içine konulduğu kadehin rengine büründüğü gibi, aşkın dahi her âşıkta, kabiliyet ve istidada göre görünmesidir. Üçüncüsü; şarap insanın her organına sirâyet ettiği gibi, hakîkî aşk da insanın tümüyle varlığına yayılır. Dördüncüsü; şarap nasıl cimriyi cömert hale sokuyorsa, aşk dahi insanı kendi vücudundan vazgeçirtecek raddeye getirir. Beşincisi; şarap ne şekilde, içeni laubali ve cesur kılıyorsa Allah âşığı da dünya tehlikelerine karşı pervasız bir hale erer. Altıncısı; sarhoşların mütevâzı olması gibi, âşık hâllerinin de mütevâzıyâne olmasıdır. Yedincisi; sarhoş sırlarını ister istemez verir, âşık-ı hakîkî de sırlarını anlamadan ifşâ eder. Sekizincisi; sarhoş akıl kaydından çıktığı gibi, aynı şekilde âşığın bencillik ve varlık kaydından azat olmasıdır. Dokuzuncusu; mest olanın ne derecede içme iştiağı artıyorsa, âşık da âşıklık mertebelerinde ilerlemekte kanaat etmez. Onuncusu; sarhoş ve âşığın teklifsiz olmasıdır.⁴⁷

Şifâî, mukaddime kısmında alıntı yaptığı Molla Câmî ve *el-Kasîdetu'l-mîmiyye*'nin çoğu şârihi gibi, otuz üç beyti şerh etmiştir. Metin geleneksel şerh metoduyla, beyit beyit şerh edilmiştir. *Hediyetu'r-rahme*'de beyitlerden önce “kâle-ş-şeyhu'n-nâzîmu kuddise sirruhu”⁴⁸ ibâresi gelir. Şifâî, beyitleri iki başlık altında şerh eder: ‘el-Luğat ve'l-i'râb’ ve ‘el-ma'nâ’. Metinde ‘el-luğat ve'l-i'râb’ kısmının ‘el-ma'nâ’ kısmından daha uzun olduğu görülmektedir. Mesela 6. beyitte el-ma'nâ kısmı sadece bir cümledir. Bu husus Şifâî'nin “*lâkin Rûm halkınıñ lisânları olmamağın*”⁴⁹ ifadesiyle okuyucusunu gözetmesi ve “*icmâl üzre bir Türki şerh yazam...*”⁵⁰ sözü üzre şerhin kısa olması arzusuna bağlanabilir. Zira okuyucunun Türkçe dışında bir dil bilmediği dikkate alındığı için “el-luğat ve'l-i'râb” kısmında kelimelerin anlam, köken ve okunuşu ile birlikte cümle içindeki yerleri ayrıntılı olarak işlenmiştir. “el-Ma'nâ” kısmında çoğu zaman “*icmâl üzre*” saikiyle uzun yorumlardan kaçınılmış, metnin hacimce büyümesine engel olunmuştur. el-Ma'nâ kısmında, çoğu *el-Kasîdetu'l-hamra* şârihlerinde rastlanılan diğer kitaplara atfın az olması ve şiir alıntılarının fazla yapılmamasının, yine metni kısaca anlatmak arzusuna bağlı olduğunu düşünüyoruz. Şifâî'nin *Mesnevî* şerhinde de maksada vasil olacak, muhtasar müfid şerh ortaya koyma fikri ortaya çıkmaktadır.⁵¹ *Mesnevî* şerhinde de âyet ve hadis dışında oldukça az alıntı mevcuttur.

2.2.4.1. el-Luğat v'el-i'râb

Metinde beyitten sonra ‘el-luğat ve'l-i'râb’da metindeki kelimelerin iştikakı yapılarak beytin kelime ve ibareleri tek tek ayrılır; bazı yerlerde söz öbeğinin kendi içinde îrabı yapılır ve diğerleri ile ilişkisi ortaya konur. Kelimenin sözlük anlamı ile sarf ve nahvi gösterilir; okunuşla birlikte kökeni dile getirilir. Kelimenin isim, sıfat, fiil, bağlaç, zamir, zarf olduğu; tekilliği, ikilliği yahut çoğulluğu, fiil ise hangi zamanı ifade ettiği hakkında bilgi verilir. Zamirin nereye raci olduğu belirtilir. Bu saydıklarımıza dair birinci beyit “*Şeribnâ 'alâ zikri'l-ḥabîbi mudâmeten/Sekirnâ bihâ min ḳabli en yuḥleḳa'l-kermu*”yu örnek getirecek ve diğer beyitlerde dikkat çekici çözümlenme unsurlarını göstereceğiz. Bunu el-luğat, el-îrab ve el-mânâ başlıkları altında gerçekleştireceğiz.

⁴⁷ Şifâî Mehmed Dede, *Hediyetu'r-rahme*, 2b-4a.

⁴⁸ Molla Câmî'de buna benzer “Nâzım kuddise sirruhu diyor ki” ve benzeri ifadeler bulunmaktadır. Halil Karabulut, *Tahir Olgun'un Levâmî Tercümesi (İnceleme-Metin)*, s. 17.

⁴⁹ Şifâî Mehmed Dede, *Hediyetu'r-rahme*, 2a.

⁵⁰ Şifâî Mehmed Dede, *Hediyetu'r-rahme*, 2a.

⁵¹ “...şurûhdan Surûri Efendi merhûm şerhi ve İsmâ'îl Efendi merhûm şerhi bulunup mütâla'a olundukda, Surûri Efendi hikâyât-ı tavile îradı ile tatvîl itmiş, İsmâ'îl Efendi âyât [u] nûkâtı ve eḥâdis-i aḥvâli benâmî ile tatvîl itmiş; kürside anları nakl, sâmi'îne melâl îrâş itmekle fakîr, kürside nakl idecek miḳdâr ihtîşâr üzre ders-be-ders bir şerḥ tesvîd itdüm.” (Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Mesnevî*, 1b.)

2.2.4.1.1. el-Lugat

el-Lugat kısmında, kelimenin anlamı ve yapısı işlendiğinden, onu sözlük anlamı ve sarf şeklinde iki başlıkta inceleyebiliriz:

2.2.4.1.1.1. Sözlük anlamı

Şifâî'nin şerhinde beyit içerisindeki sözcüğün birincil anlamı dışında beyt için ifade ettiği özel anlamının ne olduğu da dile getirilir. Örneğin, “**şeribnâ**”daki ‘şeribe’nin kelime anlamı; “*şuyı ve gayrı şey’i içmek*”tir. Ancak “-nâ” zamirindeki “biz”in uzandığı gizli anlam gözetilmiş, “*ih̄tiyārī yārān ile içmekde olan lezzet içündür*” denilmiştir. Aynı şey birinci mısradaki “**alâ**” harf-i cerri için de geçerlidir. “**Alâ**” bu cümlede, beraber olma anlamına delalet eder: “*Alâ, muşâhabet içündür*”. Dolayısıyla şeribe’nin, “**zikri’l-ḥabīb**” ile beraber olduğuna temas edilmiştir. Şifâî, kelimenin beyit içerisindeki özel anlamını belirtmek için 10. beyitteki gibi bazen ‘mâ nahnu minhde yahut mâ nahnu fihde/meselemizde’ ifadesini kullanır. “*Fey’i mehmûzu’l-lâm, ögleden soñra olan gölgelikdür. Mâ nahnu minhde murâd, muṭlak gölgedür*”. İkinci örneği 21. beyitten getirebiliriz: “*Vasf bir şey’e mahşûş şıfatı, ya şıfatını, ya şıfatı ile tavşîf ü ta’rifdür. Mâ-nahnu fihde evşâfdan murâd, bâde ile kâ’im ve şâbit olan ḥüsñlerdür. Muḳaddem zıkr olunan, âşâr u ḥavâşşdur*”.

Şifâî, kelimenin manasının daha açık olması için kelimenin anlamı ile zıddını birlikte zikreder. Birinci beyitteki “**zıkr**”in, ‘*zıdd-ı nısyân*’ olması yanı sıra ‘*ya’nî añmakdur*’ ile sözlük karşılığını koyar. İkinci mısraındaki “**ḳabli**”nin manası yine önce zıttı ‘*ba’d* ile karşılanır ve “**ḳabli**”nin müteradifi olan ‘*evvel*’ bunu takip eder. Bir başka misal 22. beyitteki “**şafa**”dır. Söz konusu kelime “*keder zıddı*”dır ve müteradifi “*rüşenlik*”dir. Ayrıca kelimenin Arapçadaki kullanımını belirtmek için, kelimenin cümle içerisinde bir örneğini getirir. Meselâ ikinci beyitte geçen “**muzicet**” kelimesinin anlamını ortaya koymak adına “*mezece ḳarışdurmakdur. Bâde’i şı ile ḳarışdurdukda mezece bi’l-mâ’i dirler*” şeklinde kelimeyi Arapça cümle ile örneklendirir. 14. beyitteki “**ravûḳ**/şarap süzgeci’ için “*rāvaktu’ş-şarâbe dirler, şarâbı süzdüm ma’nâsına*” ile 28. beyitteki “**adl**” kelimesi için söylenen “*adele ‘ani’-tarîḳ*” dirler; *yoldan çıkdı ma’nâsına*” cümlesi yine bu nevdan misallerdir. Diğer bir husus ise ibarenin Arapça eş anlamlısını vermesidir. 6. beyitteki “**fi’l-ḥaḳıḳati**”; ‘*fi nefsi’l-emri ma’nâsınadır*’ bu yöndedir.

Şifâî; okuyucularının âlet ilmine sahip olmadığını hesaba katarak kelimenin okunuşunu da metnine dâhil etmiştir. Meselâ 1. beyitteki “**zıkr**”in, “*zâl-i mu’ceme ile ve sukûn-ı kâf...*” şeklinde okunuşu belirtilir. Yine ikinci mısradaki “**kermu**”nun nasıl okunduğuna “*feth-i kâf ve sukûn-ı rā-yı mühmele...*” şeklinde işaret edilir. 16. beyitteki “**râḳi**”nin kökü “*rukye*” bu hususun bir başka örneğidir: “*Rukye ḳamme-i rā-yı mühmele ve sukûn-ı kâf-ile ve feth-i yâ ile efsündür*”.

Şifâî, 5. beyitteki “**ehl**” gibi sözcükleri açıklarken kelimenin ayrıca kullanımını da sunar: “*Ehl, mensûb olduğı şey’e mahşûş olundur. Ehl-i beyt, ehl-i dâr, ehl-i beled, ehl-i ḥayy dirler*”. Benzer şekilde kelimenin daha iyi anlaşılması için örnekler verir. 11. beyitteki “**ṭib**” gibi: “*Ṭib... anuñla taṭyib olunan şeydür ki, rā’iḥa-ı laṭifesi ola. ‘Öd ve ‘anber ve gülâb ve sâ’ir bunlara müşâbih eşyâ*”.

Bazen kelimenin anlamı izah edilirken kelimenin kökenine ve Arapça benzer kelimelerden farkına değinilir. Meselâ 15. beyitteki “**rakben**” isminin kökeni ve anlamı ile ilgili, “*rakibe deveye binüp sefer idenlere dirler*” bilgisinden sonra “*sâ’ir ḥayvâna binenlere dimezler*” ile onun ayırt edici özelliği gösterilmiştir. 24. beyitte işlenen “**tarab**” kelimesi hakkında ise “*insâna şiddet-i ḥüzñden, ya şiddet-i surûrdan lâḥıḳ olan ḥıffete dirler*” ile kelimenin önceleri ne şekilde kullanıldığı belirtilmiş ve fakat hâlihazırda

kullanımı için “*lâkin ‘orf-i isti‘mâlde ziyâde neşât ve surûrdan vâki‘ olan hıffetde vâki‘ olup taraf-ı âharda isti‘mâli metrûkdur*” denilmiştir.

Şifâî bazı kelimelerde şâirin seçimini sorgular ve seçimin isabetliliğini ortaya koyar. 16. beyitte bulunan “**resem**”nin ‘*rağame*’ye tercihi bu yödedir. Çünkü “**resem**” “*yazma*”nın yanı sıra “*resm, nişân ve âyîn*” anlamında da kullanılır. Buna karşın “‘*rağame*’ yalnız yazmak ma‘nâsına isti‘mâl olunur” der. Şâirin burada “**resem**”yi “‘*rağame*’ye tercih etmesini ise şöyle açıklar: “*Rağame dimeyüp resemle dimekle hürûf-ı ism-i mudâmeyi tamâm yazmak degül, nişân kifâyet ider dimege işâret ider*”. Şifâî’nin 31. beyitteki “**ru‘yet**” kelimesi için “*ru‘yet ‘ilm ma‘nâsına ve zann ma‘nâsına ve göz ile görmek ma‘nâsına olmak câ‘izdür*” sözü de; şâirin, şiiri kurarken kelime seçim titizliğine bir başka atıftır.

2.2.4.1.1.2. Sarf

Sarf tanımı nazârî sarftır. Nazârî sarf “*kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim*”⁵² şeklinde tanımlanmıştır. Şifâî’nin şerhinde genellikle kelimenin kökeni verilerek sonrasında anlamına geçilir. İlk beyitteki birinci sözcük “**şeribnâ**”nın; öncelikle ‘*şeribe*’ kökünden etken fiil olduğu ve ‘*şeribe*’nin sülâsi mücerred (ziyade içermeyen üç harfli) fiil olduğu ifade edilir. Aynı şekilde ikinci mısradaki “**sekirnâ**”nın geçmiş zaman dördüncü babdan olduğu söylenmiştir. Şifâî, ‘**habîb**’in, ‘**fe‘il**’ kalıbında geldiğini, bu kalıbın aslında ‘*mef‘ül/tümleç*’ olduğunu belirterek kalıbın özelliğini ortaya koymuştur. Böylece ‘**habîb**’ ile maḥbûb/sevgili’nin eş anlamlılığı gösterilmiştir. ‘**Yuhleka**’ ‘*naşara*’ vezninde olup ‘*halağa*’ yani ‘*yaratmak*’tan türetilmiş, edilgen şimdiki zaman yahut gelecek zamandır.

2.2.4.1.2. Nahiv

Nahiv, sözcüğün cümle içerisindeki yerine dair bir ilimdir. Şifâî kelimelerin cümle içerisinde hangi öge olduğunu söylemiştir. Kelimelere eklenen zamirin nereye raci olduğunu belirtmiştir. İlk beyitteki ilk sözcük “**şeribnâ**”nın; ‘*şeribe*’ kökünden etken fiil olduğu söylenmekle birlikte sonundaki ‘**nâ**’nın, fiilin birinci çoğul şahıs olduğuna işaret edilmiş, yanı sıra özne olduğu dile getirilmiştir. Tümleç ise mısranın sonundaki “**mudâmeten**”dir. İkinci mısradaki bulunan “**bihâ**”daki zamir “**hâ**”nın şarap anlamındaki “*mudâmeten*”e raci olduğu söylenmiştir.

Şifâî söz öbeklerinin cümle içerisindeki yerlerine dair çeşitli ihtimalleri de nazârî dikkate alır. Mesela birinci beyitteki ‘**sekirnâ bihâ**’ ibâresi hem mahall-i nasbda; yani tümleç/mefûl yerinde; ‘*mudâme*’ kelimesinin sıfatı olabilir, hem de mahall-i ref’de istinâfiyye (başlangıç cümlesi) olabilir. Yine Arapçada mübteda ve haberden müteşekkil isim cümlesinde haberin bazı yerlerde mübtedâdan önce gelmesi durumu söz konusudur. Böyle bir örneğe 21. beyitte rastlamaktayız. Buradaki “‘**indi**’deki “**yâ**” haberinin neden önce geldiğini “‘*İndi, yâ-yı mütekellime muzâf, muḥaddem haber; ‘ilmu mu‘aḥḥar mübtedâdur*” cümlesiyle ifade eder ve sebebini “‘*taḥdîm-i haber ihtisâsa delâlet içündür*” şeklinde açıklar.

Şifâî, beytin kelime kelime îrabını yapmakla birlikte, ayrıca zaman zaman beyit içerisindeki bir öbeği alır ve onu diğerlerinden ayrı imiş gibi îrabını yapar ve beytin diğer öğeleriyle ilişkisini ortaya koyar. 29. beyit buna örnektir: Burada “‘**ve‘steclihâ bihî**’deki “**vâv**” atıf vav’ıdır. Vav’ın dâhil olduğu cümle ‘*cümle-i ulâya ma‘tûfdur*’. “‘**İsteclihâ**” “‘*istiçlâ‘dan fi‘l-i emrdür. Fâ‘ilî, zamîr-i ḥiṭâb-ı müstekin, mef‘ül mudâmeden kinâye, zamîr-i bâriz-i muttaşıl*’dır. Sondaki “‘**bihî**” sılasıdır. Buradaki “‘**bâ**’ise ‘*ff*’ anlamına gelir. “‘**bihî**’nin sonundaki zamir, beytin diğer bir ögesi “‘**hân**’a râcidir.

⁵² Hulusi Kılıç, “Sarf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. 36, s. 136.

Şifâî'ye göre şâirin bir başka seçimi vezn için kelime düşürmesidir. 10. beyitteki “**hâ’îti kermihâ**/şarap asması duvarı’ bu çeşit bir ibaredir. Bu ibare aslında içinde ‘*büstân*’ kelimesini de barındırır. İbâre düşmüş kelime ile birlikte “*hâ’îtu büstâni kermihâ*”dır. Burada “*büstân*” kelimesinin varlığının nedeni “*zîrâ hâ’îti bostâna olur*” ile izah edilir. Yine 14. beyitte “**min râvûkîhâ**”da, tamlananın eksik olduğunu söyler. Aslı ‘**min şüreti râvûkîhâ**’dır. Şifâî; bundan başka 9. beytin ikinci mısraı “**le-’âdet îleyhi’r-rûhu ve’nte’âşe cismu**”nun “*le-’âdet îleyhi’r-rûhu ve’nte’âşe cismuhu*” olabileceğini söylemesi elindeki yazmanın doğruluğunu sorgulayan bir yorumdur.

2.2.4.2. el-Mânâ

Beyt ve “el-luğat ve’l-i’râb” ardından gelen “el-ma’nâ”da öncelikle beytin tercümesi yapılmış, devamında gerçekte ne denilmek istendiği üzerinde durulmuştur. “el-Luğat ve’l-i’râb” bölümünde anlamı verilen kelimelerin özellikle istiârî manalarına değinilmiştir.

Şekli belirtmek adına kısa olduğu için 6. beyti örnek verebiliriz: “**Ve min beyni aḥşâ’i’-d-dinâni teşâ’adet/Ve lem yebḡa minhâ fî’l-ḥaḡîḡati illâ ismu**”; “el-ma’nâ”da önce “*ol bâde kübler içinden yukarı çıkdı, gitdi. Nefsu’l-emrde ol bâdeden hemân bir nâm kaldı*” şeklinde serbest tercüme edilmiş, “*murâd ‘aşk-ı ḥaḡîḡî dünyâda ‘azîzu’l-vucûd olduğın beyândur*” olarak da aşka dair açıklaması yapılmıştır.

Birinci beyitteki ‘**ḡabîb**’ yani ‘maḡbûb’ kelimesinin istiârî olarak neye delalet ettiği şu şekilde dile getirilir: “*Evvelâ ma’lûm ola ki ‘Uşşâḡ-ı Ḥaḡîḡî ıstılâḡlarında ḡâḡ ḡabîbden murâd; Cenâb-ı Bârî Celle Şe’nuhu Ḥazretleri olur, ḡâḡ bende ile mevlâ beyninde vâsîta olmaḡın Cenâb-ı Ḥazret-i Muḡammed ‘aleyhi’s-selâm olur*”. Bununla birlikte “el-ma’nâ”da ifadenin asıl anlamı verilir. Örneğin “*zîkr-i ḡabîb ile bir nev’ bâde içdik*”in, asıl anlamının “*Ḥudâ’yı zîkr itdik, ol zîkr bize te’şîr idüp bizi mest-i bî-hûş itdî, bâde erbâbını mest-i bî-hûş itdüğü gibi*” demek olduğu belirtilir. Bu yerler serbest tercüme olarak da anlaşılabilir. Meselâ “**alâ zîkrî’l-ḡabîbi**” şu şekilde tercüme edilmiştir: “*‘Uşşâḡ zîhinlerinde ma’hûd olan Maḡbûb-ı Ḥaḡîḡî yâdıyla...*”.

Şifâî ‘el-luğat ve’l-i’râb’ kısmında belirttiği kurallara bağlı kalarak ‘el-ma’nâ’ kısmında tercüme yapar. Meselâ ‘el-luğat ve’l-i’râb’da “**şeribnâ**”daki “nâ”nın “*ḡḡtiyârî yârân ile içmekde olan lezzet içündür*”e işaret ettiği söylenmiştir. “**Şeribnâ**” el-ma’nâ’da: “*Ben ve ‘âşıklar içdik*” ile benzer şekilde tercüme edilmiştir. Diğer bir örneği 10. beyitten verebiliriz. el-Luğat ve’l-i’râb’da değindiğimiz “**hâ’îti kermihâ**”/şarap asması duvarı’, asıl şekli “*hâ’îtu büstâni kermihâ*”ya binâen şöylece tercüme edilmiştir: “*ol bâde aşması bağınun dîvârı...*”

Beyitte kastedilen asıl anlam, ‘yani’ bağlacı ‘murad budur, murâd-ı hazret-i şeyh’ ifâdesi ile ortaya konur. Birinci beytin ikinci mısraında geçen “**min-ḡabli en yuḡleḡe’l-kermu/üzüm çubuḡı yaradılmazdan evvel**” demekten muradın, “*bizim ‘aşkımız ezelîdür, feyz-i aḡdesdendür; mürekkebât-ı cihân yaradıldığından muḡaddemdür*” anlamına geldiğini söyler. Yine “el-luğat ve’l-i’râb” kısmında çeşide işaret ettiğini belirttiği “**mudâmeten**”in sonundaki “tenvin/nûn”un beyte kattığı anlamı şöyle dile getirir: “*Bir nev’ bâde ki ḡalkuñ bildüğü bâde degül. Eyle bâde ki, ol bâde ile üzüm çubuḡı yaradılmazdan evvel ser-ḡoş olduk*”. Şifâî buradaki anlamın değişik bir halini “*ya ma’nâ üzüm çubuḡı yaradılmazdan evvel bir nev’ bâde içdik ki ser-ḡoş olduk*” cümlesi ile açarak anlamın ihtimallerini götürür.

Şifâî ayrıca beyitlerde izah için mukadder sualler sormuş ve onları cevaplamıştır. Örneğin birinci beyitteki “**sekirnâ bihâ/onunla sarhoş olduk**” bir suâl-i mukaddere işaret eder: “*Ya nice evveldür?*” so-

rusuna cevap olan “**min-ıabli en yuıleka’l-kermu/üzüm çubuğı yaradılmazdan evvel**”in anlamı; “**sekirnā bihā**”nın istināfiye yahut sıfat olmasına göre değişiklik arz eder. “**Sekirnā bihā**”, ‘el-luğat ve’l-i’rāb’ kısmında geçtiği gibi ‘*istināfiyye*’ olursa; cevap yerindeki “**min-ıabli en yuıleka’l-kermu**”nun anlamı, “*zıkr-i habīb ile bir nev’ bāde içdik*” yahut “*zıkr-i habīb ile üzüm çubuğı yaradılmazdan evvel bir nev’ bāde içdik... ol bāde ile ser-ıoıı olduk*” şeklindedir. Eğer “**sekirnā bihā**” sıfat olursa; cevap “*ol bāde ile üzüm çubuğı yaradılmazdan evvel ser-ıoıı olduk*” manasına evrilir. Şifāi ayrıca “**sekirnā bihā**”nın istināfiyeliđinden doğan anlamının ulema beyninde daha muteber olduğunu yorumuna eklemiştir.

Şifāi Mehmed Dede’nin “el-ma’nā” kısmı “el-luğat ve’l-i’rāb” kısmına nazaran daha kısadır. Bununla birlikte, “el-ma’nā” kısmındaki daha geniş yorumlarda, genellikle bir kavram işlenmiştir. Meselā, Şifāi 20. beyitte anlamı ortaya koyarken değindiği tehzib-i ahlākın řu şekillerde gerçekleşebileceğini söyler: **1.** İyi kişilerin yanında oturup onların sohbetiyle iyilik ve güzelliği kendine ādet edinmek. **2.** Aklın nuru ile güzel ve çirkini ayırt ederek güzel ahlaka bağlanmak ve onu işlemekte meleke kazanmak. **3.** Ahirete, azap ve mükāfata inanmakla; mükāfata uyacak şekilde davranmak. **4.** Sülūk ile vücudu fāni kılıp, mukabilinde ilāhî ahlāka mazhar olmak ve bekābillāha ermek.⁵³

Şifāi şāirin mecāzen; şarabı terkin, günah olduğunu söylediği 25. beyitte ilāhî aşk üzerinde durmuş; ilāhî aşk, kālū belā kavramıyla ilişkilendirmiştir. Şarap yerindeki ilāhî aşktan vazgeçmenin, ahdi bozmakla eşdeğer olduğunu dillendirmiştir.

Uzun yorumlarından biri olan 31. beyitte sufinin “*ālem-i bī-hūııye*” erince artık ibnu’l-vakt olmaksızın kurtulup ebu’l-vakt olacağını söyleyerek bunu insanın yeryüzünde halife olmasına bağlar.

Şifāi’nin, 30. beyte dair şerhi de uzun yorumlarındandır. Burayı, *Mesnevī* şerhinde yaptığı gibi, önceki beyitlerden alıntıladığı ibarelerle beraber şerh eder. Şifāi her iki şerhinde de, beytin kendinden önceki beyitlerle bağlantısını göstermek adına önceki beyitlerden iktibaslar yapar. Söz konusu beytin diğer beyitlerle ilişkisi üzerinden nihai manasını ortaya koyar. Yazarı doğrudan metinle ilişkilendirir ve onun durumunu yorumlar.

Şifāi 30. beytin şerhinde şāirin kendisini mürşid olarak gördüğünü söyler. Önceki iki beyitle birlikte 30. beytin şāir tarafından taliplere bir nasihat olduğunu belirtir. Şifāi’ye göre, 28. beytteki “**aleyke bihā şırfen/ol bādeyi hāliıı olduğı hāde iç**” ile sülūka ve aşk-ı ilāhīye halel getirecek mahbublardan uzak durulması “**ve in ři’te/eger şarıııdurmak isterseñ**” ile bu muhabbete başka şeyin karıııtırılmaması, 29. beytteki “**dūnekehā/a**” ile mürşide hizmete devamda sebat edilmesi, “**alā neğami’l-elhāni/güzel sesle**” ile vird ve zikirde, tazarru ve niyazda berdevam olunması gerekliliğine işaret edilir. Yine 29. beyitteki “**fehīye bihā günmu/nağam-ı elhānla bāde ganīmet almakııdur**”un, virdin yararlarına dair olduğunu bildirir. 30. beytteki “**femā sekenet/ıarār itmedi**”yi ise evrād ve ezkārın, ağlayıp inlemenin faydasına yorar. Allah aşkı için ağlayıp inlemek ile hüznün birarada olmayacağı izahını yapar. Buna “elā inne evliyā ‘e’llāhi lā-ııavfun ‘aleyhim ve lā-hum yahzenūn⁵⁴” āyetini delil getirir.

el-Kasīdetu’r-rahme’nin 30. beyti ile *Mesnevī* I. defter 1754. beytine ait şerhlerin karııılaştırması, Şifāi’ye ait her iki şerhin benzerliklerini gösterme ve Şifāi’nin şerh metodlarından birini ortaya koyma bakımından meselemize katkı sağlayacaktır.

⁵³ Şifāi Mehmed Dede, *Hediyyetu’r-rahme*, 24a-b.

⁵⁴“Uyan! Allah dostlarına ne korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar!” (Yūnus, 10/62).

30. Beytin el-mânâ kısmı	Mesnevî Şerhi 1. defter 1754. beyit açıklaması
<p>Murâd-ı Hazret-i Şeyh, tâliblere merhâmet buyurup evvelâ kendülerin mürsid-i kâmil olduklarına işâreten [yazarın kendisine vurgusunu belirtme] ve 'indî, âh buyurup ba'dehu keyfiyyet-i sülûka ve 'aşka ta'şîş idüp teşrîkden ihtirâz lüzûmına işâreten "aleyke bihâ sırfen" [28. beyit ile bağ] âh diyüp, ba'dehu muhâbbet-i zât-ile muhâbbet, sıfâtdan gayrı hâlât câ'iz olmaduğına işâreten, "ve in şî'te" [28. beyit] âh diyüp, ba'dehu tarîk-i sülûkı beyânen ve mürsidüñ ahz-ı bî'at lüzûmına ve devâm-ı hüdmet-i mürsid lüzûmına işâreten, dağı "dünekehâ" [29 beyit] âh diyüp ba'dehu evrâd u ezkâr ve tazarru'u niyâz u zârî lüzûmına işâreten "alâ negami'l-elhâni" [29. beyit] âh diyüp ba'dehu evrâd-ı dünyânuñ fâ'idetin beyânen "fe-hiye bihâ gunmu" [29. beyit] diyüp ba'dehu sülûkuñ ve keyfiyyetinüñ ve ezkâr ü zârîñüñ mecmû'an fâ'idetin beyânen "femâ sekenet" [30. beyit] âh buyurup ya'nî 'aşk-ı Hudâ ile endüh u hüzn bir ân bir yirde qarâr itmez. Ke-zâlik evrâd u ezkâr u kırâ'et-i Kur'an ile gam bir ân bir yirde qarâr itmez ki "elâ inne evliyâ'e'llâhi lâ-havfun 'aleyhim ve lâ-hum yahzenün".⁵⁵ Evliyâ'u'llâh 'uşşâk-ı Hudâ'dur. Ba'dehu dünyâda 'aşka müterettib olup müşâhed olan fâ'ideyi beyân buyururlar.</p>	<p>Muhasşal kelâm kendülerün hâllerin beyândur. [yazarın kendisine vurgusunu belirtme] Muqaddem 'sühtem' [1749. beytin ilk mısraı ile bağ] ile âteş-i derûnların ve şevklerin, ba'dehu 'tiz-şod' [1752. beytin ilk mısraı ile bağ] ile galebe-i 'aşk u şevklerin beyân buyurup, 'şir-i hecr' [1752. beytin ikinci ile bağ] mısra'ıyla ibtilâ-yı hecrün güçlüğü; 'ân ki ü' [1753. beyit ile bağ] beyti ile 'aşkuñ evveli güç idüğün ve hecre ibtilâ ve talebe-i 'aşk ve tecellî dağı müşkil idüğün beyân buyurup -zîrâ kadeh, girü mazhar-ı tecellî olmağa işâretdür- 'şir-i mesti' beyti ile 'aşkuñ fi'l-cümle keyfiyyetin beyân buyurup ba'dehu kendülere vâki' olan tecellîye işâret buyururlar ki.⁵⁶</p>

el-Ma'nâ kısmında bazen beyitte bahis konusu olan şeyin işâret ettiği anlam, âyet ve hadisle desteklenmeye çalışılır. Şifâî ayrıca az da olsa beyitlerdeki söz sanatlarına değinir. Beyitlerden örnek getirecek olursak, ikinci beytin 'el-luğat ve'l-i'râb' kısmında "mezc" kelimesi dolayısıyla, kelimenin diğer mazmunları toplayıcı özelliğine değinilir. Burada "**bedr, şems, necm**" mazmunlarının "**muzicet**" ve şarap ile ilişkisi açıklanırken; "*teşbih-i belîğ ile ol bâde-i nûrâniyyet ve ziyâda; Zât-ı Şemse veya Ziyâ-yı Şemse ve tolu kadehini bedre ve ol kadehi devr itdüren sâkinüñ barmağların rikkat ve istikvâsda hilâle ve şu karışduğda zuhûr iden habâbı küçük görünürken yine gâyet nûrânî olmağda necme teşbihdür*" deniliyor. Burada teşbih-i belîğ ile anlatılmak istenen asıl anlam ise, "*'aşk-ı Hudâ ahkâm-ı şer'iyye ile mezc olunduğda, katı çok necm gibi nûrânî âşârî zuhûr ider*" ile dile getirilmektedir.

16. beyitte telmih sanatına işâret edilmiştir. Burada "**hurûf**" kelimesinin "*ismuhâ*" yerine kullanım sebebi "*ve ismuhâ dimeyüp hurûf ifhâm itmek, tamâm resm nişânı lâzım degül; hurûf-ı nişânî kâfidür,*

⁵⁵"Uyan! Allah dostlarına ne korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar!" (Yûnus, 10/62)

⁵⁶Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Mesnevî*, 122b.

dimege işâretdür” ile açıklanır. Bununla ilişkili diğer izah telmihtir. Telmih burada “**hurûf**”a dairdir. Kelimenin dönemle ilgili özelliği “*ve fusûngerler fusûnlarında hurûf-ı muḳaṭṭa’a yazagelmışlerdür*” şeklinde izah edilir. 17. beyitte “**men taḥte’l-livâ**”daki kinâye-i şâyia ile “*o livâyâ tâbi olup taḥt-ı ḥükminde olanlar*”ın anlatılmak istendiği dile getirilir.

el-Luġat ve’l-i’râb ile el-ma’nâ belli bir kalıpta olup aralarında bazen geçişlilik söz konusudur. Meselâ 26. beyitteki “**deyr**” kelimesi, el-luġat ve’l-i’râb’da açıklanırken; “**deyr** ma’bed-i Naşârâdur. Şüfiye ‘âlem-i insâniden, deyr ile ta’bîr iderler. Ehl-i deyrden ‘uşşâk-ı Ḥudâ murâd olunur. Zirâ ‘âlem-i insânün güzîdesi anlardur. Aḥyânen, şüfiye meskeni olan tekyeye daḥi ṭlâk iderler” denilerek “deyr”in el-ma’nâda açıklanması gereken asıl anlamına değinilmiştir. 25. beyit el-ma’nâ kısmında ise tam tersi söz konusudur. Beyitteki “**innemâ**”nın harf özelliği gösterilir: “**İnnemâ**” günâhı, terk-i şûrbe ḥaşr ider”.

SONUÇ

Şifâî’nin eseri *Hediyyetu’r-rahme* bir *el-Kasîdetu’l-hamrâ* şerhi olup şimdiye kadar ilmî neşri yapılmamıştır. Biz bu yazma eseri, British Museum’dan elde edip öncelikle çeviriyazısını yaptık. Eserin yazılmasında transkripsiyon harflerini, eklerin ses düzeni için Yavuz Kartallıoġlu’nun *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni* isimli çalışmayı, Arapça ve Farsça eklerin yazımında İsmâil Ünver’in “Çeviriyazıda Yazım Birliġi Üzerine Öneriler” isimli makalesini esas aldık. İnceleme kısmında *hamriyye* şiirleri, İbnu’l-Fârız’ın ve Şifâî Mehmed Dede’nin hayatı ve eserleri kısaca ele alındı. Şifâî Mehmed Dede’nin eserleri tanıtılırken birincil kaynaklara atıf yapıldı. *Hediyyetu’r-Rahme* isimli şerhin yazılış nedeni, isminin verilmiş nedeni, şiirdeki şarap istiâresinin anlamları gibi konulara değinildi. Beyitlerin ne şekilde çözümlendiği; her beytin altındaki “el-luġat ve’l-i’râb” ile “el-ma’nâ”da nasıl bir yöntem izlendiği hakkında bilgi verildi. Şârih, Arapça kelimelere aşina olmayan kişilerin okuyunca anlayacağı derecede açık bir eser ortaya koymuştur. Bunu sağlamak adına yabancı kelimelerin yazımı ve Arapça kuralların bulunduğu kısım “el-luġat ve’l-i’râb” kısmı daha uzun tutulmuştur. Burada cümle öğeleri ve söz öbeklerinin ayrıntılı îrabları yapılmış, anlamın açıklığına gereken ihtimam gösterilmiştir. Kelimenin kökeni, cümle içerisinde kullanılışı, anlamları arasından hangisinin seçilmesi gerektiği, başka bir anlamın beyit için uygun olup olmadığı gibi tespitlere dikkat çekilmiştir. Beyitten düşen kelimeler veya beytin başka türlü olabileceği hakkında bilgi verilmiştir. “El-ma’nâ” kısmında daha çok kelimelerin istiârî anlamları üzerinde durulmuştur. Bu kısımda ıstılah anlamlarını açıklamak adına iktibaslar yapılmış, kavramların bulunduğu yerler uzun tutulmuştur. Böylelikle eserin tavsifi ve içeriği hakkında bilgi verdik. Ayrıca Muhammed İnce’ye ait “*İbnu’l-Fârız’ın Hamriyye Kasîdesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*” isimli doktora çalışmasındaki “Türkçe Şerhlerdeki Kelime ve Kavramların Mukayeseli Sözlüğü” bölümünden yararlanarak küçük bir sözlük oluşturduk ve incelemenin sonuna ekledik. Bununla birlikte ileriki çalışmalarda eser, dil bilimi açısından incelenebilir. Şifâî Mehmed Dede’nin *Levâmî* adlı *el-Kasîdetu’l-hamra* şerhinden alıntı yaptığı için Câmî ile ve diğer şârihlerin *el-Kasîdetu’l-hamrâ* şerhleri ile bir karşılaştırma ortaya konulabilir. Böylece şerhler arasındaki etkileşim tespit edilebilir.

SÖZLÜK

A

Abk: 'Abika tahrik ile güzel koçulu olmakdur. "Abika bihi't-tibu" dirler, ana tib bulaşdı ma'nāsına. **Adl:** 'adltecāvüz ma'nāsına maşdardur 'udül gibi, "adele 'ani't-tarik" dirler; yoldan çıkdı ma'nāsına. **Alf:** 'illet hastalıkdur. **Asbaha:**Şäre. **Ayş:** Zindegānidür. Ya'nī temettü'-i hayāt-ı dünyādur, dirilmek ta'bir iderler. **Azm:** Maflüb cānibine cemī'-i kuvā-yı zāhīrīve bāṭnī ile teveccühdür. **Azm:** Kemükdür, murād bedendür. Kıvām-ı beden 'azm ile olmakla bedenden 'azm ile ta'bir olunmuşdur.

B

Bedr: Tamām ṭolmuş aydur. **Beliye:** Eskimek. **Bükm:** Anadan dilsüz doğan kimsedür.

C

Cebīn: Şudğun üstidür. Şudğ ḍamme-i şad ve sukūn-ı dāl ve gayın-ı mu'ceme-ile göz ile kulağ ortasıdır. Cebīn ikidür, biri alnuñ sağ tarafı ve biri şol tarafıdır. Ekşer füsüngeleler füsūnların cebīn üzre itmekle cebīn buyurulmuşdur. **Ceyş:** Cenge giden 'askerdür. **Cunne:** Cunūndan fi'l-i māzī-i mechüldür. 'Aklı gitmiş, mecnūn olmuş dimekdür.

D

Dehr: Zamāndur, vakt ma'nāsına. **Deyr:** Ma'bed-i Naşārādur. Şüfiye 'ālem-i insāniden, deyr ile ta'bir iderler. Ehl-i deyrden 'uşşāk-ı Hudā murād olunur. Zirā 'ālem-i insānuñ güzidesi anlardır. Ahyānen, şüfiye meskeni olan tekyeye daḥi ıtlāk iderler. **Dinān:** Kesr-i dāl ile küp ma'nāsına, ḍamme ile dunūn cem'idür. Murād küb içidür. **Dirāyet:** Bilmek.

E

Ebeden: Dā'imā ve hemişe. **Ecel:** Ne'am gibi 'ilmi taşdığ ve ṭalibe i'lāma va'addur. **Ehl:** Bir kimseye ya bir mahalle mensüb olan kimselerdür. **Ekmeh:** Anadan gözsüz ṭoğandur. **Elhān:** Lahn cem'idür, nağmeden cem' olup, terekküben iden āvāzdur. **Enfās:** Nefesüñ cem'idür ki anuñla insān teneffüs ider. **Eşfā:** "Eşfe'l-marīzu 'ale'l-mevti" dirler, marīz mevte yaklaştı ma'nāsına.

F

Fāte: fevtiden... **Fedm:** Söze kadir degül şakıl kimse. **Ferah:** Sürür ma'nāsına. **Fevk:** Cihāt-ı sittedendür, taht mukābilidür. **Fey:** Öğleden şoñra olan gölgelikdür. Mā naḥnu minhde murād, muṭlağ gölgedür. **Fidām:** İbrīk-i bāde ağzına örtülen şeydür.

G

Gayz: Gizlü gāzabdur. **Guḍv:** Duḥül vezninde şabāḥ vaktinde gitmekdür. Şoñra muṭlağ gitmekde isti'māl olunmuşdur. **Gunum:** Ğanīmet almakdür.

H

Habīb: Maḥbūb. **Habīr:** 'Ālim. **Hāit:** Dīvār. **Hān:** Bāde şatılan yirdür, müfredi hānedür. **Hātr:** Kalbe huṭur iden şeydür. Murād kalbdür. **Hatm:** Nağş-ı mühürden ḥaşıl olan eşerdür. **Hatm-i inā:** Murād 'ārif-i bi'llāhdur. 'Aşğ anda maḥtūm ve meknūzdur. Dimekdür ki, eger sālīkler 'ārif-i bi'llāhuñ vücūd-ı şerīfine nazār idüp cemālini müşāhede itseler, ol müşāhede anları 'ālem-i bī-hüşeye işāl ider. Daḥi merātib-i 'aşğa vaşıl olmaqsızın. **Hay:** Ahyā-yı 'Arab müfredidür. Ḥayy erbābı, şaḥş-ı vāhid evlādı olmak lāzım degüldür. Qabilede lāzımdur. **Hazm:** 'Avākib-i umūra kemāl-i teyakkuzdur. **Hemm:** Ḥūzn. **Henī:** Alışıcı ma'nāsına her ta'bsuz olan emre henī ıtlāk iderler. **Hidābet:** Anuñla bir şey boyanıla (ḥinnā ve baqqamvenil ve bunuñ emşāli). **Hilāl:** Murād 'ārifden ṭalibe, teblig-i sırr-ı 'aşğ iden aşḥābidür. **Hilm:** İşi yāb yāb itmek ve cefāya ve gāzaba taḥammül itmek. **Hulk:** Nefsde rāsīhe bir hey'etdür ki, şāhibinden suhūletle ef'āl şudūrına mebdde olur. Gerek ḥüsne, gerek kabīhe. Pes tehzīb-i aḥlāk seyiyi'eyi ḥaseneye tebdıldür. **Huşāşe:** Marīzde olan baqiyye-i rühdür.

I-İ

İhtedâ (hidâyet): Toğru yol bulmağdur. **İnâ':** Bir zarfdur ki içine şarâb ve ğayr şey orlar. **İsm:** G n hdur. **İsticl :** T leb-i zuh r ve cil  ma'n sına.

K

Kavm: Er gur h . **Ke's:** şarâb ile olu adehd r. **Keff:** El ayasudur. **Kerem:** Civ n-merdlik ve c d u seĥ  itmekd r. Ma'rifet ve 'irf n alamakd r. **Kerm:** Feth-i k f ve suk n-ı r -y  m hmele ile  z m ubuĥudur. **Ketm:** şaklamak.

L

L mis: Lems bir şeye yapışup ovuşmak keyfiyyetin hiss itmekd r. Gerek el gerek ğayrı 'uzv-ile. **Lesm:**  pmekd r. **Liv :** 'Asker sancaĥıdır.

M

Mels : Yılan ve 'akreb şokan kimsed r. **Meş :** Y r mekd r. **Mevt:** Ħay t muabilid r, ya'n   l md r. **Meyyit:** R h muf r kat iden bedend r. **Mez kat:** Tatmağdur. Zevk ve zevv k ve mez k gibi... **Mezc:** arışdurmak ma'n sına. **Mezk m:** Zuk ma m btel  olan kimsed r. Zuk m... maraz-ı dim ĥdur. **Muk'ad:** Ayak  zerine alkmaĥa adir olmayan kimsed r. **Mus b:** Muşbet ve bel  işabet iden kimsed r. **Mud me:** Es m -i b dedend r.

N

Nasib: şeyden hişse ve ĥazzdur. **Nazar:** Bamak. **Nazh:** şu serpmekd r. **Necm:** Yıldızdur. **Ned m :** Nedm n'dan cem'd r, nedim ma'n sına... **Nedm n:** Nedim. **Neş'et:** Yaradılmak. **Neşvet:** Ser-ĥořluk. **Neyl:** Bulmağdur. **Nu'm:** 'Arabda bir meşh r maĥb be namıdır. **N h :** 'Aql.

R

R kame: Yalnız yazmak ma'n sına isti'm l olunur. **R k :** Efs n idici, ĥastalara n şha yazan kimsed r. **R v k:** şarab s zĥusid r. R vaqtu'ř-şar be dirler, şar b  s zd m ma'n sına. **Rakb:** Rakibe deveye bin p sefer idenlere dirler. **Resm:** Yazmak ma'n sına isti'm l olunduĥu gibi resm niş n ve  y n ma'n sına daĥi isti'm l olunur.

S

S h : Ayık. **Sakam:** Ħastalıklıdır. **Sehm:** şeyden hişse ve ĥazzdur. **Sekenet:** ar r itmek ma'n sına. **Sekr:** Ser-ĥoř olmaqlıĥtır. **Semm:** Zehrd r. **Sen :** Yaldırım aydınlıĥıdır. **Ser :** Nem-n k toprakdır. **Sır:** Gizl  ki,  şik re ziddidir. **Sırf:** Her şey' n ĥ liřid r. şar b-ı sırf dirler, ĥ liř şar b; bir şey arışmamış ma'n sına. **Sud r:** şadru  cem'id r, g ĥ s ma'n sına. Mur d albd r. Zikr-i maĥ l, ir de-i ĥ ld r. Zir  alb şadrdadır. **Summ:** Eşamm cem'id r, řaĥır ma'n sına.

ř

şark: şark gibi g neş t l  itd ĥi maĥall n ismid r. **şem il:** şim l cem'id r. Ħulk ve ĥ y ve 'adet ma'n sına. **şems:** G neş n hem cirmine ve hem ziy sına ıtl k olunur. **şeribe:** şuyı ve ğayrı şey'i imekd r, řiĥa-ı cem', iĥtiy r  y r n ile içmekde olan lezzet iind r. **şevk:** şevk   iştiy k  r z -y  nefsd r. **şez :** aşr ile ĥiddet-i r yih dur.

T

Taht: Fevkcih t-ı sittedend r, taht muabilid r. **Takr b:** Yaklařdurmađdur. **Tarab:** İns na şiddet-i ĥ znden, ya şiddet-i sur rdan l ĥı olan ĥiffete dirler. L kin 'orf-i isti'm lde ziy de neş t ve sur rdan v ki' olan ĥiffetde v ki' olup araf-ı  ĥarda isti'm li metr kdur. **Tasavvur:** Bir řey'i fikr id p ş retini ĥay line getirmekd r. **Tehz b:** Aĥl k tehz bi, s zi ve ĥ y  p k itmekd r. **Ter :** Ru'yetden fi'l-i muz ri'-i muĥ tab-ı ma'l mdur. Ru'yet 'ilm ma'n sına ve z nn ma'n sına ve g z ile g rmek ma'n sına olma c 'izd r. **Tib:** Anu la taty b olunan şeyd r ki, r 'iĥa-y  laťifesi ola. ' d ve 'anber ve g l b ve s 'ir bunlara muş bih eřy . **Turbe:** Turbe ve tur b evvellerin n ammiyla toprakdır.

V

Vehm: Kaşdsuz fikr, bir semte gitmekdür. İştihâda bir kudretdür ki, anuñla ma'nâ-yı cüz'iyeye idrâk olunur. Mubâlağa, taşavvur-ı vehme isnâd olunmuşdur. Ya'nî 'ilm tarîkiyle degül, belki vehm tarîkiyle bile taşavvurı mümkün olmazdı, ma'nâsın ifâde için.

Y

Yebdü (Büdöv): Yezheru. **Yebki (bükâ):** Ağlamak ma'nâsına. **Yed:** Eldür, çak-ı omuzdan barmağ ucına degin. **Yevm:** Mecâzen murâd, zamândan bir cüz'dür.

Z

Zalm: Feth-i zâ'ı mu'ceme ve sukûn-ı lâm ile diş şuyı ve yaldurayıcı olmağdur, mağbûblarda mağbûldur. Murâd mağbûbuñ ağız yar'ıdır. **Zikr:** Zâl-i mu'ceme ile ve sukûn-ı kâf ile zıdd-ı nisyân ya'nî añmağdur. **Zikrâ:** Añmağdur. **Zulm:** Cevr ma'nâsına olan 'adl muğâbili.

KAYNAKÇA

- Bahadır, Savaşkan Cem, *16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul 2012.
- Bardakoğlu, Ali, "Ferâiz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c. 12, ss. 362-63.
- Bozkurt, Nebi, "İçki", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, ss. 455-56.
- Canım, Rıdvan, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Eliade, Mircea - Couliano, Ioan Petru, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (çev. Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- Euripides, *Bakkhalar*, (çev. Güngör Dilmen), Mitos ve Boyut Yayınları, İstanbul 2001.
- Esrar Dede, *Tezkiretü's-Şuarâ-yı Mevleviyye*, (haz. İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- İnce, Muhammet, *İbnu'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE., Ankara 2018.
- Jacob, Xavier, *Hıristiyan Terimleri Sözlüğü*, Ohan Matbaacılık, İstanbul 2004.
- Kara, Mustafa, "İbn Abbâd er-Rundî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 19, ss.266-267.
- Karabulut, Halil, *Tahir Olgun'un Levâmî Terçümesi (İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi SBE., Edirne 2014.
- Kılıç, Hulusi, "Sarî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, İstanbul 2009, ss. 136-137.
- Kortantamer, Tunca, "Sâkinâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1983, sayı: 2, ss. 81-90.
- Kutsal Kitap [Tevrat, Zebur, İncil], Yarattılış; 9/20-21, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2016.
- Nev'î-zâde Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi-Tekmileti's-Şakâ'ik*, (haz. Suat Donuk), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, c. 1, İstanbul 2017.
- Özdemir, Hasan, "Şarabın İcadı ve Dört Vasfı", *Ankara Üniversitesi Türkojji Dergisi*, 1993, c. 11, sayı: 1, ss. 137-160.
- Özkan, Halit, *Memlûklerin Son Asrında Hadis Kahire 1392-1517*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- Philips, Rod, *Alcohol a History*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2014.
- Rieu, Charles, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in The British Museum*, Londra 1888.
- Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, (haz. Cem Zorlu), İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- Saraç, Yekta, "Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2012, c. 30, s. 445-68;
- , "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", *İlmi Araştırmalar*, 2014, sayı: 10, s. 135-54.
- Schimmel, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, (çev. Ergun Kocabıyık), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâiyu'l-Fuzalâ*, (haz. Ramazan Ekinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, c. 1, İstanbul 2018.
- Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Şebistân-ı Hayâl*, Süleymâniye Kütüphanesi Serez nr. 2656.
- Şifâî Mehmed Dede, *Hediyyetu'l-fukarâ*, Millî Kütüphanesi 06 Mil Yz A 6026/1.
- Şifâî Mehmed Dede, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Daru'l-Mesnevi nr. 209.
- Şifâî Mehmed Dede, *Hediyyetu'r-rahme*, British Museum, Harl nr. 5490.
- Toprak, Mehmed Faruk, "Arap Şiirlerinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyât Terimleri", *Ekev Akademi Dergisi*, 2000, c.2, sayı: 3, ss. 169-173.
- Uludağ, Süleyman, "İbnu'l-Fânz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, s. 40-43.
- Uşşâki-zâde İbrahim Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, (haz. Ramazan Ekinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.
- Yaramış, Ahmet, "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, c. 9, sayı: 2, ss. 121-130.
- Yazıcı, Tahsin, "Fettâhî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c. 12, ss. 485-86.
- Yıldırım, Yusuf, "Abdülmecid-i Sivâsî'nin Manzum Kaside-i Hamriyye Çevirisi", *İstem Dergisi*, 2015, sayı: 25, ss. 151-175.

(1b)Bi'smi'llāhi'r-Rahmāni'r-Rahīm

El-ḥamdulillāhi'l-Meliki'l-ma'būd ve's-şalātu 'alā şāhibi'l-makāmi'l-Maḥmūdi ve 'alā ālihī ve eşḥābihi ve tābi'ihī ilā yevmi'l-mev'ūd. Ve ba'd, Derviş Şeyḫ Meḥemmed Şifā'ī el-Mevlevī eydür ki, āferīneşden gāyet, ma'rifetu'llāhdur. Nitekim Qur'an-ı 'Azīm'de buyurulmuş. "Ve mā ḥalaḫtu'l-cinne ve'l-inse illā li-ya'budūn"¹ sultānu'l-müfessirīn 'Abdu'llāh bin 'Abbās razīya'llāhu 'anhumā "ey li-ya'rifūni ileyhi" tefsīr buyurur. Tarīḫ-i ma'rifetu'llāh 'ibādeti münḥaşır olmağın "li-ya'budūni ileyhi" tefsīr buyurulmuş; 'ibādeti bezl ü sa'yitmek için tenbīh... Ve bu daḫi 'aḫlen ve naḫlen şābitdür ki, mādem ki muḥabbet olmaya, bir şey ma'lūm olmaz. Evvel ḳalbde bir şeye muḥabbet ḫāşıl olur, ba'dehu tarīḫ-i ma'rifete sa'y olunup ḳābiliyyet ve isti'dād miḳdārı, ma'rifet ḫāşıl olur. Ve ke-zālik, muḥabbet olmayınca 'ibādet olmaz. Farazā muḥabbetsüz şüret-i 'ibādet (2a) bulunsa 'adet olur, 'ibādet olmaz. Zira 'ibādet ḳalbden kemāl-i inḳiyād ile tevāzu' ve ḫuşū' ve ḫuzū'dur. Muḥabbetsüz ḳalbden inḳiyād bulunmak muḫaldür. Pes aña binā'en meşāyih-i kümmelinden merḫameten li-ḫalimi't-ḫalibin için muḥabbetu'llāh tavşif ü ta'rifinde niçe kelimāt-ı menşüre vü manzūme şudür itmişdür. Cümleden Sultānu'l-uşşāk 'Ömer İbnu'l-Farız ḳaddesena'llāhu bi-sırrıhi'l-'aziz ḫazretleri *Ḳaşıde-i Ḥamriyye-i Mimiyye*'lerini ma'rifetu'llāh tavşif ü ta'rifinde nazm buyurmuşlardır. Gerçi 'ulemā ve meşāyih-ı 'Arabī ve Fārisī şerḫler yazmışlar ve lākin Rūm ḫalḳınuñ lisānları olmamağın, ekşeri fehminden 'āciz olduklarına binā'en, bu 'abd-ı faḳīr, murād itdüm ki icmāl üzre bir Türkī şerḫ yazam. Tā ki Rūm ḫalḳından 'Arabī ve Fārisī bilmeyen ihvān zaḫmetsüz, bu ḫaşıde-i şerifenüñ ma'nāsın fehm itmekte bu şerḫden müntefi' olup bu faḳīre ḫayr du'ā itmege sebep ola. Çünkü (2b) şerḫ müsveddesi āḫir oldı. Ḳalbe taraf-ı Ḥaḳ'dan bu ḫāḫıra ḫuḫtur itdi ki (bu ḫaşıdede beyān buyurulan 'aşḳ-ı ilāhī taraf-ı Ḥaḳ'dan maḫz-ı raḫmetdür... Bī-sābıka-i küşeş).² Bu ḫaşıdeye şerḫ yazmak daḫi maḫz-ı raḫmet-i Ḥudā'dur. Pes nāmını *Hediyetu'r-raḫme* diyü tesmiye itdüm.

Muḫaddime

Evvelā ma'lūm ola ki şarāb şuveri ile muḥabbet ve 'aşḳ-ı ḫaḳīḳī beyninde müşābehet tamām olmağın, 'Arab ve 'Acem lisānında şarāb için mevzū' olan elfāz ve 'ibārātı, 'aşḳ-ı ḫaḳīḳī isti'āre tarīḫi ile meşāyih-ı tarīḫat isti'māl itmişler. Aña binā'en Şeyḫ nāzım ḳuddisesırruhū ol elfāzdan mudāme lafzını ihtiyār buyurmuşlar ki, bādeye mudāme tesmiyesinde dimişler ki, bāde içenler içmege müdāvet itdikleri-içün mudāme ile tesmiye olundu. Pes işāret olur ki bizim 'aşḳ-ı Ḥaḳīḳī ile 'aşıḳ olduğumuz dā'imdür, ahyānen degüldür. Belki ezelen ve ebeden 'aşıḳlaruz. Ol vucūh-ı müşābehetden birkaç vech ki Ḳuḫb-ı Sāmī Mollā Cāmī ḳuddise sırruhū yazmışdur. Bunlardur ki (3a) zıkr olunur: Evvelā bāde, kübde taşradan muḫarrık yok-iken ḳaynar dökülür. Ke-zālik sırr-ı muḥabbet ve 'aşḳ daḫi ḫāricden muḫarrık yok-iken sīne-i 'aşıḳdan zuhūr idüp aşıḳar olur. İkinci: Bādenüñ şüret-i ḫāşşı olmayup evāni ve zurūf-ı eşkālī ḫasebince olduğu gibi 'aşḳ-ı ḫaḳīḳī daḫi ḳābiliyyāt ve isti'dādāt-ı uşşāk ḫasebince olur. Üçüncü: Bāde cemī' a'zā vü cevāriḫe sārī olduğu gibi 'aşḳ-ı ḫaḳīḳī, ke-zālik 'aşıḳuñ cemī' vucūdına sārīdür. Dördüncü: Bāde baḫīl ve le'īmi, kerīm idüp bezl-i dīnār ve dirhem itdüğü gibi 'aşḳ-ı ḫaḳīḳī daḫi 'aşıḳı, kerīm ü cevād idüp bezl-i naḳd-ı vucūd u dü-cihān ider. Beşinci: Bāde mesti, lā-ubālī ve bī-bāḳ olduğu gibi 'aşḳ-ı Ḥudā daḫi lā-ubālī ve bī-bāḳdur. "Elā inne evliyā'e'llāhi lā-ḫavfun 'aleyhim ve lā-hum yaḫzenūn".³ Altıncı: Tevāzu'-ı mestān-ı bāde-i şūrī müşāhed (3b) olduğu gibi, tevāzu'-ı uşşāk-ı ḫaḳīḳī

¹ "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım". (Zāriyāt, 51/56.)

² Der-kenār.

³ "Açın gözünüzü! Allah'ın dostları üzerine ne korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar". (Yûnus, 10/62.)

muqarrerdür, "ruhemā'u beynehum"⁴ sıfatı ile mevşüflardur. Yidinci: Mest-i bāde bī-ihtiyār esrārını ifşā vü izhār itdüğü gibi, ke-zālik mestān-ı 'aşk-ı ḥaḳīkī esrār-ı tevḥīd ve ezvāk-ı mevācīdī bī-ihtiyār izhār iderler. Sekizinci: Mest-i bāde bī-hūş olduğı gibi, mest-i 'aşk-ı Ḥudā hem-çonān ḥod-perestlik ve varlık kaydından bī-hūş olup ḥalās olmuştur. Toğuzuncu: Mest-i bāde her ne mīqdār çok içse kanā'at itmeyüp yine içmege heves itdüğü gibi, ke-zālik 'aşk-ı Ḥudā daḥi her ne kadar rütbe-i 'aşk-ı ziyāde olsa kanā'at itmeyüp daḥi ziyāde olmasına çalışır. Onuncu: Mest-i bāde bī-ḥicāb olduğı gibi, mest-i 'aşk-ı Ḥudā daḥi bī-ḥicābdur. Zīrā cümle ḥucub-ı nūrānī ve zulmānī açılıp mürşīde, Fā'il-i Muḥtār, Ḥudā-yı Müte'al idügin müşāhede itmekle Ḥudā'dan gayrıdan ḥavf u ḥicābı ḳalkmıştur. Ancak (4a) Ḥudā'dan ḳorḳar ve Ḥudā'dan ḥicāb ider, gayrıdan ḳorḳmaz ve utanmaz.

Ḳāle'ş-Şeyḫu'n-nāzım ḳaddesa'llāhu sırrahū ve ḳaddesenā bi-sırrihi

1. Şeribnā 'alā zikri'l-ḥabībi mudāmeten

Sekirnā bihā min ḳabli en yuhleḳa'l-kermu

El-luḡatu ve'l-İ'rābu

Şeribnā, fi'l-i māzī-i ma'lūm, cem' mütekellim [mütekellim ma'a'l-gayr], fā'il, zamīr-i tekellüm. **Mudāmeten**, mef'ül; 'alā şılasıdır. **Şeribe**, **müsellesu'l-evvel**, şuyı ve gayrı şey'i içmekdür, şığa-ı cem', ihtiyārī yārān ile içmekte olan lezzet içündür. **Alā**, muşāḥabet içündür. **Alā** temekkün ifade idüp "ma'a innemā mekinun 'alā"⁵ ihtiyār olunmuştur. **Zikr** zāl-i mu'ceme ile ve sukūn-ı kāf ile zıdd-ı nisyan ya'nī añaḳdur, **el-ḥabīb'e**, muzāfdur. Fe'il, bi-ma'nā mef'ül olup maḥbūb ma'nāsınadır. Elif-lām 'ahd-ı zihnidür. **Mudāme**, [e]sāmī-i bādedendür. Tenvīni nev'iyyedür. **Sekirnā**, şeribnā gibi dördüncü bābdan fi'l-i māzī-i ma'lūm, cem' mütekellim; fā'il, zamīr-i mütekellim. **Bihā** şılasıdır. (4b) Zamīr mudāmeye rāci'dür. Cümlesi maḥall-i naşbda mudāme sıfatı olmak ve maḥall-i ref'de istināfiyye olmak cā'izdür. **Min** şeribnā'ya ve sekirnā'ya müte'allik olmak cā'izdür. **Ḳabli**; ba'd zıddıdır, evvel dimekdür, zūf-ı zamāniyyedendür. **Min** ile mecrürdür. Mā-ba'dına te'vīl-i maşdar ile muzāfdur. **En** maşdariyyedür. **Yuhleḳa** yaratmak ma'nāsına naşara vezninde, ḥalaḳa'dan fi'l-i muzāri'-i mechül, nā'ib-i fā'ili **el-kermu**'dur. Feth-i kāf ve sukūn-ı rā-yı mühmele ile üzüm çubuğıdur. **Sekr**; darb vezninde ve ferḥ vezninde ikisi de maşdardur. Ser-ḥoş olmaklıdır.

El-ma'nā

Evvelā ma'lūm ola ki 'Uşşāk-ı Ḥaḳīkī iştılāḥlarında gāḥ ḥabībden murād; Cenāb-ı Bārī Celle Şe'nuhu Ḥazretleri olur, gāḥ bende ile mevlā beyninde vāsıta olmağın Cenāb-ı Ḥazret-i Muḥammed 'aleyhi's-selām olur. Pes buyururlar ki biz içdik. Ya'nī ben ve 'aşıklar içdik, 'uşşāk zihinlerinde ma'hūd olan Maḥbūb-ı Ḥaḳīkī yadıyla. (5a) Bir nev' bāde ki ḥalkuñ bildüğü bāde degül. Eyle bāde ki, ol bāde ile üzüm çubuğı yaradılmazdan evvel ser-ḥoş olduk. Ya ma'nā üzüm çubuğı yaradılmazdan evvel bir nev' bāde içdik ki ser-ḥoş olduk. "Sekirnā" istināfiyye olduğda dimek olur ki, zikr-i ḥabīb ile bir nev' bāde içdik. Su'al-i muḳadder görünür. Ya nice evveldür? Cevāb olur ki, ol bāde ile üzüm çubuğı yaradılmazdan evvel ser-ḥoş olduk. Yāḥud zikr-i ḥabīb ile üzüm çubuğı yaradılmazdan evvel bir nev' bāde içdik. Su'al göründükde cevāb olur ki, ol bāde ile ser-ḥoş olduk. 'Ulemā istināf evlādur (eblağ)⁶ dimişler. Zikr-i ḥabīb ile bir nev' bāde içdik, dimek Ḥudā'yı zikr itdik, ol zikr bize te'sīr idüp bizi mest-i bī-hūş itdi, bāde erbābını mest-i bī-hūş itdüğü gibi dimekdür. Üzüm çubuğı yaradılmazdan (5b) evvel

⁴ "Birbirlerine karşı merhametlidirler". (Fetih, 48/29)

⁵ Bu ifadeyi "bi-ma'nā ma'a/ma'a manasındadır" şeklinde anladık.

⁶ Der-kenār.

dimekden murād, bizim ‘aşkıımız ezeli dūr, feyz-i aḳdesdendūr; mūrekkebāt-ı cihān yaradılduđından muḳaddemdūr, dimekdūr.

Ḳāle’ş-Şeyhu’n-nāzım ḳaddesa’llāhu sırrahū

2. Lehā’l-bedru ke’sun ve hiye Őemsun yudīruhā

Hilālun ve kem yebdū izā muzicet necmu

El-luġatu ve’l-İ’rābu

Bedr, tamām ṭolmıř aydur. **Ke’s-i** mehmūz Őarāb ile ṭolu ḳadehdūr. **el-Bedr** mūbtedā, **lehā** Őılasıdır. Zāmīr mudāmeye rāci’dūr. **Ke’s** haberidūr. **Ve hiye** vāv-ı ‘āṭife ve ḫāliye olmaḳ cā’izdūr. **Hiye** mudāmeden kināyedūr. Mūbtedā haberi **Őems**’dūr. Güneřüñ hem cirmine ve hem ziyāsına ıṭlāḳ olunur. **Yudīruhā** if’ālden, fi’l-i muzāri’-i ma’lūmdur. **Ke’s**e rāci’ zāmīr-i muttařıl, mef’ūlidūr. **Hilāl** fā’ilidūr. **Ve kem yebdū**; vāv ‘āṭife ve ḫāliye olmaḳ cā’izdūr. **Kem** haberiiyyedūr. Mūmeyyizi maḫzūfdur. Merraten daḫi mevzi’-i taḳdīrī cā’izdūr. **Yebdū** fi’l-i muzāri’-i ma’lūmdur, yezheru ma’nāsına. Fā’ili **necmu**’dur, yıldız ma’nāsına. **İzā** vaḳt ma’nāsına zurūf-ı zamāniyyedendūr. **(6a)** Mā-ba’dındaki cümleye muzāfdur. **Muzicet** evvelki bābdan fi’l-i māzī-i mechūldūr. Fā’ili mudāmeden kināye olan zāmīr-i te’nīřdūr. **Mezece** ḳarıřdurmaḳdur. Bāde’i řu ile ḳarıřdurduḳda **mezece bi’l-mā’i** dirler. Teřbīh-i belīġ ile ol bāde-i nūrāniyyet ve ziyāda; Zāt-ı Őemse veya Ziyā-yı Őemse ve ṭolu ḳadehini bedre ve ol ḳadehi devr itdüren sākīnūñ barmaḳların riḳḳat ve istiḳvāsda hilāle ve řu ḳarıřduḳda zuhūr iden ḫabābı küçüġ görünüren yine ġāyet nūrāni olmaḳda necme teřbīh[dūr].

El-ma’nā

Bedr ol bāde-i ‘aşḳuñ ṭolu ḳadehidūr. Ve ol bāde güneřdūr, ya güneř ziyāsıdır. Ol bāde ile ṭolu ḳadehi hilāl devr itdürür. Ya’nī sākīsi hilāldūr ve ol bāde... Ya ḫālbuki ol bāde řu ile ḳarıřdurulduđı vaḳitde niçe kerre ya niçe yirde yıldız zāhir olur. “**Bedr**”den murād, ‘aşḳ-ı Ḥaḳ’la māl-ā-māl olan ‘ārif-i bi’llāh-ı kāmildūr. **(6b)** “**Őems**”den murād, ‘aşḳ-ı Ḥudā’dur. “**Hilāl**”den murād ‘ārifden ṭālibe teblīġ-i sırr-ı ‘aşḳ iden ařḫābidur. “**Mezc**”den murād, ‘āřıḳ, aḫḳām-ı řer’le ‘āmil olup dā’ire-i teklīfden ḳıḳmamasıdır. Pes ma’nā dimek olur ki, ‘ārif-i bi’llāh ol bāde-i ‘aşḳ-ı Ḥudā’nuñ ṭolu ḳadehidūr. Ve ol ‘aşḳ-ı Ḥudā Őems gibi ařıḳār ve pūr-ziyā ve pūr-nef’dūr. Őems ḫāmları piřürdüġi gibi ‘aşḳ-ı Ḥudā daḫi nā-puḫteleri⁷ terbiye idüp puḫte ider. Ve ol ‘aşḳ-ı Ḥudā ile māl-ā-māl olan ‘ārfi bize ařḫābı, ya’nī mürıdleri i’lām ider. İ’lāmı āvāreye teřbīhdūr. Mürıdler ‘aşḳda kāmil olmamaġın hilāle teřbīh ider. Teřbīh-i belīġ ile ‘aşḳ-ı Ḥudā aḫḳām-ı řer’iyye ile mezc olunduḳda, ḳatı çoġ necm gibi nūrāni āřarı zuhūr ider.

Ḳāle’ş-Şeyhu’n-nāzımu ḳuddise sırruhū

3. Ve lev lā-Őezāhā me’htedeytu li-ḫānihā

Ve lev lā-senāhā mā taşavverahe’l-vehmu (7a)

El-luġatu ve’l-İ’rābu

Vāv istināfiyyedūr. Medḫūlı olan cümle de istināfiyyedūr. Beyteyni’s-sābıkeyn istināfiyye olduġları gibi. **Lev lā** řartıyyedūr. **Őezāhā** mūbtedā-yı muzāfdur, mudāmeye rāci’ zāmīre. **Őezā**, ḳařr ile ḫıddet-i rāyihadır. Haberi maḫzūf mevcüdedür. Cümlesi řartıyyedūr. **Mā** nāfiyyedūr. **İhtedeytu** ifti’ālden fi’l-i māzī-i ma’lūm, müfred mütekellim. Fā’ili zāmīr-i tekellümdür. **İhtedā** toġru yolu bulmaḳdur. **Li-ḫānihā**

⁷ Metinde ‘puḫtelerileri’ şeklinde yazılmıştır. 8. sat.

şılasıdır. Zamîr mudâmeye râci'dür. Cümle cevâb-ı şartdur. **Vāv** 'atîfedür. Medhûlî olan cümle, cümle-i ulâya ma'tûfdur. **Lev lâ** şartıyyedür. **Senâhâ** mudâmeye râci'dür. Zamîre muzâf mübtedâdur. **Senâ** kaşr-ile yaldırım aydınlığıdır. Haberî mahzûf mevcûdedür. Cümle-i şartıyyedür. **Mâ** nâfiyyedür. **Taşavverahâ** tefe'ulden, fi'l-i mâzî-i ma'lûmdur. Fâ'ili **el-vehmu**'dur. Mef'ulî mudâmeye râci' zamîr-i muttaşıldır. **Taşavvur** bir şey'i fikr idüp (7b) şüretini hayâline getürmekdür. **Vehm** kaşdsuz fikr, bir semte gitmekdür. İştîlâhda bir kudretdür ki, anuñla ma'nâ-yı cüz'iyeye idrâk olunur. Mubâlağa, taşavvur-ı vehme isnâd olunmuşdur. Ya'nî 'ilm tarîkiyle degül, belki vehm tarîkiyle bile taşavvurı mümkün olmazdı, ma'nâsın ifade için.

El-ma'nâ

Eger ol bâdenüñ hiddet-i râ'ihâsı olmaya idi, ol bâde furûht olunan yiriñ yolın bulmazdum. Ve eger anuñ yaldırım aydınlığı gibi âdemüñ gözine girü aydınlığı olmayaydı, anı görmek degül, 'aql ile bilmek degül, anı vehm bile taşavvur idemezdi. Murâd cezbe-i ilâhîdür ki "cezebetun min cezebâti'r-Rahmâni tuvâzî 'amele's-sekâleyn."⁸ Bendeden güşiş yok-iken luţf-ı ilâhî ile 'aşk-ı haqîkî zühür itmekle taraf-ı Haq'dan da 'vet olmayaydı; ne 'aşkı ta'akkul, ne tefekkür, ne taşavvur, ne tevehhüm idebilürdüm. Ve ne 'aşk şatılan (8a) yirlerüñ; ya'nî mürîdleri terbiye ile vâdî-i 'aşka islâk eyleyen mürşidlerüñ menzil ü mekânlarınıñ yolın bulabilürdüm. 'Aşk, cümle-i sâbîka luţf-ı Haq'dur, "yuhibbuhum ve yuhibbühühü."⁹ Muhabbet muqaddem taraf-ı Mevlâ'dan, ba'dehu taraf-ı bendedendür.

Kâle's-Şeyhu'n-nâzım kıddise sırruhü

4. Ve lem yubki minhe'd-dehru gayra huşâsetin

Ke-enne hafâhâ fi-şudûri'n-nuhâ ketmu

El-luğat ve'l-İ'râb:

Vāv istinâfiyyedür. Medhûlî olan cümle müste'nefedür. **Lem** câzimedür. **Yubki** if'alden fi'l-i muzâri'-i ma'lûm, mahzûfdur. **Minhâ** şılasıdır, **ed-dehru** fâ'ilidür. Zamîr-i te'nîs mudâmeye râci'dür. **Dehr** zamândur. 'Ademu'l-bekâ ki, ifnâdur. Dehre isnâd tecvîz ider, dehrde vâki' olmaqla. Yoğsa haqîkatda mubkî ve müfnî Cenâb-ı Haq'dur. **Gayra, lem yubki** mef'ulidür. Huşâşe'ye muzâfdur. **Huşâşe** marîzde olan baqiyye-i rûhdur. **Ke-enne (8b)** hurûfun müşebbehun bi'l-fi'lden'dür. Hafâhâ ismidür. **Hufiye'l-berku**'dan maşdardur. Leme'ân-ı za'îf ile leme'ân itmekdür. Zamîr mudâmeye râci'dür. **Fi** hafâya mute'allıkdur. **Şudûr** şadruñ cem'idür, gögüs ma'nâsına. Murâd kalbdür. Zikr-i maħal, irâde-i hâldür. Zîrâ kalb şadrdadır. **En-nuhâ**'ya muzâfdur. Damme-ile **nuhiye** cem'idür, 'aql ma'nâsına. **Ketmu** haber-i keennedür, maşdardur, şaklamak ma'nâsına. **Şudûruñ nuhâya** izâfeti ya isti'âre bi'l-kinâyedür -nuhy aşhâb-ı şudûra teşbîh olunmuşdur-. yâhud hazf-ı muzâfladur, 'şudûru uli'n-nuhâ' dimekdür. **Ke-enne hafâhâ** cümlesi, cümle-i ulâ mazmûnını mü'ekkededür.

El-ma'nâ

Dehr; ol bâdeden baqiyye-i rûh-ı marîz mertebesi şey-i kalîlden gayrı alıkomadı, ifnâ itdi. Ke-enne ol bâdenüñ aşhâb-ı 'uqûl şadrlarında veya 'aқıllarda leme'ân itmesi, ol bâde'i şaklamakdur, (9a) izhâr degüldür. Zîrâ leme'ân hafif olıcağ herkes göremez. Murâd 'âlemde 'aşk-ı haqîkî zühürü olduğın beyândur. Ve aşhâbından zühür iden meretebe, şey-i kalîl olup degme kimse 'aşk idüğün his idemedüğün beyândur.

⁸ Rahman'ın cezbelerinden bir cezbedir ki insan ve cinlerin bütün amellerine denktir.

⁹"O, onları sever. Onlar da, O'nu". (Mâide, 5/54)

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu**5. Fe-in zukirat fi'l-ḥayyi eşbaḥa ehluhu****Neşāvā ve lā 'ārun 'aleyhim ve lā işmu****El-luġatu ve'l-İ' rābu**

Fe tefrikiyye, **in** şartıyyedür. **Fi'l-ḥayyi** şılasıdır. **Ahyā-yı** 'Arab müfredidür. **Ḥayy** erbābı, şahş-ı vāhid evlādı olmak lâzım degüldür. **Ḳabilede** lâzımdur. **Zıkr** aınmağdur. **Eşbaḥa** cevāb-ı şartdur, şāre ma'nāsına. **Ehluhu** ismidür. **Neşāvā** haberidür. **Ehl**, mensüb olduğu şey'e maḥşüş olandır. **Ehl-i** beyt, **ehl-i dār**, **ehl-i beled**, **ehl-i ḥayy** dirler. Bunlara maḥşüş olanlara **ehl** dirler. **Zamir ḥayyi'**ye rāci'dür. **Neşāvā** mest olmak **(9b)** ma'nāsına neşveden şıfat-ı müşebbehe, neşevān cem'idür. **Vāv** ḥāliyye, **lā** müşābihu leyse, 'ārun ismi; 'aleyhim haberi; cümlesi **ehlden** ḥāldür. **Zamir-i cem' ehl'e** rāci'dür, cem'-i keşiriden 'ibāret olmağın. **Vāv** 'āṭife, **lā** müşābihu leyse, **ism** ismi, haberi maḥşūfun 'aleyhim; cümlesi **ve lā 'ārun 'aleyhim** cümlesi üzre ma'tūfdur. 'Ār, insāna andan ḥicāb itmek lāḥik olan şeydür. **İşm** günāhdur.

El-ma'nā

Ol bāde gāyet azdur, bulunmaz. Pes bir ḥayda ol bāde aınlsa ol ḥay erbābı muṭlak ol bāde zıkr olunmağla ser-ḥoş olurlar. Ol bāde 'i bulup içmek lâzım degül. **Ḥālbuki** anlaruñ üzerlerine bu ser-ḥoşluğdan 'ār yokdur ve günāh yokdur. Ya'nī mestān-ı bāde-i ḥaḳıkat-ı muṭlak bir kerre ol bāde-i ḥaḳıkatı 'ārif-i bi'llāh lisānından işitmekle mest olup 'ālem-i bī-hüşıye nā'il olurlar. 'Azīm gūşışe muḥtāc olmazlar. Ve bunlar bu mestlikden **(10a)** bāde-i şūrī mestleri gibi ḥaḳdan utanmazlar. Ve bunlar bī-hüş olmağla, bāde-i şūrīden bī-hüş olanlar günāh-kār oldukları gibi günāh-kār olmazlar.

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu**6. Ve min beyni aḥşā 'i'd-dināni teşā'adet****Ve lem yebka minḥāff'l-ḥaḳıkatı illā ismu****El-luġatu ve'l-İ' rābu**

Vāv istināfiyyedür. Medḥülü olan cümle müste'nefedür. **Min** teşā'adet şılasıdır. **Beyne** zurūf-ı lâzımetül-izāfedür. **Dināne** muzāf, **aḥşā'**ya muzāfdur, bağırsak ma'nāsına. **Ḥaşā** cem'idür. **Dināni** kesr-i dāl ile küp ma'nāsına, ḍamme ile dunūn cem'idür. **Murād** küb içidür. **Şu'ūd** duḥül vezninde yukarı çımağdur. **Hubūt** zıddıdır. **Maḥşūsda** ve ma'ḳülde ikisi de isti'māl olunurlar. **Teşā'adet** tefā'alden fi'l-i māzī-i ma'lūmdur. **Fā'ili** mudāmeden kināye zamīru't-te'nışdür. **Şıġa-yı** şu'ūdda mubālağa içündür. **(10b)** **Vāv** 'āṭife, medḥülü cümlesi cümle-i ulāya ma'tūfedür. **Lem** cāzimedür. **Yebka** beḳadan fi'l-i muzāri'-i ma'lūm-i meczūmdur. **Minḥā** şılası, zamir mudāmeye rāci'dür. **Fi'l-ḥaḳıkatı** 'fi nefsi'l-emri' ma'nāsınadır. **Fī** lem yebka şılasıdır. **İllā ismu**, illā istiḥnā'ıyyedür. **İstiḥnā-yı** müferrağdür, müstesnā minhu mezkūr degüldür. **Lem yebka**, şey'un minḥā illā ismu dimekdür. **İllā ismu** lem yebka fā'ilidür. **Lem yebka** cümlesi **teşā'adet** cümlesini mü'ekkidedür, ism-i tāmdu.

El-ma'nā

Ol bāde kübler içinden yukarı çıkdı, gitdi. **Nefsu'l-emrde** ol bādeden hemān bir nām ḳaldı. **Murād** 'aşḳ-ı ḥaḳıki dünyāda 'azīzu'l-vucūd olduğın beyāndur.

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu

7. Ve in ḥaṭarat yevmen 'alā ḥāṭıri'mrı'in Eḳāmet bihi'l-efrāhu ve'rteḥale'l-hemmu

El-Luġatu ve'l-İ'rābu

Vāv istināfiyye, medhūlı olan cümle müste'nefedür. **(11a) İn** şartıyyedür. **Ḥaṭarat** fi'l-i şartdur. Fi'l-i māzı-i ma'lümdür. Fā'ili mudāmeden kināye zamır-i te'nışdır. "*Ḥaṭara'l-emru bi-bālihi ve 'alā bālihi*" dirler, ḳalbine geldi ma'nāsına. **Alā** ile ta'diye huṭurdan dūr ma'nası irādesiyledür. **Yevmen** ḥaṭarat zarfdur. Yevm'den muṭlaḳ vaḳit murāddur. Tecevvüz şāyi'dür. **Alā** ḥaṭarat şılasıdır. **Ḥāṭır** ḳalbe huṭur iden şeydür. Murād ḳalbdür. Tesmiyetun li'l-maḥalli bi-ismi'l-ḥāli. **İmri** kesre-i hemze ile er, ādem ma'nāsınadır. Muzāf'un-ileyh-i ḥāṭırdur. **Tenkir** 'yevmen tenkiri' gibi ta'mim içündür. **Eḳāmet** cevāb-ı şartdur. İf'ālden fi'l-i māzı-i ma'lümdür. **Bihi** şılasıdır. Zamır ḥaṭaratdan münfehım olan huṭura 'ā'iddür. "Eḳāme bi'l-mekāni" dirler, isteḳarra fihı ma'nāsına. **El-efrāhu** fā'ilidür, sürür ma'nāsına. Fethateyn ile ferāḥ cem'idür. Elif lām istigrākiyyedür. **Vāv** 'āṭife. **İrteḥale** ifti'ālden fi'l-i māzı-i **(11b)** ma'lüm. Fā'ili **el-hemmu**'dur. **İrtihāl** sefere gitmekdür. **Hemmu** ḥüzn ma'nāsınadır. Elif lām cins içündür. şılası 'anhu ma'tüfdür. Cümlesi **eḳāmet** cümlesine ma'tüfdür. **Bihi** 'bā'sı 'fi' ma'nāsına olup zamır ḳalb ma'nāsına olan **ḥāṭır**'a rāci' olmak da cā'izdür.

El-ma'nā

Eger ol bāde vaḳitlerden bir vaḳitte bir kimsenüñ ḥāṭırına huṭur itse, ol huṭur sebebi ile cümle sürürlar şābit ve müsteḳar olur. Ya ol kimsenüñ ḥāṭırında cümle sürürlar şābit ve müsteḳar olur ve tāse cinsi, sefer ider gider. Murād 'aşḳ-ı ḥaḳıḳiye teveccüh idüp muṭlaḳ fikr itmekle daḫi ḳaṭ'-ı merātib-i 'aşḳ itmeksizin rütbe-i "lā ḥavfun 'aleyhim ve lāhum yaḫzenün"¹⁰ ḥuşūlıdır.

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu ḳaddesa'llāhu sırrahu

8. Ve lev naḳara'n-nedmānu ḥatme inā'ihā Le'eskerahum min dūnihā zālike'l-ḥatmu

el-Luġatu ve'l-İ'rābu

Vāv istināfedür, medhūlı olan cümle, cümle-i müste'nefedür. **Lev** şartıyyedür. **Naḳara (12a)** fi'l-i şartdur, evvelki bābdan fi'l-i māzı-i ma'lümdür, baḳmaḳ ma'nāsına; ta'diyyesi ilā iledür. Mā naḫnu fihde ḥaḳf ve işāldür. Fā'ili **en-nedmānu**dur. Feth-i nūn ile nedim ma'nāsına ism-i cinsdür, müfreddür. Mef'ūli **ḥatmedur**, **ināya** muzāfdur. **Ḥatme** naḳş-ı mühürden ḥāşıl olan eşerdür. **İnā** kesre-i hemze ile bir zarfdur ki içine şarāb ve ğayr şey ḳorlar. Zamır-i te'nış mudāmeye rāci'dür. **Le-eskerahum** cevāb-ı şartdur. Lām cevāba dāḫil olan lāmdur. **Eskerahum** if'ālden fi'l-i māzı-i ma'lümdür. Zamır-i cem' mef'ūlidür. **Nedmān**'dan kināyedür, ism-i cins olup ḳalil ve keşire şumüli i'tibāriyle. **Min dūnihā** şılasıdır, mütecāvizen 'anhā ma'nāsınadır. Zamır mudāmeye rāci'dür. **Zālike** fā'ili **el-ḥatmu** muşarun-ileyhdür.

El-ma'nā

Eger meclis muşāḫibleri ol bāde zarfınuñ mühri naḳşına baṭsa, ol naḳş anları bādeden mütecāvizen ser-ḥoş ider. Ya'nı **(12b)** bādeye ḥacet ḳalmaz. Ol naḳar kifāyet ider. "**Ḥatme inā**"dan murād 'ārif-i bi'llāhdur. 'Aşḳ anda maḫtüm ve meknūzdur. Dimekdür ki, eger sālİKler 'ārif-i bi'llāhuñ vücūd-i şerifine

¹⁰ "Allah dostlarına ne korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar" (Yûnus, 10/62).

nazar idüp cemâlini müşâhede itseler, ol müşâhede anları ‘âlem-i bî-hüşeye işâl ider. Daği merâtib-i ‘aşka vâşıl olmaksızın.

Ḳāle’ş-Şeyhu’n-nāzımu ḳaddesa’llāhu sırrahū

9. Ve lev neḳahū minhā serā ḳabri meyyitin

Le-‘ādet ileyhi’r-rūhu ve’nte‘aşe’l-cismu

el-Luġatu ve’l-İ‘rābu

Vāv istināfiyyedir. Medhūli olan cümle, cümle-i müste‘nefedür. **Lev** şartıyyedir. **Neḳahū** fi’l-i şartdur. İkinci bābdan fi’l-i māzî-i ma‘lūm-ı cem‘dür. Fā‘ili **nedmān**dan kināye zamîr-i cem‘dür. **Neḳahū** şu serpmekdür.¹¹ **Minhā** şılasıdır. **Min** teb‘îziyyedir. Zamîr mudāmeye rāci‘dür. **serā** mef‘ūlidür, nem-nāk toprakdur. Ya bî-i‘tibār ya mü‘evvel ile ola ya tecrîd ile muṭlak toprak irāde oluna, muzāfdur. **Ḳabr** medfen-i insāndur, (13a) muzāfdur meyyite. **Meyyitin** rūh mufāraḳat iden bedendür. **Le-‘ādet** cevāb-ı şartdur. Lām, lām-ı cevābdur. **‘Ādet** fi’l-i māzî-i ma‘lūmdur. Fā‘ili **er-rūh**dur. **İleyhi** şılasıdır. Zamîr meyyite rāci‘dür. **Rūh** emr-i ilāhîden bedeni müdebbir olan laṭifedür. Elif lām ‘ahd-ı zihnidür. Ma‘hūd müdebbir-i beden-i insān olan rūhdur. **Ve’nte‘aşe** ifti‘âlden fi’l-i māzî-i ma‘lūmdur. **El-cismu** fā‘ili, **vāv** ‘atıfedür. Medhūli cümle, ‘ādet cümlesine ma‘ṭufdur. **İnti‘aş** ḳalkmaḳdur. Elif lāmlar muzāfu’n-ileyhden ‘ivaż olup **“le-‘ādet ileyhi’r-rūhu ve’nte‘aşe cismuhu”** demek olmak da cā‘îzdür. Cümle zamîrler meyyite rāci‘ olur. ‘Avd ve rucū‘ girü dönmeḳdür.

El-ma‘nā

Eger muşâhibler ol bâdeden bir miḳdārcık toprak nem-nāk olacak ḳadarca bir meyyitüñ maḳberesi topraġına serpselerdi; ol meyyite rūh girü gelür ve cismi maḳbereden ḳalkardı. (13b) Murād eger ifnā-yı vucūd itmiş sālîke ‘ārif-i bi’llāh aşhâbı, ‘aşḳdan bir şemme ihsān itseler, bekā-bi’llāh mertebesine nā‘il olurdu, dimeḳdür. Min-i teb‘îziyyede, ‘aşḳdan ba‘zı, ḳayāt-ı ebediyye ḳuşūline kifāyet itdüġine telmîh vardur.

Ḳāle’ş-Şeyhu’n-nāzımu

10. Ve lev ṭarahū fi fey‘i ḩā‘iṭi kermihā

‘Alîlen ve ḳad eşfā le-fāraḳahu’s-suḳmu

el-Luġatu ve’l-İ‘rābu

Vāv istināfiyye, cümle-i medhūlesi müste‘nefedür. **Lev** şartıyyedir. **Ṭarahū** fi’l-i şartdur. Üçüncü bābdan fi’l-i māzî-i ma‘lūm, şîġa-i cem‘dür. Fā‘ili **nedmān**dan kināye zamîr-i cem‘dür. Mef‘ūli **‘alîlen**dür. Fa‘il bi-ma‘nā mef‘ūldür. **Ṭaraha** atmaḳdur. **‘İllet** ḩastalıḳdur. **Fî, ṭarahū** şılasıdır. **Fey‘i** mehmūzu’l-lām, öğleden soñra olan gölgelikdür. Mā naḩnu minhde murād, muṭlak gölgedür. **Kerm’e** muzāf, **ḩā‘iṭ’e** muzāfdur. **ḩā‘iṭ** dîvār, **kerm** üzüm çubuġudur. Zamîr-i te‘nîs mudāmeye rāci‘dür. **ḩā‘iṭi kermihā** ḩazf-ı (14a) muzāf nev‘idür. “ḩā‘iṭü büstāni kermihā” dimeḳdür. Zîrā ḩā‘iṭ bostāna olur. **Ve ḳad eşfāda vāv** ḩāliye, **ḳad** taḩḩıḳ içündür. **Eşfā** if‘âlden fi’l-i māzî-i ma‘lūmdur. Fā‘ili ‘alîle rāci‘ zamîr-i müstekindür. Cümle **‘alîlen**den ḩāldür. “Eşfe’l-marîzu ‘ale’l-mevti” dirler, marîz mevte yaklaştı ma‘nāsına. **Le-fāraḳahu’s-suḳmu** cevāb-ı şartdur. **Lām**, lām-ı cevābiyyedir. **Fāraḳahu** müfā‘aleden fi’l-i

¹¹ Metinde burası“şusuz dimeḳdür” şeklinde yazılmıştır. 12. sat.

māzī-i ma'lūm, zamīr-i muttaşıl 'alīlden kināye mef'ūlidir. Fā'ili **es-sukmu**'dur. Mufāraķat ayrılmaktadır. **Sukmu** sīn-i mühmelenūn feth ve zammı ve kāfuñ sukūnı ile hastalıkdur.

El-ma'nā

Eger muşāhibler ol bāde aşması bāğınun dīvārınun gölgesine müşerref ve karīb olduğı hālide bir hastayı bıraksalar, ol hastayı elbette marīz mufāraķat ider. Murād 'arif-i bi'llāh taķrībī ile emrāz-ı rūhāniyyeden ķurtulmaktadır. (14b)

Ķāle's-Şeyhu'n-nāzımu

11. Ve lev karrebū min hānihā muķ'aden meşā

Ve yenıķıku min zıkrā mezākatihe'l-bukmu

el-Luğatu ve'l-İ'rābu

Vāv istināfiyye, medhūlı cümlesi, cümle-i müste'nefedür. **Lev** şartıyyedür. **Ķarrebū** fi'l-i şartıdır. Tef'ilden fi'l-i māzī-i ma'lūmdur. **Taķrīb** yaklaşdırmaktadır, fā'ili **nedmāndan** kināye zamīr-i cemī'; **min** şılasıdır, **muķ'aden** mef'ūlidir. **Hān** bāde şatılan yirdür, müfredi hānedür, hācetün ve hācun ve sā'atun ve sā'un gibi. **Muķ'aden** if'alden ism-i mef'ul şıgası üzre, ayak üzerine kalkmağa kadir olmayan kimsedür. **Meşā** cevāb-ı şartıdır, fi'l-i māzī-i ma'lūmdur. **Muķ'ade** 'ā'id zamīr-i müstekindür. **Meşā** yürümeğdür. **Ve yenıķıku**, vāv 'atıfedür, medhūlı cümle-i ulāya ma'tūfdur. **Neķeķa** söylemeğdür. **Yenıķıku** fi'l-i muzāri'-i ma'lūmdur. Fā'ili **el-bukmu**'dur, ğamme-i bā-yı muvaħħide ve sukūn-ı kāf ile (15a) ebkem cem'idür. Anadan dilsüz doğan kimsedür. **Min** yenıķıku şılasıdır, taķlīliyyedür. Kesr-i zāl-ı mu'ceme ve sukūn-ı kāf ile **zıkr** ve **zıkrā** aınmaktadır. **Mezāk** tatmaktadır. Zevķ ve zevvāk ve mezāk gibi... Muzāfu'n-ileyh-i **zıkrā**dur. Zamīr-i te'nīs mudāmeye rāci'dür.

El-ma'nā

Eger muşāhibler ol bāde şatılan yire yürümeğe kadir degül kötürümi yaklaşdırsalar, ol kötürüm yürürdi. Ve ol bāde'i aınmak-ıçün dilsüzler söyledi. Ya'nī eger dilsüzler ol bādeyi söylemek isteseler, dilleri açılıp söylerlerdi. Murād, sülūka kadir olmayanlar 'arif-i kāmīl menziline yaklaşsa, sülūka ķudret hāşıl olurdi. Ve esrār-ı ma'rifetu'llāh bilmeyenler 'aşķ imdādı ile güyā olurdi dimeğdür.

Ķāle's-Şeyhu'n-nāzımu

12. Ve lev 'abıķat fi's-şartı enfāsu tıbihā

Ve fi'l-ğarbi mezkūmun le-'āde lehu's-şemmu (15b)

el-Luğatu ve'l-İ'rābu

Vāv istināfiyye medhūlı, cümle-i müste'nefedür. **Lev** şartıyye. **'Abıķat** fi'l-i şartıdır, dördüncü bābdan fi'l-i māzī-i ma'lūmdur. 'Abıķa taķrīb ile güzel koķulu olmaktadır. "Abıķa bihi't-tıbu" dirler, ana tıb bulaşdı ma'nāsına. **Fi's-şarķi** 'abıķat şılasıdır. Şarķ gibi güneş tulu' itdüğı maħallūn ismidür. Nitekim ğarb, mağrib gibi güneş batduğı yirūn ismi olduğı gibi. **Enfās** nefesūn cem'idür ki anuñla insān teneffüs ider, 'abıķat fā'ilidür, **tıb** muzāfdur. Zamīr-i te'nīs mudāmeye rāci'dür. Tıb kesr-i tā-yı mühmele ile sukūn-ı yā-yı müşennāt, ba'dehu bā-yı muvaħħide ile anuñla ta'tıyb olunan şeydür ki, rā'iħa-yı la'tıfesi ola. 'Öd ve 'anber ve gülāb ve sā'ir bunlara müşābih eşyā. **Ve fi'l-ğarbi**; vāv hāliye, **fi'l-ğarbi** kā'inun taķdīriyle muķadder haber. **Mezkūmun** mu'ahħar mübtedā, cümle hāldür, 'abıķat fā'ilinden. **Le-'āde** cevāb-ı şart; **lām**, lām-ı cevābdur. (16a) **'Āde** rucū' ma'nāsına 'avdden fi'l-i māzī-i ma'lūmdur. Fā'ili **eş-şemmu**'dur. **Şemmu** şīn-ı

mu‘ceme, mīm-i müşeddede ile rāyiḥa ‘ı tuymaḡdur. **Leḥū** şılasıdır. Zāmīr-i mecrūr, mezkūma rāci‘dür. **Mezkūm** zukāma mübtelā olan kimsedür. Zukām zā-yı menkūṭa ile maraz-ı dimāḡdur.

El-ma‘nā

Eger şarkda ol bādenūñ ṭibi nefesleri hoş-bū olsa; ya‘nī ol bāde ki kendüsi ṭib envā‘ındandır; eger şarkda koḡsa ve ḡalbuki ḡarbda bir mezkūm olsa ol mezkūma şemme-i ‘öd idüp anuñ rāyiḥa-ı ṭayyibesin idrāk iderdi. Murād, aşılarda isti‘dād olup ‘alāyık-ı beşeriyye ḡicābıyla maḡcūb olan kimse her ne miḡdār bu‘d-ı ma‘nevī ile ba‘id ise daḡi ‘aşk, ‘aşk-ı cilveḡer olduḡda isti‘dādı miḡdārı ḡazz u naşībini alur dimeḡdür.

Ḳāle‘ş-Şeyḡu‘n-nāzımu

13. Ve lev ḡuzıbet min ke‘sihā keffu lāmisin (16b)

Lemā ḡalle fi-leylin ve fi yedihi‘n-necmu

el-Luḡatu ve‘l-İ‘rābu:

Vāv istināfiyye medḡūlı, cümle-i müste‘nefedür. **Lev** şartıyyedür. **ḡuzıbet** fi‘l-i şart, ḡizābdan fi‘l-i māzī-i meḡhūl. **Min ke‘sihā** şılasıdır. Zāmīr mudāmeye rāci‘dür. **Lāmisin** muzāf, **keffu** nā‘ibu fā‘ilidür. **ḡizāb** kesr-i zā-yı mu‘ceme-ile anuñla bir şey boyanıla (ḡınnā ve baḡkam ve nīl ve bunuñ emsāli). **Keffu** teşdīd-i fā ile el ayasıdır. **Lāmisin** lemese‘den ism-i fā‘ildür. Lems bir şeye yapışıp ovuşmaḡ keyfiyyetin hiss itmeḡdür. Gerek el gerek ḡayrı ‘uzv-ile. **Lemā ḡalle** cevāb-ı şartdur, **mā** nāfiye, **lām** te‘kid içün, **ḡalle** ḡalālden fi‘l-i māzī-i ma‘lūm, fā‘ili **lāmise** rāci‘ zāmīr-i müstekindür. **Fi-leylin** şılasıdır. ḡalāl yāvı kılınmaḡdur ve zāyi‘ kılınmaḡdur ve maḡlūb olmaḡdur. Leyl gicedür. **Ve fi yedihi‘n-necmu**, **vāv** ḡaliye, **fi yedihi** kā‘in taḡdīri ile muḡaddem ḡaber; zāmīr-i mecrūr, **lāmise** ‘ā‘id. **En-necmu** mu‘aḡḡar mübtedā (17a), cümlesi maḡām-ı ta‘lilde **ḡalle** fā‘ilinden cümle-i ḡaliyyedür. **Yed** eldür, ḡaḡ-ı omuzdan barmak ucına deḡin. **Necm** yılduzdur.

El-ma‘nā

Eger ol bādenūñ tolu ḡadeḡinden yapışan kimsenūñ eli boyansa, ya‘nī anuñ rengi eline te‘şir idüp boyasa, ol kimse gice ile yāvı kılınmazdı. Zīrā ki elinde nūrāniyyet vardır. Murād, ‘aşk-ı ilāḡiye yapışan; mühtedī olup toḡru yolu bulur, ḡalālete düşmez ve ‘ārif-i bi‘llāḡ etegine yapışan kimse, leyl-i ḡalāletde iken elinde necm gibi yol gösterici mevcūd olup toḡru yola gider, dimeḡdür.

Ḳāle‘ş-Şeyḡu‘n-nāzımu

14. Ve lev culiyet sırran ‘alā ekmehe ḡadā

Başıran ve min rāvūḡihā tesme‘u‘ş-şummu

el-Luḡatu ve‘l-İ‘rābu

Vāv istināfiyye medḡūlı, cümle-i müste‘nefedür. **Lev** şartıyye. **Culiyet** fi‘l-i şart, fi‘l-i māzī-i meḡhūl; mudāmeden kināye zāmīr-i te‘nīs, nā‘ibu fā‘ili; kuşifet ve uzḡiret ma‘nāsına. **Sırran** temyiziyyet üzre (17b) maḡşūb; gizlü ki, āşikāre zıddıdır. **‘Alā**, şılasıdır. **Ekmeḡ** anadan gözsüz toḡandır. **ḡadā** cevāb-ı şartdur. ḡudv duḡūl vezninde şabāḡ vaktinde gitmeḡdür. Şoñra muṭlak gitmeḡde isti‘māl olunmuşdur. **ḡadā** fi‘l-i māzī-i ma‘lūm, fā‘ili ekmeḡe ‘ā‘id zāmīr-i müstetirdür. **Başıran** ḡorici ma‘nāsınadır. **Ve min**, vāv ‘āṭife, **tesme‘u** şılasıdır. **Rāvūḡ** şarab süzgüsüdür. Rāvaktu‘ş-şarābe dirler, şarābı süzdüm ma‘nāsına. Zāmīr-i te‘nīs mudāmeye rāci‘dür. **Tesme‘u** dördüncü bābdan fi‘l-i muzāri‘-i ma‘lūmdur. Sem‘ işitmeḡdür. Fā‘ili **şummu**‘dur. Eşamm cem‘idür, şaḡır ma‘nāsına.

El-ma'nā

Eger ol bāde gizli; ya'nī kimseye tuymadın bir kör üzre açılma, ya'nī kör bilmeksizin, kör yanında ol bādenün örtüsün kaldırmak (18a) açsalar körün gözi açılıp görücü olduğu hâlde ol maḥalden gider ve ol bādenün süzğüsü şadāsından şağırlar işidir. “**Min rāvūkihā**”da ḥazf-ı muzāf vardır. “**Min şūreti rāvūkihā**” demekdür. Ya'nī ol bāde'i taşfiyye için şavurduḡda ḥadiş olan şadādan şağırlaruñ şağırlığı gidüp işidürler. Murād, ‘aşk-ı ilāhī zuhūr itdükde çeşm-i bātını kör olanuñ gözi açılır. Ve ‘aşk-ı ilāhī şadāsı peydā olduḡda gūş-ı cānına āvāze-i ‘aşk toḡunmayanlar esrār-ı ‘aşkı işidürler, demekdür.

Ḳāle'ş-Şeyhu'n-nāzımu**15. Ve lev enne rakben yemmemū turbe'rziḥā**

Ve fi'r-rekbi melsū'un lemā zarrahu's-semmu

el-Luḡatu ve'l-İ'rābu

Vāv istināfiyye medḡūlı, cümle-i müste'nefedür. **Lev** şartıyye, **enne** ḥurūfun müşebbeh-tun bi'l-fi'liden; **rakben** ismi, rakibe deveye binüp sefer idenlere dirler. Sā'ir (18b) ḥayvāna binenlere dimezler. **Yemmemū** kaşşadū ma'nāsınadır. Tef'ilden fi'l-i muzāri'-i ma'lūm, fā'ili **rakb**'den kināye zamir-i cem', mef'ūli **arz**'a muzāf **turbe**'dur. **Turbe** ve turāb evvellerinün ḡammıyla toprakdur. **Arz** yirdür, zamir-i te'nīs mudāmeye rāci'dür. **Yemmemū** cümlesi maḥall-i ref'de **enne** haberidür. **Enne** cümlesi cümle-yi şartıyyedür. **Ve fi'r-rekbi** kā'in-i taḡdir-ile muḡaddem haber, **vāv** ḥāliye, **melsū'un** mu'aḡḡar mübtedā; cümlesi **yemmemū** fā'ilinden ḥāldür. **Melsū'un** yılan ve 'akreb şoḡan kimsedür. **Lemā zarrahu** cevāb-ı şartıddur. **Lām** lām-ı cevāb, **mā** nāfiyye, **zarra** nef' muḡābili zararadan fi'l-i māzī-i ma'lūm; **melsū'un**'a rāci'dür. Zamir-i muttaşıl mef'ūli, **es-semmu** fā'ilidür. **Semmu**, sīn-i mühmelenün fetḡa ve zammiyla zehrdür.

El-ma'nā

Eger bir rakb ol bāde olan sırrun topraḡına varmak kaşd itseler, ḥālbuki ol rakbdan melsū' olsa rakb içre bulunmakla ol melsū'a zehr zarar (19a) itmez. Murād, bir gürūh-ı 'uşşāk ḥayyen ya meyyiten, evliyā'u'llāhdan bir kimesnenün ziyāretini kaşd itseler ve ol gürūh içinde mār-ı dünyā ile melsū', ya'nī dünyā ile ālūde bir kimse bulunsa; ol gürūhda bulunmak berekātiyle ana zehr-i dünyā te'sīr itmez. Belki ḡubb-ı dünyā ḡalbından ḡıkar demekdür.

Ḳāle'ş-Şeyhu'n-nāzımu**16. Ve lev reseme'r-rāḡi ḡurūfe'smihā'alā**

Cebīni muşābin cunne ebra'ehu'r-resmu

el-Luḡatu ve'l-İ'rābu

Vāv istināfiyye medḡūlı, cümle-i müste'nefedür. **Lev** şartıyye, **reseme** fi'l-i şart, yazmak ma'nāsına resem-den fi'l-i māzī-i ma'lūm, fā'ili **er-rāḡi**; mef'ūli isme muzāf **ḡurūf**'dur. **Rāḡi** raḡayeden ism-i fā'ildür, ruḡye ḡamme-i rā-yı mühmele ve sükūn-ı kāf-ile ve fetḡ-i yā ile efsündür, rāḡi efsün idici, ḡastalara nüşā yazan kimsedür. **İsmihā** zamiri, mudāmeye rāci'dür. **'Alā** reseme şılasıdır. **Cebīn** şudḡun üstidür. Şudḡ ḡamme-i şad ve sükūn-ı (19b) dāl ve ḡayın-ı mu'ceme-ile göz ile ḡulaḡ ortasıdır. Cebīn ikidür, biri alnuñ şaḡ taraḡı ve biri şol taraḡıdır. Ekşer füsūngerler füsūnların cebīn üzre itmekle cebīn buyurulmuşdur. **Muşāb** if'alden ism-i mef'ūldür. Muşibet ve belā işābet iden kimsedür. Muzāf'un-ileyh-i cebīndür. **Cunne** cunūndan fi'l-i māzī-i meḡūldür. 'Aḡlı ḡitmiş, mecnūn olmuş demekdür, **muşābin**'e

‘ā’id zamīr-i müstetir, nā’ibu fā’ilidür, **muşābin**’ün şifāt-ı muhaşşısıdır ki, işābet iden şeyi cünūna taḥşīş ider. **Ebra’ehu** cevāb-ı şartdur. İf’alden fi’l-i māzī-i ma’lūm, **muşābin**’e ‘ā’id zamīr-i muttaşil mef’ūli, **er-resmu** fā’ili. **Ebra’e** marāzdan ḥalāş itmekdür. **Reseme** yazmak ma’nāsına isti’māl olunduğı gibi resm, nişān ve āyīn ma’nāsına daḥi isti’māl olunur. Ammā **raḳame** yalnız yazmak ma’nāsına isti’māl olunur. Raḳame dimeyüp reseme dimekle ḥurūf-ı (20a) ism-i mudāmeyi tamām yazmak degül, nişān kifāyet ider dimege işāret ider. Ve **ismuhā** dimeyüp ḥurūf ifḥām itmek, tamām resm nişānı lāzım degül; ḥurūf-ı nişānī kāfidür, dimege işāretdür. Ve fusūngerler fusūnlarında ḥurūf-ı muḳaṭṭa’a yazagelmışlerdür, ḥurūf āña telmīhdür.

El-ma’nā

Eger fusūnger ol bāde isminün ḥurūfını bir derde mübtelā olup dīvāne olmuş kimsenün alnı eṭrāfına resm itseler, ol resm ol dīvāneyi cunūndan ḳurtarur, eyü ider. Muşāb-ı diğēr zıkr olunup “cunne” ile tavşīf itmekle her nev’ muşāba ta’mīm olunmuşdur. Gerek marāz-ı cunūn, gerek şar’a, gerek siḥr, gerek tazarru’-ı cin ile; gerek ‘aşḳ-ı mecāzī ile cunūn olsun. Zīrā cümlesi “muşāb-ı cunne” taḥtında dāḥıldür. Murād **rāḳī**’den, aḥvāl-i ‘aşḳı kitābet idendür. Ya’nī dünyā ile ālūde olup ehl-i ‘aşḳ nazarında mecnūn (20b) olan kimsenün alnı mertebesinde olan yire aḥvāl-i ‘aşḳı yazsalar, ol yazmak anı dünyā ālūdeliği cunūnından ḳurtarur. Zīrā aḥvāl-i ‘aşḳı gördükde elbette cīfe-i dünyāyı terk muḳarrerdür. Terk ile cunūndan ḳurtulmak da muḳarrerdür. Pes yazmak cunūndan ḳurtulmağa sebeb olmuş olur. İsimden aḥvāl u āşār-ı ‘aşḳ, ḥurūfdan ana delālet iden elfāz u ‘ibārāt murāddur.

Ḳāle’ş-Şeyḥu’n-nāzımu

17. Ve fevḳa livā’i’l-ceyşi lev ruḳime’smuhā

Le-eskera men taḥte’l-livā zālike’r-raḳmu

el-Luğatu ve’l-İ’rābu

Vāv istināfiyye medḥūlı, cümle-i müste’nefedür. **Fevḳ** cihāt-ı sittedendür, taḥt muḳābilidür, **ruḳime** zarfidür, **livā**’ya muzāfdür. Kesr-i evvel ve medd ile ‘asker sancağıdır. **Livā**, **ceyş**’e muzāfdür. **Ceyş** cenge giden ‘askerdür. **Lev** şartıyyedür. **Ruḳime** fi’l-i şartdur. Fi’l-i māzī-i mechül. Nā’ibu fā’ili **ismuhā**, zamīr mudāmeye (21a) rāci’dür. **Le-eskera** cevāb-ı şart, **lām**; lām-ı cevābiyyedür. **Eskera** if’alden, fi’l-i māzī-i ma’lūm, **men** mevşül, mef’ūli **taḥt**, muḳadder isteḳarra zarfı; **el-livā**’ya muzāf. İsteḳarra cümlesi şıla-ı mevşül, zālike eskera fā’ili, eskera muşāru’n-ileyh-i **zālike**’dür.

El-ma’nā

Eger ol bādenün nāmı bir ‘askerün sancağı üzre yazılsa, ol yazmak ol sancağa tābi’ olanları ser-ḥoş ider. Kināye-i şāyī’a ṭarīkiyle “men taḥte’l-livā”dan murād, o livāya tābi’ olup taḥt-ı ḥükminde olanlardur. Pes murād, bir ḳavmün ittiba’ itdükleri kitāba aḥvāl u āşār ve aḥkām-ı ‘aşḳ yazılsa, o kitāba tābi’ olanların cümlesi keyfiyyet-i ‘aşḳ ile mütekeyyif olurlardı, dimekdür.

Ḳāle’ş-Şeyḥu’n-nāzımu

18. Tuhezziḅu aḥlāḳe’n-nedāmā fe-yehtedi

Bihā li-ṭarīki’l-‘azmi men lā lehū ‘azmu (21b)

el-Luğatu ve’l-İ’rābu

Tehzīb tef’ilden fi’l-i muzāri’-i ma’lūm, fā’ili mudāmeye ‘ā’id, zamīr-i müstekin mef’ūli, **en-nedāmā**’ya muzāf. Aḥlāḳ tehzīb[i], sözi ve ḥūyı pāk itmekdür. **Aḥlāḳ** ḥulḳ cem’idür, fi’l ve ef’āl gibi.

Hulq nefste rāsihe bir hey'etdür ki, şahibinden suhütle ef'al şudürına mebde olur. Gerek hüsne, gerek kabîhe. Pes tehziib-i ahlāk seyyi'eyi haseneye tebdıldür. **Nedāmā** nedmān'dan cem'dür, **nedīm** ma'nāsına. Tehziib cümlesi müste'nefedür. **Fe-yehtedi**, fā tefri'iyedür, ihtedā tehziibe müteferri'dür. **Yehtedi** ifti'alden fi'l-i muzāri'-i ma'lūmdur. İhtedā togru yol bulmaqdur. **Bihā** şılasıdır, **bā** sebebiyyedür, zamīr mudāmeye rāci'dür. **Li-ṭarīḳi'l-'azmi, yehtedi** şılasıdır. **Ṭarīḳ** yoldur, 'azm maṭlūb cānibine cemī'-i kuvā-yı zāhirī ve bāṭinī ile teveccühdür. **Men** mevşüldür, **yehtedi** fā'ilidür, **lā** müşābih-i (22a) leysedür; **lehu** muḳaddem haberi, 'azmu mu'aḥḥar ismi, zamīr-i mecrūr mevşüle rāci'dür. Cümle-i şıla-yı mevşüldür.

El-ma'nā

Ol bāde nedīmlerūñ ahlākını tehziib idüp seyyi'esin haseneye tebdil ider. Pes ol bāde sebebi ile 'azmi olmayan kimse, 'azm yolına mühtedi olur. Ya'nī maṭlūba teveccühi olmayan kimse, ol bāde'i içdükte tehziib-i ahlāk itmekle anda maṭlūba teveccühe bir dā'ıye peydā olup teveccühūñ yolına mühtedi olur. Murād, 'aşk-ı ḥaḳīḳī; tehziib-i ahlāk ider, 'āşıkda ahlāk-ı seyyi'e ḳalmaz. Cümle ahlāk-ı haseneye tebdil olur. Ve 'aşk sebebi ile maṭlūb-ı ḥaḳīḳīye teveccüh yolına mühtedi olur, dimekdür.

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu

19. Ve yekrumu men lā ya'rifu'l-cüde keffuhu

Ve yaḥlumu 'inde'l-ğayzi men lā lehu'l-ḥilmu

el-Luğatu ve'l-İ'rābu

Vāv 'atıfedür, medhūli olan (22b) cümle yehtedi cümlesine ma'tüfdür. İkinci **vāv** daḥi medhūli yehtedi cümlesine ma'tüfdür. **Yekrumu** altıncı bābdan fi'l-i muzāri'-i ma'lūm, fā'ili **men**, mevşüldür. **Lā** nāfiye, **ya'rifu** ikinci bābdan fi'l-i muzāri'-i ma'lūm, **cüde** mef'ūli, **keffu** fā'ilidür. Zamīr mevşüle 'ā'iddür. Cümlesi şıla-yı mevşüldür. **Kerem** fetḥateyn ile civān-merdlik ve cüd u seḥā itmekdür. Ma'rifet ve 'irfān anlamaqdur. **Yaḥlumu** altıncı bābdan fi'l-i muzāri'-i ma'lūm. **Ḥilm** kesr-i ḥā-yı mühmele ve sükūn-ı lām ile işi yāb yāb itmek ve cefāya ve gāzaba taḥammül itmek, 'inde yaḥlumumu zarfıdır. **El-ğayz** muzāfu'n-ileyhdür. **Ğayz** gizlü gāzabdur. **Men** mevşüldür, yaḥlumumu fā'ilidür. **Lā** müşābih-i leysedür. **Lehu** muḳaddem haberi, zamīr mevşüle 'ā'id, ḥilm; mu'aḥḥar ismi, cümlesi şıla-yı mevşüldür.

El-ma'nā

Ve daḥi ol bāde tehziib-i ahlāk itmekle, eli seḥā bilmeyen kimse seḥī vü kerīm olur, seḥāyı ele isnād, ālet-i seḥā olmaḳladur. Eli seḥā bilmemek, (23a) ziyāde baḥil olmaḳdan kināyedür ve daḥi ol bāde, tehziib-i ahlāk itmegın, ḥilmi olmayan kimse gizlü gāzabı olduḡı zamānda ḥalīm olur. Gizlü gāzabda ḥilm ḡayet gücdür. Zīrā nefste gizlü gāzab, ednā muḥarrikle zuḥūr ider. Ol zamānda ḥalīm olıcaḳ sā'ir evḳātde evleviyyetle ḥilm muḳarrerdür. Murād, 'aşk-ı ḥaḳīḳī ile 'āşık olanlar kerīm ü seḥī ve ḥalīm ü raḥīm oldukların beyāndur ki, dünyā seḥīleri bezl-i metā'-ı cihān iderler. 'Uşşāk-ı Ḥudā, Ḥaḳ yolında bezl-i cān iderler dünyāda. Ḥalīm ü raḥīm olanlar mıdır, birḳaç kendü emsāline merḥamet idüp birḳaç şafāya taḥammül iderler? 'Uşşāk-ı Ḥudā cümle maḥlūḳata merḥamet idüp cemī'-i maḥlūḳuñ cefāsına sabr u taḥammül ider.

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu**20. Ve lev nāle fedmu'l-ḳavmi leşme fidāmiḥā****Le-eksebehū ma'nā şemā'ilihe'l-leşmu (23b)****el-Luġatu ve'l-İ'rābu**

Vāv istināfiyye medhūlū, cümle-i müste'nefe. **Lev** şartıyye, **nāle** fi'lu's-şart, dördüncü bābdan fi'l-i māzī-i ma'lūm, fā'ili **el-ḳavmu**, muzāf **fedmu**. Mef'ūli **fidāme**, muzāf **leşm**, zamīr-i te'nīs mudāmeye rāci'dür. **Neyile** bulmaḳdur. **Fedmu** fetḥ-i fā ve sukūn-ı dāl-ı mühmele ile söze ḳādir degül şaḳıl kimse, **ḳavm** er gurūhı, **leşm** öpmekdür, ḳarb veznindedür. **Fidām** kesr-i fā ile ibriḳ-i bāde ağzına örtülen şeydür. **Le-eksebehū** şartdır. **Lām** cevāb-ı lāmīdür. **Eksebe** if'alden fi'l-i māzī-i ma'lūm, **fedm**'e rāci', zamīr-i muttaşıl mef'ūl-ı ūlā, **şemā'ile** muzāf, **ma'nā** mef'ūl-ı şānīsı, zamīr-i te'nīs mudāmeye rāci', **el-leşmu** fā'ilidür. İksāb ḳazandırmaktadır. **Şemā'il** başā'ir veznindedür. Silāḥ vezninde şimāl cem'idür. Ḥulḳ ve ḥüy ve 'ādet ma'nāsına.

El-ma'nā

Eger ḳavmuñ ğāyet aḥmaḳ ve eblehi ol bādenüñ şürāḥīsı ağzına ḳonan serpuşı (24a) öpmeye nā'il olsa, ol öpmek ol aḥmaḳa bādenüñ aḥlāḳı ma'nāsını kesb itdürürdi. Ma'nā-yı murād "fidām"dan, 'ārif-i bi'llāḥ murāddur. Ketm-i esrār-ile me'mūr olduğına binā'en dimekdür ki, eger ḥalkuñ pek aḥmaḳı 'ārif-i bi'llāḥ etegine yapışmaḳa nā'il olsa; tehziḅ-i aḥlāḳ itmesi muḳarrerdür. Bu münāsebetle tehziḅ-i aḥlāḳ kaç tarīḳ ile olur, anı beyān idelüm. Evvelki: Ḥüsn, 'ādet-i tarīḳ-ile olur. Aḥyār ile şoḥbet ider ve ebrār terbiyyetine muḳārin olur. Aḥlāḳ-ı ḥasene'i mükerrer görmek ile zihinde munaḳḳaş olup aḥlāḳ-ı seyyi'e muzmaḥil olur. İkinci: Nūr-ı 'aḳl ile ḥayr u şerr mā-beynini temyiz ü tefriḳ idüp meḥāsin-i aḥlāḳa mühtedi olup anuñ irādesi, ḳalbinde peydā olur. Ve meger taşavvur ile ve mumāreset-i 'amel-i ḥayr ile (24b) hey'et-i ḥasene-i rāsiḥa, nefsinde mürtesem ve munaḳḳaş olur. Üçüncü: Nūr-ı imānla olur ki, āḥirete i'tikād itmekle; āḥiretde aḥlāḳ-ı ḥasene cezāsı şevāb ve aḥlāḳ-ı seyyi'e cezāsı 'azāb u 'ikāb görmegi i'tikād idüp aḥlāḳ-ı ḥaseneye ḥariş olup aḥlāḳ-ı seyyi'eden ictināb itmekle, nefsinde melekāt-ı ḥamīde ḥāşıl olup şıfāt-ı zemīme zā'il olur. Dördüncü: Nūr-ı tevḥīd ve sulūk ile sālīk, ifnā-yı vucūd idüp muḳābilde mazḥar-ı aḥlāḳ-ı ilāhiyye olup mertebe-i beḳā-bi'llāḥa nā'il olur. Bu tarīḳden ber-ter ve a'lā tarīḳ "cezebetun min cezebāti'r-Raḥmāni tuvāzī 'amele's-seḳaleyn"¹² sālīke taraf-ı Ḥudā'dan bir cezbe yitişüp, mazḥar-ı 'aşḳ-ı Ḥaḳ olup, terbiyet-i 'aşḳ ile tehziḅ-i aḥlāḳ idüp, aḥlāḳ-ı ilāhiyye ile müteḥallık olup mertebe-i beḳā-bi'llāḥa vāşıl olur.

Ḳāle's-Şeyhu'(25a)n-nāzımu**21. Yeḳülüne lī şıfhā fe-ente yūşıfuhā****Ḥabīrun ecel 'indī bi-evşāfiḥā 'ilmu****el-Luġatu ve'l-İ'rābu**

Yeḳülüne söylemek ma'nāsına ḳavlden fi'l-i muzāri'-i ma'lūm, fā'ili 'uşşāḳdan kināye olan zamīr-i cem', **lī** şılasıdur, **şıfhā** vaşafa yeşıfu'dan fi'l-i emrdür. Zamīr-i muttaşıl mudāmeye rāci', mef'ūlidür. Fā'ili müstekin zamīr-i ḥiḫābdur, cümlesi meḳül ḳavldür. **Vasf** bir şey'e maḥşuş şıfātı, ya şıfatını ya şıfatı ile tavşif ü ta'rīfdür. Mā-naḥnu fiḥde evşāfdan murād, bāde ile ḳā'im ve şābit olan ḥüsnlerdür. Muḳaddem zıkr olunan, āşār u ḥavāşşdur. **Fe-ente**; fā ta'līliyye, **ente** mübtedā, **ḥabīr** haberi, **yūşıfuhā**

¹² Raḥman'ın cezbelerinden bir cezbedir ki insan ve cinlerin bütün amellerine denktir.

haber şılası, zamîr mudâmeye râci', **habîr** 'âlim ma'nâsına. Vāv ile ve ente rivâyeti üzre vāv hâliye, cümlesi **şifhâ** fâ'ilinden, ya mef'ûlinden ma'âm-ı ta'lilde cümle-i (25b) hâliye olur. **Ecel** fethateyn ile sukûn-ı lām ile harf-i cevâbdur. Ne'am gibi 'ilmi taşdik ve tâlibe i'lâma va'addur, cevâbda **yüşifuhâ** mu'âbelesinde, **bi-evşâfihâ** mubâlağa içündür. Bâ 'ilme mute'allık, zamîr mudâmeye râci'dür. 'İndî, yâ-yı mütekellime muzâf, mu'addem haber; **ilmu** mu'ahhar mubtedâdur. Ta'kdîm-i haber ihtîşâşa delâlet içündür.

El-ma'nâ

Tâlibler ve müstersid 'âşıklar baña dirler ki, ol bâde'î tavşif ü ta'rîf it ki, biz da'hi anı bilelüm, arayalum, bulalum. Zîrâ ki sen ol bâdenüñ vaşfına 'âlim, habîrseñ andan haberiñ vardur. Anı bize i'lâm ü ifhâm itmege kâdirseñ belî, benim yanımda ol bâdenüñ bir vaşfına degül evşâf-ı müte'addidesine 'ilm vardur. Ben ol bâdenüñ âludesiyüm. Anuñ evşâfını güzel bilürüm. Size nola i'lâm ideyüm. Ma'nâ: Murâd, Hâzret-i Şeyh'den 'uşşâk-ı Hüdâ ister; şâd itdüklerinde (26a) Hâzret-i Şeyh anlaruñ 'ilminden ziyâde mazhar-ı 'aşk-ı ilâhî olup 'ârif-i kâmil-i mükemmil idüklerin beyândur.

Kâle's-Şeyhu'n-nâzımu

22. Şafâ'un ve lâ mâ'un ve luţfun ve lâ hevâ

Ve nûrun ve lâ nârun ve rûhun ve lâ cismu

el-Luġatu ve'l-İ'râbu

Şafâ keder zıddı ya'nî rûşenlikdür. **Luţf** kâr-girdârda yumuşaklıkdur. **Şafâ** mübtedâ-yı mahzûf haberidür. **Hiye şafâ'un**, dimekdür. Ke-zâlik ve **hiye nûrun ve hiye rûhun**, dimekdür. Bu üç vāv, 'âtıfedür. Lâ'ya dâhil olan dört vāv, hâliyedür; dört lâ müşâbih-i leyselerdür; haberleri mahzûfdur. Ya hunâke, ya ma'ahâ ta'kdîr olunur. Cümleleri istinâfiyyedür, beyt-i evvelde istinâfiyye olduğı gibi. **Hevâ** mümeddedür, vezn için ma'şûrdur.

El-ma'nâ

Ol bâde şafâdur mâ şafâsı gibi, lîk orada mâ yokdur. Ve luţfdur, hevâ letâfeti gibi, lâkin hevâ ile degül. Ve nûrdur, (26b) ya'nî aydınlıkdur. Ammâ âteşden degül. Ve rûhdur, velî orada cism yokdur. Ya'nî ol bâdenüñ aslâ keşâfetden hazz u naşibi yokdur. Belki şafâ-yı müşkil ve nûr-ı muhabbetdür. Ve nûr-ı muşavverdür. Ve rûh-ı mücerreddür. Ma'nâ-yı murâd, 'aşk-ı ilâhî 'âlem-i rûhânîdendir. 'Âlem-i cismânîden degüldür, dimekdür.

Kâle's-Şeyhu'n-nâzımu

23. Mehâsinu tehdî'l-vâşifine li-vaşfihâ

Fe-yehşunu fi-hâ minhumu'n-neşru ve'n-naşmu

el-Luġatu ve'l-İ'râbu

'Alâ ğayri'l-kıyâs hüsn cem'idür; ya mübtedâdur haberi mahzûf lehâ'dur, ya mübtedâ mahzûf; **tehdî** haberidür. **Tehdî** fi'l-i muzâri'-i ma'lûm, fâ'ili **mehâsin**'e 'â'id zamîr-i müstekin, mef'ûlî **vâşifun** cem'i **el-vâşifine**. **Li-vaşfihâ** şılası, **lâm** ilâ ma'nâsına, zamîr mudâmeye râci', cümlesi **mehâsin** şıfatıdır. Hidâyet luţfla delâletdür. **Fe-yehşunu**; fâ tefrîkiye, yehşunu fi'l-i muzâri'-i ma'lûm. (27a) **Fî-hâ** zamîri mudâmeye râci', **fi**; **yehşunu**'ye müte'allık **minhum** zamîri **vâşifine**'ye râci', **min**; **yehşunu**'ye müte'allık,

en-nesru yeḥsunu fā'ili, **ve'n-naẓmu en-nesru**'ya ma'tūf, **naẓm** vezn-i maḥşūş üzre kelām, **nesr** anuñ muḳābilidür. **Fe-yeḥsunu** cümlesi **meḥāsin** üzre tefrikiyyedür. **Meḥāsin** cümlesi istināfiyyedür.

El-ma'nā

Ol bāde için ḥüsner vardur ki, ya ol bāde ḥüsnerdür ki, vāşıfları anı vaşf itmege luṭfla delālet ider. Pes ol bādede nesr ü naẓm güzel olur. Murād, 'aşk-ı ilāhī aşḥābını te'dīb ü tehẓīb idüp tarīḳ-i müstaḳıme hādī olduḡın beyāndur.

Ḳāle'ş-Şeyḫu'n-nāẓımu

24. Ve yeṭrabu men lem yedrihā 'inde zikrihā

Ke-muşṭāḳi nu'min kullemā zukirat nu'mu

el-Luġatu ve'l-İ'rābu

Vāv istināfiyye, ya ibtidā'ıyyedür; ibtidā'ıyye-i cümle-i şāniye, ma'nāda cümle-i ūlaya müşārik degüldür, dimekdür. (27b) 'Alā kila'l-vecheyn, cümleñüñ i'rāb'dan maḥalli yoḳdur. Gerek istināfiyye, gerek ibtidā'ıyye olsun. **Yeṭrabu** dördüncü bābdan fi'l-i muzāri'-i ma'lümdür. Fā'ili **men**, mevşüledür. Tarab fetḫateyn ile insāna şiddet-i ḥüznden, ya şiddet-i surürdan lāḫıḳ olan ḥıffete dirler. Lākin 'orf-i isti'mālede ziyāde neşāt ve surürdan vāḳi' olan ḥıffetde vāḳi' olup taraf-ı āḫarda isti'māli metrükdür. **Lem yedrihā** cümlesi şıla-yı mevşüldür. **Lem** cāzimedür. **Yedri** bilmek ma'nāsına, dirāyetden fi'l-i muzāri'-i ma'lüm; fā'ili mevşü le 'ā'id zamīr-i müstetir, mef'ūli mudāmeye rāci' zamīr-i bāriz-i muttaşıldur. 'İnde yeṭrabu zarfıdır. **Zikrin** muzāfdür, zamīr mudāmeye rāci'dür. **Zikr** añmaḳdır. **Ke-muşṭāḳi nu'min** kāf teşbih içündür. Müştāḳ iştiyāḳdan ism-i fā'ıldür, şevḳ şāḫibi ma'nāsına. Şevḳ ü iştiyāḳ ārzü-yı nefsdür. **Nu'min** muzāfdür, kā'inen taḳdiriyle (28a) yeṭrabu fā'ilinden ḫāldür. **Muşṭāḳ** şılası maḫẓūf 'fi tarabihi'dür. **Kullemā**, mā vaḳtiyyedür, kull, vaḳt dimekdür. Maḫẓūf tarabihi zarfıdır. **Zukirat** ya taḫḫif-i kāf ile evvelki bābdan fi'l-i māzi-i mechül; yā teşdid-i kāfla (zukkirat) tef'il bābindan fi'l-i māzi-i mechüldür. Şiġa-i tef'il teḳşiri **kullemā**dan münfehım olan teḳşiri te'kid olur. **Nu'mun** nā'ibu fā'il-i zukiratdır. **Nu'm** vaḳt şıfatıdır. **Nu'm** ḍamme-i nūn ve sukūn-ı 'ayn-ı mühmele ile 'Arabda bir meşḫūr maḫbūbe nāmıdır. Anuñ vaşfında niçe eş'ār söylenmişdür.

El-ma'nā

Daḫi ol bādeyi bilmeyen kimse; ol bāde zikr olunduḳda yāḫud kendü zikr itse, ya bir ġayrı zikr itse, ol; istimā' itse, şafāsından oynar. "Nu'm" ārzüsında olan kimse gibi ki, her çend "Nu'm" zikr olursa şafāsından oynar. Bu daḫi her çend bāde zikr olursa şafāsından (28b) oynar. Murād, 'aşk-ı ilāhıye 'aşık olmayan kimselerüñ yanında zikr olursa anuñ keyfiyyeti anlara muṭlaḳ zikr ile te'sīr idüp şafā-yı derün taḫşil idüp, zevḳ ü şafāya nā'il olup keyf-i ḫamr-ı 'aşk ile mütekeyyif olurlar, dimekdür.

Ḳāle'ş-Şeyḫu'n-nāẓımu

25. Ve ḳālū şeribte'l-işme kellā ve innemā

Şeribtu'l-letī fi-terkihā 'indi'l-işmu

el-Luġatu ve'l-İ'rābu

Vāv istināfiyye medḫūli, cümle-i müste'nefe, **ḳālū** söylemek ma'nāsına ḳavlden fi'l-i māzi-i ma'lüm, fā'ili maḳām ḳarīnesiyle ġāfilüne rāci' zamīr-i cem'dür. **Şeribte** içmek ma'nāsına şeribeden dördüncü bābdan fi'l-i māzi-i ma'lüm-ı muḫāṭab, fā'ili zamīr-i ḫiṭāb, mef'ūli **el-işme**dür. **İşm** günāhdur.

Bādeye de *ışm* ıtlāk olunur, günāha sebep olduğu-içün. Sebeb müsebbeb nāmıyla tesmiye olunmak kabīlinden. Cümlesi mef'ül-i **kalū**'dur. (29a) **Kellā** harf-i redd ü men'dür. Ya'nī şakın böyle dime, dimekdür. **Ve innemā**, vāv istināfiyyedür. **Kellā** diyü cevābdan su'āl görünür ki, ya ne içdiñ, ana cevābdur. **Innemā** edāt-ı haşrdur. **Şeribtu** fi'li mazī-i ma'lüm, fā'ili zamīr-i tekellüm, mef'ülü mevşül. **Elletī fi-terkihā, şābitetun** taqdīri ile muḳaddem haber, 'indī zarfı, **el-ışmu** mu'ahḫar mübtedā. Mübtedā haber cümlesi şıla-yı mevşüle. 'Indī mezhebī ve mu'tekidī, 'inde ebī Ḥanīfe, 'inde Mālik gibi.

El-ma'nā

Gāfiller baña ḫiṭāben didiler ki, sen günāh içdiñ; ya'nī günāha sebep olan bāde içmekle günāh itdiñ ki, kendüñ; 'içdüñ' diyü ikrār itdiñ. Hazret-i Şeyḫ anlaruñ cevābın redd ü men' idüp dir ki: Yok, şakın eyle dime, eyle degüldür. Benüm 'içdüñ' didügüm, sizüñ ma'lūmunuz olan bāde degüldür. Benim içdügüm ol bādedür ki, benim yanımda günāh, anuñ içmesini terkdür, (29b) gayrı şey degüldür. "Innemā" günāhı, terk-i şürbe haşr ider. Şürbini terk, kendüyi terk olmakla terk ta'bīr olunmuşdur. Murād; bādeden 'aşk-ı ilāhīdür. Anı içmekden murād, Ḥudā'ya 'āşık olmaqdır. Şürbini terkden murād, ḫayvān-şifāt olup 'āşık olmamaqdır. Pes 'ārif yanında günāh, anı terkde olur. Zīrā ki insānuñ ḫayvāndan imtiyāzı 'aşk-ı ilāhī iledür. Pes ihtiyārı ile 'aşk-ı ḫaḳīḳī' i terk iden ḫayvān şifātı ile muttaşif olmağa rāzī olmuş olur. Zīrā ki 'ālem-i ezelde insāna taḫmīl olan bār-ı emānetden murād 'aşk-ı ilāhīdür, dimişlerdür. Ve ol emāneti taḫammüle insāndan 'ahd vardur. Ve naḳz-ı 'ahd itmeyüp, vefā itmege Allāh'la mu'āhede vardur. Pes imdi bezl-i maḳdūr idüp sa'y itmeyen kimesne, 'āşık olmağa irādetiyle naḳz-ı 'ahd (idüp [naḳz-ı] vefā)¹³ itmiş olur. Bundan büyük (30a) günāh olur mı ki, Cenāb-ı Allāh'la olan mu'āhedeği naḳz idüp ḫayvān-şifāt olmaği ihtiyār ide? Bundan şoñra ne şüretle ümīd-i raḫmet-i Ḥudā ider.

Ḳāle'-Şeyḫu'n-nāzımu

26. Henī'en li-ehli'd-deyri kem sekirū bihā

Ve mā şeribū minhā ve lākinnehum hemmū

el-Luḡatu ve'l-İ'rābu

Henī'en altıncı bābdan "henū't-ṭa'āmu, yehnū"dan fa'ıl, bi-ma'nā fā'ıldür. Alışıcı ma'nāsına, her ta'bsuz olan emre henī ıtlāk iderler. Maşdar-ı maḫzūfuñ şifātıdır. "Le-yeşribu ehlu'd-deyri şurben henī'en lehum" taqdīrine. **Li-ehli'd-deyri**, lām henī'en şılasıdır. **Ehl** bir kimseye ya bir maḫalle mensüb olan kimselerdür; **deyr**'e muzāfdur. **Deyr** ma'bed-i Naşārādur. Şüfiye 'ālem-i insāniden, deyr ile ta'bīr iderler. Ehl-i deyrden 'uşşāk-ı Ḥudā murād olunur. Zīrā 'ālem-i insānuñ güzīdesi (30b) anlardur. Aḫyānen, şüfiye meskeni olan tekyeye daḫi ıtlāk iderler. Mā naḫnu fiḫde ikisi daḫi muḫtemeldür ki, ḫaberiyedür. Temyīzi maḫzūf **merratendür**. **Sekirū** sekireden fi'l-i mazī-i ma'lüm, fā'ili **ehlu'd-deyr**'den kināye. **Ehlu'd-deyr**, eşḫāş-ı keşīr olmakla, zamīr-i cem'dür. **Bihā** şılası, zamīr-i te'nīs mudāmeye rāci'dür. **Ve mā şeribū; vāv** 'āṭife, **mā** nāfiye, **şeribū** şeribeden fi'l-i mazī-i ma'lüm, fā'ili **ehlu'd-deyr**'den kināye zamīr-i cem'; **minhā** şılası, zamīr-i te'nīs mudāmeye rāci'dür. Cümlesi **kem sekirū** cümlesine ma'tūf. **Kem sekirū** cümlesi muḳadder **le-yeşrib** emrine maḳām-ı ta'lilde cümle-i ta'liliyye; **le-yeşrib** cümlesi istināfiyyedür. **Ve lākinnehum hemmū, vāv** 'āṭife, **lākin** ḫurūfun müşebbehun bi'l-fi'lden istidrākiyye, ismi **ehlu'd-deyr**'den kināye zamīr-i cem'-i muttaşıl, **hemmū** ḫaşd ma'nāsına **hemme**'den fi'l-i mazī-i ma'lüm, fā'ili (31a) **ehlu'd-deyr**'den kināye zamīr-i cem'. Fi'l-fā'ili; cümlesi maḫall-i naşbda, **lākinne** ḫaberī, **lākinne** cümlesi; **ve mā şeribū** cümlesine ma'tūfdur.

¹³ Der-kenār.

El-ma'nā

“Ehlu'd-deyr” alışıca ve süci¹⁴ içmekle içsünler ki, anlar ol bādeden niçe kerre ser-hoş oldılar ve andan içmediler, ya hālbuki anı içmediler. “**Ve mā şeribū**”; **vāv** hāliyye ola. Ve lākin kaşd-ı kāmil ile kaşd itdiler ki içeler. Ol kaşd anları mest itdi. Murād 'ālem-i insānī güzīdeleri 'uşşāk-ı Hudā; alışıca 'aşkla 'āşık olsunlar ki, anlar o 'aşkla niçe kerre bī-hüş oldılar. Ve 'aşk-ı kāmil ya hālbuki, 'āşık-ı kāmil sıfatı ile muttaşif olmadılar. Ve lākin kāşid-ı kāmil ile kaşd itdiler ki, tekmi'l-i 'aşk ideler. Ol kaşd sebebi ile 'ālem-i bī-hüşīye vāşıl oldılar. İmdi anlar alışıca ya'nī ağıyardan hıfz u setre kādır 'aşkla 'āşık olsunlar, Hāzret-i Şeyh'den du'ādur. Ya ma'nā, mübtedī tālibler -ki tekye erbābıdır- daḥi **(31b)** rütbe-i 'aşka vāşıl olmadın 'āşık olalum diyü kaşd-ı kāmil ve sa'y-ı belīg itmekle niçe kerre 'ālem-i bi-hüşīye vāşıl oldılar. Pes 'āşık olmağa lāyıklardur, ağıyardan mahfūz ve mestür-ı 'aşkla 'āşık olsunlar. Hāzret-i Şeyh'den anlara du'ādur.

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu**27. Ve 'indī minhā neşvetun ḳable neş'etī****Ma'ī ebeden tebḳī ve in belīye'l-'azmu****el-Luġatu ve'l-İ'rābu**

Vāv istināfiyye, medhūlı olan; cümle-i müste'nefedür. **'İnde** zarfıdır; zamāniyye ve mekāniyye isti'māl olunur. Mā nahnu fi'h'de zamāniyyedür. **Yā-yı** mütekellime muzāfdur. Muḳaddem haber olmak üzere, muḳadder hāşıl zarfıdır. **Minhā** ol muḳadder hāşıl şılasıdır. Zāmīr-i te'nīs mudāmeye rāci'dür. **Neşve** mu'aḥḥar mübtedādur. **Ḳable** yine o muḳadder hāşıl zarfıdır. **Yā-yı** mütekellime muzāf, **neş'e**'ye muzāfdur. **Neşve** vāv ile ser-hoşluk, hemze ile neş'et, yaradılmaḳ ma'nāsınadır. **Ma'ī tebḳī**'ye müte'allıḳdur. **(32a) Ebeden** dā'imā ve hemişe ma'nāsınadır; **tebḳī** zarfıdır. **Tebḳī** kalmaḳ ma'nāsına beḳā'dan fi'l-i muzāri-'i ma'lūm, fā'ili **neşve**'ye 'ā'id zāmīr-i müstekindür. Cümlesi maḥall-i ref'de neşve sıfatıdır. **Ve in; vāv** hāliye **in;** vaşliyyedür. **Beliye** eskimek ma'nāsına **belīye**'den, fi'l-i māzī-i ma'lūm, fā'ili **el-'azmu**'dur. Cümlesi **tebḳī** fā'ilinden hāldür. **'Azmu** kemükdür, murād bedendür. Kıvām-ı beden 'azm ile olmaḳla bedenden 'azm ile ta'bīr olunmuşdur.

El-ma'nā

Benim yanımda ol bādeden bir ser-hoşluk vardır. Daḥi ben yaradılmazdan evvel ol ser-hoşluk benimle bile ḳalur. Eger kemük eskürse ya'nī çürürse de... Murād-ı Hāzret-i Şeyh, kendü hālini beyān idüp eydürki, daḥi beni Allāh yaratmazdan, ya'nī bedenimi yaratmazdan muḳaddem benim yanımda ol 'aşk-ı ilāhiden bir neşve vardır ki, dā'imā benimle ya'nī rūḥumludur. Zīrā insān aşıl rūḥdan 'ibāretdür, bāḳī ḳalur. **(32b)** Ya'nī rūḥ bāḳī ḳalur, ol 'aşk da bile bāḳī ḳalur, münfek olmaz. Egerçi bu beden-i cismānī fānī olur, çürür ise de. Ya'nī benim 'aşkıım, 'ālem-i ezeldendür. Ezelen ve ebeden; ben, 'aşkıım 'ilmu'llāhda şābitdür.

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu**28. 'Aleyke bihā şırfen ve in şī'te mezcehā****Fe-'adluke 'an-ḳalimī'l-ḥabībi huve'z-ḳulmu****el-Luġatu ve'l-İ'rābu:**

'**Aleyke** ism-i fi'ldür. **Bā** ile isti'māl olunduḳda ḥuz ile ve temessek ile tefsīr olunur. Bā'suz isti'māl olunduḳda elzem ile tefsīr olunur. **Bihā, bā** 'aleykeye müte'allıḳdur ḥuz ma'nāsına olmaḳla, zāmīr

¹⁴Metinde 'siñici' şeklinde yazılmış. 3. sat.

mudāmeye rāci'dür. 'Aleyke bihā burada **huzhā** ma'nāsına. **Şırfen** mudāmeye 'ā'id zamīr-i mef'ülden hāldür. **Şırf** kesr-i şad ve sukūn-ı rā ve fā ile her şey'ün hālişidür. Şarāb-ı şırf dirler, hāliş şarāb; bir şey karışmamış ma'nāsına. **Ve in**, vāv 'āṭife, medhūlı olan cümle (33a) cümle-i ūlāya ma'tūf cümle-i istināfiyye, **in** şartıyyedür. **Şi'te** fi'l-i şart, meşiyetden istemek ma'nāsına, fi'l-i māzī-i ma'lūm, fā'ili zamīr-i **hiṭāb**, mef'ūlı mudāme zamīrine muzāf **mezc**, karışdurmak ma'nāsına. **Fe-adluke**, **fā** cevābiyye, 'adl tecāvüz ma'nāsına maşdardur 'udül gibi, "adele ani't-ṭarık" dirler; yoldan çıktı ma'nāsına. 'An ile ta'diye ider. Ammā cevır muḳābili 'adl ki 'adāletdür. Bi-nefsihi ve 'alā ile ta'diye ider. 'Adluñ fā'ili olan kāf-ı **hiṭāba** muzāf, mübtedādur. 'An şılasıdır. **Zalimi** fetḥ-i zā'ı mu'ceme ve sukūn-ı lām ile diş şuyı ve yaldurayıcı olmağdur, maḥbūblarda maḥbūldur. Murād maḥbūbuñ ağzı yar'idur, **habibe** muzāfdur. **Huve** mübtedā-yı şānīdür. Haberı cevır ma'nāsına olan 'adl muḳābili, ḍamme-i zā ile zulmdür. Mübtedā ve haber maḥall-i ref'de mübtedā-yı evvel haberidür. Mübtedā-yı evvel, haberıyle cevāb-ı şartdur. **Huve (33b)** getürmek, zulmı zulm-ı habībden 'udüle haşır içündür.

El-ma'nā

Tālibe **hiṭāben** dir ki, sen ol bādeyi hāliş olduğı hālide al, iç. Eger karışdurmak isterseñ maḥbūbuñ ağzı yar'ından tecāvüz ve 'udül zulmdür. Anuñla karışdur, gayrısı ile karışdurma. Murād, tālib-i müsterşide **hiṭāben** buyururlar ki, sen ol 'aşk-ı ilāhiye hāliş olduğı hālide temessük it. Ya'nī 'aşk-ı Ḥudā ile şey-i āḥar muḥabbeti karışdurma. Dā'imā gönlünde yalnız Allāh fikri, diliñde yalnız Allāh zikri olsun. Eger bir şey ile karışdurmak isterseñ muḥabbet-i Zāt-ile muḥabbet-i şıfātı karışdur. Zikru'llāhla, tilāvet-i Qur'an ile -ki kelāmu'llāh-ı kadīmdür- ya ma'nā, muḥabbetu'llāhla, aḥkām-ı ilāhiyye ile 'amel ile muḥabbetu'llāhda sābit ü kā'im ve zikru'llāh ve tilāvet-i Qur'an-ı 'Azīm'de müdāvim ve aḥkām-ı ilāhiyye ile 'amelde dā'im olup gayrı şey karışdurma ki zulmdür. Zulm muḥabbetu'llāh ve muḥabbet-i şıfātu'llāh ve zikru'llāha ḳalbi ve ḳalıbı (34a) ve tilāvet-i kelām ve aḥkām'u'llāhla, 'amelden tecāvüz ve ta'diyyeye münḥaşırdur. Gayrı zulm yoğdur. Zirā aḥkām'u'llāhdan tecāvüz, cemī'-i mezālime şāmildür. 'Ārife gāyet mücellādur.¹⁵ Ğaflet olunmamak gerek.

Ḳāle's-Şeyhu'n-nāzımu

29. Ve dūnekehā fi'l-ḥāni ve'steclihā bihi

'Alā neğami'l-elḥāni fe-hiye bihā ğunmu

el-Luğatu ve'l-İ'rābu:

Vāv 'āṭife, medhūlı olan cümle 'aleyke bihā cümlesine ma'tūfdur. **Dūnekehā**, **huzhā** ma'nāsına ism-i fi'ldür. Zamīr-i te'nīs mudāmeden kināye mef'ūlidür. Fā'ili zamīr-i **hiṭāb-ı** müstetirdür. **Fi elḥāni** şılasıdır. **Ḥān** bāde şatılan yirdür. **Ve'steclihā bihi**, vāv 'āṭife, medhūlı olan cümle, cümle-i ūlāya ma'tūfdur. **İsteclihā** taleb-i zuhūr ve cilā ma'nāsına isticlā'dan fi'l-i emrdür. Fā'ili, zamīr-i **hiṭāb-ı** müstekin, mef'ūlı mudāmeden kināye, zamīr-i bāriz-i muttaşıl; **bihi** şılası, **bā**; **fi** ma'nāsına zamīr-i mecrūr (34b) **ḥān**'a rāci'dür. 'Alā, **isteclihā bih**'e müte'allığdur. **Neğam** fetḥ-i nūn ve ğayn-ı mu'ceme ile **nağme** cem'idür, güzel āvāz ma'nāsına. **Elḥān**, laḥn cem'idür, nağmeden cem' olup, tereküb iden āvāzdur. **Fe-hiye**, **fe** ta'liliyye, **hiye** mudāmeden kināye mübtedā. **Bihā**, **bā** ma'a ma'nāsına zamīr, **neğam**'a rāci', kā'inen taḳdīriyle mübtedādan hāl, **ğunmu** haberı; mübtedā ve haber cümle-i ta'liliyyedür, emr-i isticlāya. **Ğunmu** ḍamme-i ğayn-ı mu'ceme ve sukūn-ı nūn ile **ğunm**, ğanīmet almağdur.

¹⁵ Metinde 'memlidür' şeklinde yazılmıştır. 4. sat.

El-ma'nā

Ve daḥi ol bādeyi, şatılan yirde al ve zuhūrını; ya'nī bulunmasını ve keyfini yirinde taleb eyle. Nağam-ı elhān üzre, ya nağam-ı elhānla. Zīrā nağam-ı elhānla bāde gānīmet almağdır. Murād, 'aşk-ı İlahī tārīkine sulūkı, yirinde eyle ve 'aşkuñ zuhūr u āşārını yirinde taleb eyle. Ya'nī mürşid-i kāmīl emr itdüğü yirde sulūk eyle. Tevhīd ü tehlīl ve zikru'llāh ve kırā'et-i Qur'an-ı 'Azīm ve 'ibādet ü tāt ve tazarru' u niyāz eyle ki, bu keyfiyyetle (35a) sulūk gānīmet almağdır. Zahmetsüz ve tīz ve 'azīm ü laṭīf āşārı zuhūr ider gānīmet-mānend. Muḳābele-i āşārdan şey-i āḥar lāzım gelmez. Emr-i mürşid ile olan sulūk kāfīdür.

Ḳāle'ş-Şeyhu'n-nāzımı

30. Fe-mā sekenet ve'l-hemme yevmen bi-mevzi in

Ke-zālike lem-yeskun ma'a'n-negami'l-gammu

el-Luğatu ve'l-İ'rābu

Fā ta'līliyyedür. Mu'allel, beyt-i sābıḳ ma'nāsıdır. **Mā** nāfiye. **Sekenet** karar itmek ma'nāsına sukūndan fi'l-i māzī-i ma'lūm, fā'ili mudāmeden kināye, zamīr-i te'nīs. **Ve'l-hemme** sekenet için mef'ūlu ma'ahu olmak üzre menşüb, ma'a'l-hemmi ma'nāsına; **hemme**, endüh ve hüzdür. **Yevmen** sekenet zarfıdır. **Yevmen**'den mecāzen murād, zamāndan bir cüz'dür. **Bi-mevzi in**, **bā fi** ma'nāsına sekenet şılasıdır. **Mevzi'** yirdür, mekān ma'nāsına. **Ke-zālike** kāf teşbīh, **zālike** müşāru'n-ileyhi'si, **hemme** ile bir ān bir yirde (35b) bādenüñ 'adem-i sukūndur. **Lem-yeskun**, **lem** cāzime-i nāfiye, **yeskun** sukūndan fi'l-i muzāri'-i meczūm. **Ma'a'n-negami** şılası, **el-gammu** fā'ili, gam ve hüzdür.

El-ma'nā

Bādeyi bir yire nağam ile iste. Bāde nağam ile gānīmet almağdır. Zīrā bāde bir zamān bir yirde hüznle karar itmedi. Ke-zālik nağam ile gam daḥi bir zamān bir yirde karar itmedi. Pes bādeyi nağam ile iç ki, hüzn den kurtulasıñ. Murād-ı Ḥazret-i Şeyh, tāliblere merḥamet buyurup evvelā kendülerin mürşid-i kāmīl olduklarına işāreten ve 'ındı, āh buyurup ba'dehu keyfiyyet-i sülūka ve 'aşka taḥşīş idüp teşrīkden ihtirāz lüzūmına işāreten “**aleyke bihā şırfen**” āh diyüp, ba'dehu muḥabbet-i zāt-ile muḥabbet, sıfātdan gayrı ḥalt cā'iz olmaduğına işāreten “**ve in şı'te**” āh diyüp, ba'dehü tārīḳ-i sülūkı beyānen ve mürşidüñ aḥz-ı bī'at lüzūmına (36a) ve devām-ı ḥıdmet-i mürşid lüzūmına işāreten, daḥi “**dünekehā**” āh diyüp ba'dehu evrād u ezkār ve tazarru' u niyāz u zārī lüzūmına işāreten “**alā negami'l-elhāni**” āh diyüp ba'dehu evrād-ı dūnyānuñ fā'idesin beyānen “**fe-hiye bihā gunmu**” diyüp ba'dehu sülūkuñ ve keyfiyyetinüñ ve ezkār ü zārīnüñ mecmū'an fā'idesin beyānen “**femā sekenet**” āh buyurup ya'nī 'aşk-ı Ḥudā ile endüh u hüzn bir ān bir yirde karar itmez. Ke-zālik evrād u ezkār u kırā'et-i Qur'an ile gam bir ān bir yirde karar itmez ki "elā inne evliyā'e'llāhi lā-ḥavfun 'aleyhim ve lā-hum yaḥzenün."¹⁶ Evliyā'u'llāh 'uşşāḳ-ı Ḥudā'dur. Ba'dehü dūnyāda 'aşka müterettib olup müşāhed olan fā'ideyi beyān buyururlar.

Ḳāle'ş-Şeyhu'n-nāzımı

31. Ve fi-sekretin minhā ve lev 'umre sā'atin

Tera'd-dehre 'abden ṫāyi'an ve leke'l-ḥukmu (36b)

el-Luğatu ve'l-İ'rābu

Vāv 'āṫfe, medhūli olan cümle, cümle-i ulāya ma'ṫüfdür. **Fī** terā'ya müte'allığdır. **Sekretin** fetḫ-i sīn ve sūkūn-ı kāf-ile sekreden binā-yı merredür. **Minhā** şılasıdır. Zamīr-i te'nīs mudāmeye rāci'dür. **Fā** ta'līliyyedür. **Ve lev** vaşliyye lev'idür. Cevāba muḫtāc degüldür. **Vāv** lev-i vaşliyyeye dāḫil olan vāv'dur.

¹⁶ “Uyan! Allah dostlarına ne korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar!” (Yûnus, 10/62)

'Umre damme-i 'ayn ve sukūn-ı mīm ile müddet-i hayâtdur. Gerek az gerek çok olsun. Sâ'ate izâfeti taqdîri, müddet ve ta'lîl-i müddet içündür. **Sâ'atden** murâd, muṭlak cüz-i zamândur. Taqdîr-i kelâm "ve lev kâneti's-sekratu sâ'aten"¹⁷dür. 'Umr muḳadder **kânet** haberidür. **Terâ** ru'yetden fi'l-i muzâri'-i muḳâtab-ı ma'lûmdur. Fâ'ili zamîr-i ḥiṭâbdur, mef'ûl-ı evveli **ed-dehre'**dür. Mef'ûl-i şâni 'abdendür. **Ṭâyi'an**, 'abden şîfatıdır. Ru'yet 'ilm ma'nâsına ve zann ma'nâsına ve göz ile görmek ma'nâsına olmak câ'izdür. **Dehr** zamândur, vaḳt ma'nâsına. 'Abden ḳuldur (37a). **Ṭâyi'** emr ḳabûl itmek ma'nâsına ṭâ'atden ism-i fâ'ildir. Emre muṭî' ma'nâsınadır. **Ve leke'l-ḥukmu**, vav ḫâliyye, **leke** sâbit taqdîr-ile muḳaddem haber. **El-ḥukmu** mu'aḫḫar mübtedâ, cümlesi **terâ** fâ'ilinden ḫâldür. **Ḥukmu** damme-i ḫâ ve sukūn-ı kâf ile buyurmaḳdur. Ya'nî bir şey ile ḳaṭ'î emr itmekdür ve iki kimesne mâ-beyninde olan da'vâyı fasl itmekdür.

El-ma'nâ

Ol bâdeden bir ser-ḫoşluk için eger ol ser-ḫoşluk bir anda olur ise, dehri ya'nî vaḳt ü zamânı kendüñe muṭî' ve emriñe tâbî' ü münḳâd ḳul görürseñ, ol ḫâldeki ḫükm seniñdür, ḡayrı kimesnenüñ degül. Murâd, şüfi 'âlem-i bî-hüşıye vâsıl olduḳda ibnü'l-vaḳt olmaḳdan ḳurtulup ebu'l-vaḳt olduḡın beyândur. Dimekdür ki, bir 'âşık ki 'aşḳ-ı ilâhî keyfiyle mütekeyyif olup 'âlem-i bî-hüşıye vâsıl olduḳda, eger bir ân ise daḫi, ebu'l-vaḳt olup ḫükm kendünün olduḡı ḫâlde dehri kendüye (37b) 'abd-i münḳâd ve muṭî' müşâhede ider; ḫalîfetu'llâh olduḡına, kendüye 'ilm-i ḫaḳîḳî ḫâşıl olur. İnsân aşlâda ḫalîfetu'llâhdur. Ve lâkin ḫicâb-ı beşeriyetle müşâhede olunmaz. 'Âşık terbiyet-i 'aşḳla ve te'sîr-i 'aşḳla ref'-i ḫicâb idüp müşâhede ider. Nitekim Cenâb-ı Bârî Celle Şe'nuhu, Ḥazret-i Dâvûd nebî 'aleyhi's-selâma ḫiṭâben buyurur: "Ḥalâḳtuke li-eclî ve ḫalâḳtu'l-eşyâ'e li-eclike" ya'nî seni baña 'ibâdet itsün, 'ibâdet yolundan ma'rifete vâsıl olup ḫalîfetu'llâh olsun, diyü ḫalk itdüm. Ve maḫlûḳatı saña ḫidmetkâr olsunlar diyü yaratdum. "İnnî câ'ilun fi'l-arzi ḫalîfeten"¹⁸ âyet-i kerîmesi şâhid yiter. Ḥaḳ Te'âlâ, Ḥazret-i Âdem'i yaratmazdan muḳaddem, melâ'ikeye ḫiṭâb buyurur ki; taḫḳîḳan ben yir yüzinde bir ḫalife iderüm. Murâd, Ḥazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm ve evlâdlarından mertebe-i 'izzetiyyete vâsıl olanlardur.

Ḳâle's-Şeyḫu'n-nâzımu ḳuddise sırruhü ve ḳaddesenâ bi'sırrihî'l-'azîz (38a)

32. Fe-lâ 'ayşe fi'd-dunyâ li-men 'âşe şâḫiyen

Ve men lem yemut sekran bihâ fâtehu'l-ḫazmu

el-Luḡatu ve'l-İ'râbu

Fe-lâ tefriḳiyyedür. Beyt-i sâbıḳdan münfehim olan ma'nâya tefriḳiyyedür. **Lâ** nefy-i cins için olan lâ'dur. 'Ayşe lâ ile menşüb ismidür, haberî maḫz[ûf] mevcüddür. 'Ays fetḫ-i 'ayn ve sukūn-ı yâ-yı müşennât ile zindeḡânîdür. Ya'nî temettü'-i ḫayât-ı dünyâdur, dirilmek ta'bîr iderler. **Fî** maḫzûf mevcüda müte'allıḳdur. **Li-men**, lâm yine mevcüd maḫzûfa müte'allıḳdur. **Men** mevşüledür. 'Âşe şılası, 'ayşdan fi'l-i mâzî-i ma'lûm, fâ'ili mevşüle 'â'id, zamîr-i müstekindür. Dünyâda şaḡ ola dimekdür. **Şâḫiyen** 'âşe fâ'ilinden ḫâldür. Şâḫî sekerân muḳâbilidür. Ayık dimekdür, **şâḫave**'den ism-i fâ'ildir, dünyâ ve âḫiret muḳâbili olan dâruñ nâmıdır. Yâḫud **men**, şartıye 'âşe fi'l-i şart, cevâbı maḫzûf. **Fe-lâ** 'ayşe-iledür, (38b) mezkûr ḳarînesiyle. **Ve men** vâv 'âṭife, men şartıyye. **Lem yemut** fi'l-i şart, lem câzime, yemut fi'l-i mâzî-i ma'lûm-ı meczûm, mevt ḫayât muḳâbilidür, ya'nî ölümdür. Fâ'ili **men**'e râci' zamîr-i müstetirdür. **Sekran** maşdardur, mübâlaḡat-ı sekrân maḳâmında isti'mâl olunmuşdur, 'raculun 'adlun' gibi; **yemut** fâ'ilinden ḫâldür. **Bihâ** şılasıdır, zamîr mudâmeye râci'dür. **Fâtehu'l-ḫazmu** cevâb-ı şartdır. **Fâte** fevtiden, fi'l-i mâzî-i ma'lûmdur, **men**'e râci', zamîr-i bâriz-i muttaşıl mef'ûlidir. **El-ḫazmu** fâ'ildir. Fevt, bir şey elden çıḳmaḳdur. **Ḥazmu** 'avâḳib-i umûra kemâl-i teyaḳḳuzdur.

¹⁷ "Her ne kadar sarhoşluk bir an dahi olsa."

¹⁸ "Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife tayin edeceğim" (Bakara, 2/30).

El-ma'nā

Çünkü maşlahat beyān itdügümüz üzredür. Ya'nī ol bāde ser-hoşı, cemī'-i kā'ināta hākim ve mutaşarrıf ve musallaftır. Pes imdi dünyāda temettü' yokdur; ol kimse için ki; şahī olduğu hālde dirile. Zīrā dünyā lezā'izinden cümleye hākim olmakdan elezz bir lezzet yokdur. (39a) Andan maḥrūm olmuş ölü; o bir kimse ki; ol bāde ile ser-hoş olduğu hālde ölmeye. Ol kimseye 'avākıb-i umūra teyağkuz olmuş olur. Murād, çünkü 'aşk-ı kāmīl ile muttaşif olan ḥalīfetu'llāh olup cümle kā'ināta hūkm ider. Ve ebu'l-vaqt olup ana tābī' ve dehr ana muṭī' olur. Pes ol kimse 'aşk-ı kāmīl taḥşīl itmeye... Ol kimse için dünyāda temettü' yokdur. Zīrā elezz-i lezā'iz-i cihān cümleye tasalluṭ ve hūkūmetdür. Andan maḥrūm olmuş ölü. Ve bir kimse ki 'aşık iken ölmeye, 'avākıb-ı teyağkuz fevt olup elden çıkmış, fevti geçmiş olur. Zīrā āhīret mezra'ası dünyādur. 'Aşk dünyāda taḥşīl olunur. Dünyādan gıtdükden soñra olmaz. Fā'idesi āhīretdür ki, "elā inne evliyā'e'llāhī laḥavfun 'aleyhim ve lāhum yaḥzenūn"¹⁹ 'uşşāk-ı Ḥudā'dur. 'Aşık olmayan bu sa'adetden maḥrūm (39b) olmuş ölü. Fıkr it ki, bundan büyük ḥüsrān mutaşavver midür?

Kāle's-Şeyhu'n-nāzımu ḳuddise's-sırrahū

33. 'Alā nefsihi fe'l-yebki men zā'a 'umruhu

Ve leyse lehū minhā naşībun ve lā sehmu

el-Luġatu ve'l-İ'rābu

'Alā, fe'l-yebki şılasıdır. Nefsihi'deki zamīr-i mecrūr, men-i mevşūl'e 'ā'iddür. Fe'l-yebki, fā tefrīkiyyedür, fevt-i ḥazm üzre. Yebki ağlamak ma'nāsına, bukādan fi'l-i emrdür. Fā'ili men-i mevşūldür. Zā'a ziyā'dan yavi kıılınmak ma'nāsına ve helāk olmak ma'nāsına, fi'l-i māzī-i ma'lūmdur, fā'ili men-i mevşūle 'ā'id, zamīr-i mecrūre muzāf 'umru'dur. Fi'l ve fā'il cümlesi şıla-yı mevşūldür. 'Ömr zāyi' olmak, tamām olmakdan kināyedür. Ve leyse lehū minhā, vāv ḥāliyyedür. Medḥūlı olan cümle yebki fā'ilinden ḥāldür. Leyse ef'al-i nāṭıkadandır. Lehū ḥāşilen taḳdīriyle muḳaddem ḥaberidür. (40a) Minhā, şılasıdır; zamīr-i te'nīs mudāmeye rāci'dür. Naşībun mu'ahḥar ismidür. Ve lā sehmu; vāv 'āṭife, lā müşābih-i leyse, sehmu ismi; ḥāberi maḥzūf ve cümlesi leyse cümlesine maḥzūfdur. Naşībun ve sehmu şeyden ḥişşe ve ḥazzdur. Evvelki ile ḥişşe-i mu'ın, ikinci ile ḥişşe-i ğayr-ı mu'ın irāde olunur. 'Alā nefsihi taḳdīmi bukāyı, nefsiye taḥşīş içündür.

El-ma'nā

Çünkü ol bāde ile ser-hoş iken ölmeyen ādeme ḥazm fevt olmuş olur. Pes imdi kendü nefsiye ağlasun ol kimse ki, 'ömri tamām ola; ḥālbuki ol bādeden ḥişşe-i mu'ayyeni ve ḥişşe-i ğayr-ı mu'ayyeni olmaya. Murād, dimekdür; çünkü bir kimse ki Ḥaḳḳ'a 'aşık iken ölmeye, ol kimseye 'avākıb-ı umūra teyağkuz fevt olmuş olur. Pes imdi (40b) kendü nefsiye ağlasun ol kimse ki, 'ömri tamām ola ve ḥālbuki 'aşk-ı Ḥudā'dan ḥişşe-i mu'ın, ya'nī 'aşkda mertebe şahībi ve ḥişşe-i ğayr-ı mu'ın -ya'nī 'aşık ola, ama şahīb-i mertebe degül- şahībi olmaya. Ḥā'ib ve ḥāsir olmuş ölü. Ve tedārike daḥi mecāl yok ki, vaḳti geçdi ki, taḥşīl-i zād-ı āhīret dünyāda olur. Ol ise dünyādan gıtdi, bundan ziyāde ağlayacak şey olur mı ki bu ḳadar sa'adetden maḥrūm öle.

Va'llāhu a'lemu bi's-şavāb ve ileyhi'l-merci'u ve'l-me'ābu ve 'aleyhi tevekkulī. İsterāḥa'l-ḳalemu 'an-tebyīzihi fi'l-yevmi's-sebti vaḳte'z-zuhri ve āhīri'l-muḥarrem.

Sene, şelāşin ve tis'ine ba'de'l-elfi.

¹⁹ "Uyan! Allah dostlarına ne korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar" (Yûnus, 10/62).